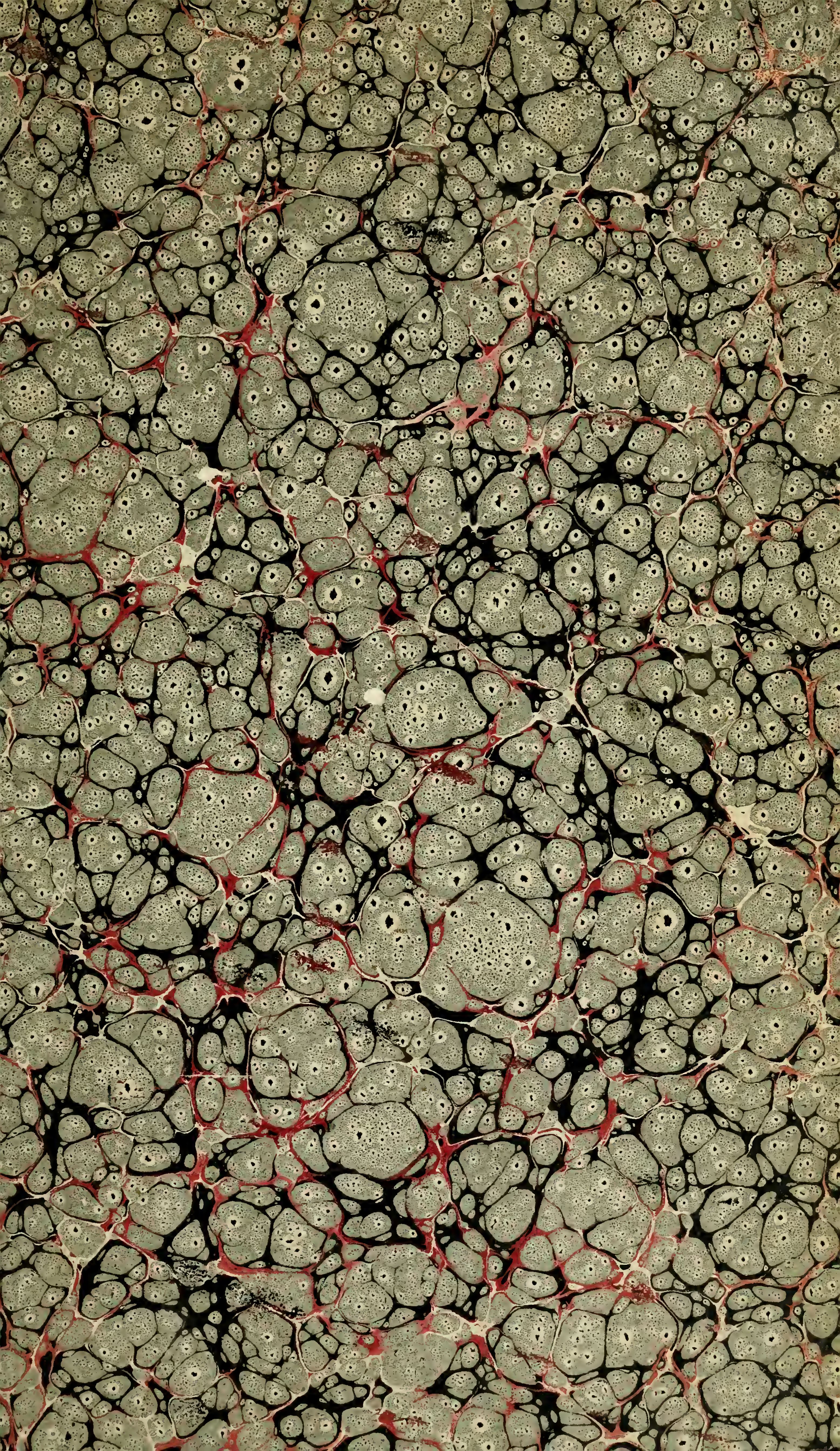

INSTITUTION HALLAYS-DABOT

NOVA
SCRIPTORUM LATINORUM
BIBLIOTHECA

NOVA

SCRIPTORUM LATINORUM

BIBLIOTHECA

AD OPTIMAS EDITIONES RECENSITA

ACCURANTIBUS PARISIENSIS ACADEMIÆ PROFESSORIBUS

ET COLLIGENTE J.-P. CHARPENTIER

RHETORICES PROFESSORE

JUSTINI

HISTORIARUM PHILIPPICARUM

EX TROGO POMPEIO

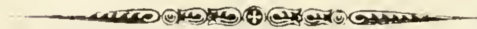
LIBROS XLIV

QUOS NOTIS ET INDICE ILLUSTRAVERUNT

EL. JOHANNEAU ET FRID. DUBNER

VOLUMEN SECUNDUM

PARISIIS

EXCUDUNT PLON FRATRES

1845

JUSTINI

HISTORIARUM PHILIPPICARUM

EX TROGO POMPEIO.

LIBER XXIII.

I. Agathocles, rex Siciliæ, pacificatus cum Carthaginiensibus, partem civitatium a se fiducia virium dissidentium armis subegit. Dein quasi angustis insulæ terminis clauderetur, cujus imperii partem primis incrementis ne speraverat quidem, in Italiam transcendit, exemplum Dionysii secutus, qui multas civitates Italiæ subegerat. Primi igitur hostes illi Brutii fuere, qui et fortissimi tum et opulentissimi videbantur, simul et ad injurias vicinorum prompti. Nam multas civitates græci nominis Italia expulerant : auctores quoque suos Lucanos bello vicerant, et pacem cum his, æquis legibus fecerant. Tanta feritas animorum erat, ut nec origini suæ parcerent. Namque Lucani iisdem legibus liberos suos, quibus et Spartani, instituere soliti erant. Quippe ab initio pubertatis in sylvis inter pastores habebantur,

sine ministerio servili, sine veste, quam induerent, vel cui incubarent, ut a primis annis duritiæ parcimoniæque, sine ullo usu urbis, assuescerent. Cibus his præda venatica; potus aut lactis, aut fontium liquor erat. Sic ad labores bellicos indurabantur. Horum igitur ex numero quinquaginta primo ex agris finitimorum prædari soliti, confluente deinde multitudine, sollicitati præda, quum plures facti essent, infestas regiones reddebant. Itaque fatigatus querelis sociorum Dionysius, Siciliæ tyrannus, sexcentos Afros ad compescendos eos miserat: quorum castellum, proditum sibi per Brutiam mulierem, expugnaverunt; ibique civitatem, concurrentibus ad opinionem novæ urbis pastoribus, statuerunt, Brutiosque se ex nomine mulieris vocaverunt. Primum illis cum Lucanis, originis suæ auctoribus, bellum fuit. Qua victoria erecti quum pacem æquo jure fecissent, ceteros finitimos armis subegerunt; tantasque opes brevi consecuti sunt, ut perniciosi etiam regibus haberentur. Denique Alexander, rex Epiri, quum in auxilium græcarum civitatium, cum magno exercitu, in Italiam venisset, cum omnibus copiis ab his deletus est. Quare feritas eorum successu felicitatis incensa, diu terribilis finitimis fuit. Ad postremum imploratus Agathocles, spe ampliandi regni, e Sicilia in Italiam trajecit.

II. Principio adventus ejus opinione concussi, legatos ad eum, societatem amicitiamque petentes, miserunt. Quos Agathocles ad cœnam invitatos, ne exercitum trajici viderent, in posterum statuta his die, conscensa nave frustratus est. Sed fraudis haud lætus eventus fuit; siquidem reverti eum in Siciliam, interjectis paucis die-

bus, vis morbi coegit : quo toto corpore comprehensus, per omnes nervos articulosque humore pestifero grassante, velut intestino singulorum membrorum bello, impugnabatur. Ex qua desperatione bellum inter filium nepotemque ejus, regnum jam quasi mortui vindicantibus, oritur; occisoque filio, regnum nepos occupavit. Igitur Agathocles, quum morbi cura et ægritudo graviores essent, et inter se alterum alterius malo cresceret, desperatis rebus, uxorem suam Texenam, genitosque ex ea duos parvulos, cum omni pecunia, et familia, regalique instrumento, quo præter illum nemo regum ditior fuit, navibus impositos, Ægyptum, unde uxorem acceperat, remittit; timens, ne prædonem regni sui hostem paterentur. Quanquam uxor diu, ne ab ægro divelleretur, deprecata est, ne discessus suus adjungi nepotis parricidio posset, et tam cruente hæc deseruisse virum, quam ille impugnasse avum, videretur : « Nubendo se non prosperæ tantum, sed omnis fortunæ inisse societatem : nec invitam periculo spiritus sui empturam, ut extremos viri spiritus exciperet, et exsequiarum officium, in quod, profecta se, nemo sit successurus, obsequio debitæ pietatis impleret. » Discedentes parvuli flebili ululatu amplexi patrem tenebant. Ex altera parte uxor maritum non amplius visura, osculis fatigabat. Nec minus senis lacrymæ miserabiles erant. Flebant hi morientem patrem, ille exsules liberos : hi discessu suo solitudinem patris, ægri senis; ille in spem regni susceptos relinqui in egestate lugebat. Inter hæc regia omnis, assistentium fletibus tam crudelis discidii impleta, resonabat. Tandem finem lacrymis necessitas profectionis imposuit, et mors

regis proficiscentes filios insecuta est. Dum hæc aguntur, Carthaginienses, cognitis quæ in Sicilia agebantur, occasionem totius insulæ occupandæ datam sibi existimantes, magnis viribus eo trajiciunt, multasque civitates subigunt.

III. Eo tempore et Pyrrhus adversus Romanos bellum gerebat : qui imploratus a Siculis in auxilium, sicuti dictum est, quum Syracusas venisset, multasque civitates subegisset, rex Siciliæ, sicut Epiri, appellatur. Quarum rerum felicitate lætus, Heleno filio Siciliæ, velut avitum (nam susceptus ex filia Agathoclis regis erat), Alexandro autem Italiæ regnum destinat. Post hæc multa secunda prœlia cum Carthaginiensibus facit. Interjecto deinde tempore, legati ab Italicis sociis venere, nuntiantes, Romanis resisti non posse, deditionemque futuram, nisi subveniat. » Anxius tam ambiguo periculo, incertusque, quid ageret, vel quibus primum subveniret, in utrumque pronus consultabat. Quippe instantibus hinc Carthaginiensibus, inde Romanis, periculosum videbatur, exercitum in Italiam non trajicere; periculosius a Sicilia deducere : ne aut illi, non lata ope, aut hi deserti amitterentur. In hoc æstu periculorum, tutissimus portus consiliorum visus est, omnibus viribus decernere in Sicilia; et, profligatis Carthaginiensibus, victorem exercitum transponere in Italiam. Itaque conserto prœlio, quum superior fuisset, quoniam tamen a Sicilia abiret, pro victo fugere visus est : ac propterea socii ab eo defecerunt; et imperium Siciliæ tam cito amisit, quam facile quæsierat. Sed nec in Italia meliore felicitate usus, in Epirum revertitur. Admi-

rabilis utriusque rei casus in exemplum fuit. Nam sicut ante secunda fortuna, rebus supra vota fluentibus, Italiæ Siciliæque imperium, et tot de Romanis victorias adstruxerat : ita nunc adversa, velut in ostentationem fragilitatis humanæ, destruens quæ cumulaverat, Siciliensi ruinæ naufragium maris, et fœdam adversus Romanos pugnam, turpemque ab Italia discessum adjecit.

IV. Post profectionem a Sicilia Pyrrhi, magistratus Hiero creatur : cujus tanta moderatio fuit, ut consentiente omnium civitatium favore, dux adversus Carthaginienses primum, mox rex crearetur. Hujus futuræ majestatis, ipsa infantis educatio quasi prænuntia fuit : quippe genitus erat patre Hierocle, nobili viro, cujus origo a Gelone, antiquo Siciliæ tyranno, manabat : sed maternum illi genus sordidum, atque adeo pudendum fuit. Nam ex ancilla natus, ac propterea a patre, velut dehonestamentum generis, expositus erat. Sed parvulum, et humanæ opis egentem, apes, congesto circa jacentem melle, multis diebus aluere. Ob quam rem responso haruspicum admonitus pater, qui regnum infanti portendi canebant, parvulum recollegit, omnique studio ad spem majestatis quæ promittebatur instituit. Eidem in ludo inter coæquales discenti lupus tabulam in turba puerorum repente conspectus, eripuit. Adolescenti quoque, prima bella ineunti, aquila in clypeo, noctua in hasta consedit. Quod ostentum, et consilio cautum, et manu promptum, regemque futurum significabat. Denique ad-

versus provocatores sæpe pugnavit, semperque victoriam reportavit. A Pyrrho rege multis militaribus donis donatus est. Pulchritudo ei corporis insignis, vires quoque in homine admirabiles fuere. In alloquio blandus, in negotio justus, in imperio moderatus : prorsus ut nihil ei regium deesse, præter regnum, videretur.

LIBER XXIV.

I. Dum hæc in Sicilia geruntur, interim in Græcia dissidentibus inter se bello Ptolemæo Cerauno, et Antiocho, et Antigono regibus, omnes ferme Græciæ civitates, ducibus Spartanis, velut occasione data, ad spem libertatis erectæ, missis invicem legatis, per quos in societatis fœdera alligarentur, in bellum prorumpunt; et, ne cum Antigono, sub cujus regno erant, bellum cepisse viderentur, socios ejus Ætolos aggrediuntur, causas belli prætendentes, quod consensu Græciæ sacratum Apollini Cirrhæum campum per vim occupassent. Huic bello ducem deligunt Area, qui, adunato exercitu, urbes, sataque in his campis posita depopulatur: quæ auferri non poterant, incendit. Quod quum e montibus conspicati Ætolorum pastores essent, congregati admodum quingenti, sparsos hostes, ignorantesque quanta manus esset, quoniam conspectum illis metus et incendiorum fumus abstulerat, consectantur, trucidatisque admodum novem millibus, prædones in fugam verterunt. Reparantibus deinde Spartanis bellum auxilium multæ civitates negaverunt, existimantes, dominationem eos, non libertatem Græciæ quærere. Interea inter reges bellum finitur. Nam Ptolemæus, pulso Antigono, quum regnum totius Macedoniæ occupasset, pacem cum An-

tiocho facit; affinitatemque cum Pyrrho, data ei in matrimonium filia sua, jungit.

II. Exinde, externo metu deposito, impium et facinorosum animum ad domestica scelera convertit, insidiasque Arsinoe sorori suæ instruit, quibus et filios ejus vita, et ipsam Cassandreæ urbis possessione privaret. Primus ei dolus fuit, simulato amore, sororis matrimonium petere : aliter enim ad sororis filios, quorum regnum occupaverat, quam concordiæ fraude, pervenire non poterat. Sed nota scelerata Ptolemæi voluntas sorori erat. Itaque non credenti mandat, « velle se cum filiis ejus regni consortium jungere : cum quibus non ideo se armis contendisse, quoniam eripere his regnum, sed quod id facere sui muneris vellet. In hoc mitteret arbitrum jurisjurandi : quo præsente, apud deos patrios, quibus vellet obsecrationibus, se obligaret. » Incerta Arsinoe quid ageret, si mitteret, decipi perjurio, si non mitteret, provocare rabiem fraternæ crudelitatis timebat. Itaque plus liberis, quam sibi, timens, quos matrimonio suo protecturam se arbitrabatur, mittit ex amicis suis Dionem : quo perducto in sanctissimum Jovis templum, veterrimæ Macedonum religionis, Ptolemæus sumptis in manus altaribus, contingens ipsa simulacra et pulvinaria deorum, inauditis ultimisque exsecrationibus adjurat, « se sincera fide matrimonium sororis petere; nuncupaturumque se eam reginam ; neque in contumeliam ejus se aliam uxorem, aliosve, quam filios ejus, liberos habiturum. » Arsinoe postquam et spe impleta est, et metu soluta, ipsa cum fratre colloquitur : cujus vultus, et blandientes oculi, quum fidem non minorem, quam

jusjurandum, promitterent, reclamante Lysimacho filio, «fraudem subesse,» in matrimonium fratris concedit.

III. Nuptiæ magno apparatu, lætitiaque omnium celebrantur. Ad concionem quoque vocato exercitu, capiti sororis diadema imponit, reginamque eam appellat. Quo nomine in lætitiam effusa Arsinoe, quia, quod morte Lysimachi prioris mariti amiserat, recepisset, ultro virum in urbem suam Cassandream invitat : cujus urbis cupiditate fraus struebatur. Prægressa igitur virum, diem festum urbi in adventum ejus indicit : domos, templa, ceteraque omnia exornari jubet : aras ubique hostiasque disponi : filios quoque suos, Lysimachum sexdecim annos natum, Philippum triennio minorem, utrumque forma insignem, coronatos occurrere jubet. Quos Ptolemæus, ad celandam fraudem, cupide et ultra modum veræ affectionis amplexus, osculis diu fatigat. Ubi ad portam ventum est, occupari arcem jubet, pueros interfici. Qui quum ad matrem confugissent, in gremio ejus inter ipsa oscula trucidantur, proclamante Arsinoe, quod tantum nefas aut nubendo, aut post nuptias contraxisset. Pro filiis sæpe se percussoribus obtulit : frequenter corpore suo puerorum corpora amplexata protexit; vulneraque excipere, quæ liberis intendebantur, voluit. Ad postremum etiam spoliata funeribus filiorum, scissa veste, et crinibus sparsis, cum duobus servulis ex urbe protracta, Samothraciam in exsilium abiit; eo miserior, quod mori cum filiis ei non licuit. Sed nec Ptolemæo inulta scelera fuerunt : quippe diis immortalibus tot perjuria, et tam cruenta parricidia vindicanti-

bus, brevi post a Gallis spoliatus regno captusque, vitam ferro, ut meruerat, amisit.

IV. Namque Galli, abundanti multitudine, quum eos non caperent terræ, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad sedes novas quærendas, velut peregrinatum, miserunt. Ex his portio in Italia consedit, quæ et urbem romanam captam incendit; et portio Illyricos sinus, ducibus avibus (nam augurandi studio Galli præter ceteros callent), per strages barbarorum penetravit, et in Pannonia consedit : gens aspera, audax, bellicosa, quæ prima post Herculem, cui ea res virtutis admirationem et immortalitatis fidem dedit, Alpium invicta juga, et frigore intractabilia loca transcendit : ibi domitis Pannoniis, per multos annos cum finitimis varia bella gesserunt. Hortante deinde successu, divisis agminibus, alii Græciam, alii Macedoniam, omnia ferro proterentes, petivere. Tantusque terror gallici nominis erat, ut etiam reges non lacessiti, ultro pacem ingenti pecunia mercarentur. Solus rex Macedoniæ Ptolemæus adventum Gallorum intrepidus audivit; hisque cum paucis et incompositis, quasi bella non difficilius quam scelera patrarentur, parricidiorum furiis agitatus, occurrit. Dardanorum quoque legationem, viginti millia armatorum in auxilium offerentem, sprevit, addita insuper contumelia, «actum de Macedonia dicens, si, quum totum Orientem soli domuerint, nunc in vindictam finium Dardanis egeant : milites se habere filios eorum, qui

sub Alexandro rege stipendia, toto orbe terrarum victores, fecerint.» Quæ ubi dardano regi nuntiata sunt, «inclytum illud Macedoniæ regnum brevi, immaturi juvenis temeritate, casurum» dixit.

V. Igitur Galli, duce Belgio, ad tentandos Macedonum animos, legatos ad Ptolemæum mittunt, offerentes pacem, si emere velit : sed Ptolemæus inter suos, belli metu pacem Gallos petere, gloriatus est. Nec minus ferociter se legatis, quam inter amicos jactavit, aliter se pacem daturum negando, nisi principes suos obsides dederint, et arma tradiderint : non enim fidem se, nisi inermibus, habiturum. Renuntiata legatione, risere Galli, undique acclamantes, brevi sensurum, sibi an illi consulentes, pacem obtulerint. Interjectis diebus, prœlium conseritur, victique Macedones cæduntur. Ptolemæus multis vulneribus saucius capitur; caput ejus amputatum, et lancea fixum, tota acie ad terrorem hostium circumfertur. Paucos ex Macedonibus fuga servavit : ceteri aut capti, aut occisi. Hæc quum nuntiata per omnem Macedoniam essent, portæ urbium clauduntur; luctu omnia replentur : nunc orbitatem amissorum filiorum dolebant : nunc excidia urbium metuebant : nunc Alexandri Philippique regum suorum nomina, sicuti numina, in auxilium vocabant. «Sub illis se non solum tutos, verum etiam victores orbis terrarum exstitisse. Ut tuerentur patriam suam, quam gloria rerum gestarum cœlo proximam reddidissent, ut opem afflictis ferrent, quos furor et temeritas Ptolemæi regis perdidisset,» orabant. Desperantibus omnibus, non votis agendum, Sosthenes, unus de Macedonum principibus, ratus, contracta ju-

ventute, et Gallos victoria exsultantes compescuit, et Macedoniam ab hostili populatione defendit. Ob quæ virtutis beneficia, multis nobilibus regnum Macedoniæ affectantibus, ignobilis ipse præponitur : et quum rex ab exercitu appellatus esset, ipse non in regis, sed ducis nomen jurare milites compulit.

VI. Interea Brennus, quo duce portio Gallorum in Græciam se effuderat, audita victoria suorum, qui, Belgio duce, Macedones vicerant, indignatus, parta victoria, opimam prædam, et Orientis spoliis onustam, tam facile relictam esse, ipse adunatis CL millibus peditum, et XV millibus equitum, in Macedoniam irrumpit. Quum agros villasque popularetur, occurrit ei cum instructo exercitu Macedonum Sosthenes : sed pauci a pluribus, trepidi a valentibus facile vincuntur. Itaque quum victi se Macedones intra muros urbium condidissent, victor Brennus, nemine prohibente, totius Macedoniæ agros deprædatur. Inde, quasi terrena jam spolia sorderent, animum ad deorum immortalium templa convertit, scurriliter jocatus, « locupletes deos largiri hominibus oportere. » Statim igitur Delphos iter vertit, prædam religioni, aurum offensæ deorum immortalium præferens; « quos nullis opibus egere, ut qui eas largiri hominibus soleant, » affirmabat. Templum autem Apollinis Delphis positum est in monte Parnasso, in rupe undique impendente : ibi civitatem frequentia hominum fecit, qui, ad affirmationem majestatis undique concurrentes, in eo saxo consedere. Atque ita templum et civitatem non muri, sed præcipitia; nec manu facta, sed naturalia præsidia defendunt : prorsus ut incertum sit,

utrum munimentum loci, an majestas dei plus hic admirationis habeat. Media saxi rupes in formam theatri recessit. Quamobrem et hominum clamor, et si quando accedit tubarum sonus, personantibus et respondentibus in se rupibus, multiplex audiri, ampliorque, quam editur, resonare solet. Quæ res majorem majestatis terrorem ignaris rei, et admiratione stupentibus plerumque affert. In hoc rupis anfractu, media ferme montis altitudine, planities exigua est, atque in ea profundum terræ foramen, quod in oracula patet : ex quo frigidus spiritus, vi quadam, velut vento, in sublime expulsus, mentes vatum in vecordiam vertit; impletasque deo, responsa consulentibus dare cogit. Multa igitur ibi et opulenta regum populorumque visuntur munera : quæque magnificentia sui, reddentium vota gratam voluntatem, et deorum responsa manifestant.

VII. Igitur Brennus quum in conspectu haberet templum, diu deliberavit, confestim rem aggrederetur, an vero fessis via militibus, noctis spatium ad resumendas vires daret. Emanus et Thessalorus duces, qui se ad prædæ societatem junxerant, «amputari moras jubent, dum imparati hostes, et recens adventus sui, terrori esset : interjecta nocte et animos hostibus, forsitan et auxilia accessura; et vias, quæ nunc pateant, obstructum iri.» Sed Gallorum vulgus ex longa inopia, ubi primum vino ceterisque commeatibus referta rura invenit, non minus abundantia, quam victoria lætum, per agros se sparserat : desertisque signis, ad occupanda omnia pro victoribus vagabantur. Quæ res dilationem Delphis dedit. Prima namque opinione adventus Gallorum, pro-

hibiti agrestes oraculis feruntur, messes vinaque villis efferre. Cujus rei salutare præceptum non prius intellectum est, quam vini ceterarumque copiarum abundantia, velut mora, Gallis objecta, auxilia finitimorum convenere. Prius itaque urbem suam Delphi, aucti viribus sociorum, permunivere, quam Galli vino, velut prædæ, incubantes, ad signa revocarentur. Habebat Brennus lecta ex omni exercitu peditum sexaginta quinque millia; Delphorum sociorumque non nisi quatuor millia militum erant: quorum contemptu Brennus ad acuendos suorum animos, prædæ ubertatem omnibus ostendebat, statuasque cum quadrigis, quarum ingens copia procul visebatur, solido auro fusas esse; plusque in pondere, quam in specie, habere prædæ affirmabat.

VIII. Hac asseveratione incitati Galli, simul et hesterno mero saucii, sine respectu periculorum in bellum ruebant. Contra Delphi, plus in deo quam in viribus reponentes, cum contemptu hostium resistebant; scandentesque Gallos e summo montis vertice, partim saxo, partim armis obruebant. In hoc partium certamine, repente universorum templorum antistites, simul et ipsi vates, sparsis crinibus, cum insignibus atque infulis, pavidi vecordesque in primam pugnantium aciem procurrunt: « Advenisse deum clamant, eumque se vidisse desilientem in templum per culminis aperta fastigia. Dum omnes opem dei suppliciter implorant, juvenem supra humanum modum insignis pulchritudinis, comitesque ei duas armatas virgines, ex propinquis duabus Dianæ Minervæque ædibus occurrisse; nec oculis tantum hæc se perspexisse, audisse etiam stridorem arcus, ac strepi-

tum armorum. Proinde ne cunctarentur, diis antesignanis, hostem cædere, et victoriæ deorum socios se adjungere, » summis obsecrationibus monebant. Quibus vocibus incensi, omnes certatim in prœlium prosiliunt. Præsentiam dei et ipsi statim sensere. Nam et terræ motu portio montis abrupta Gallorum stravit exercitum, et confertissimi cunei non sine vulneribus hostium dissipati ruebant. Insecuta deinde tempestas est, quæ grandine et frigore saucios ex vulneribus absumpsit. Dux ipse Brennus, quum dolorem vulnerum ferre non posset, pugione vitam finivit. Alter ex ducibus, punitis belli auctoribus, cum decem millibus sauciorum, citato agmine, Græcia excedit. Sed nec fugientibus fortuna commodior fuit : siquidem pavidis nulla sub tectis acta nox ; nullus sine labore et periculo dies ; assidui imbres et gelu nix concreta, et fames, et lassitudo, super hæc maximum pervigiliæ malum miseras infelicis belli reliquias obterebant. Gentes quoque nationesque, per quas iter habebant, palantes, velut prædam, sectabantur. Quo pacto evenit, ut nemo ex tanto exercitu, qui paulo ante fiducia virium etiam adversus deos contendebat, vel ad memoriam tantæ cladis, superesset.

LIBER XXV.

I. Inter duos reges, Antigonum et Antiochum, statuta pace, quum in Macedoniam Antigonus reverteretur, novus eidem repente hostis exortus est. Quippe Galli, qui a Brenno duce, quum in Græciam proficisceretur, ad terminos gentis tuendos relicti fuerant, ne soli desides viderentur, peditum quindecim millia, equitum tria millia armaverunt; fugatisque Getarum Triballorumque copiis, Macedoniæ imminentes, legatos ad regem miserunt, qui pacem ei venalem offerrent, simul et regis castra specularentur. Quos Antigonus, pro regali munificentia, ingenti apparatu epularum ad cœnam invitavit. Sed Galli expositum grande auri argentique pondus admirantes, atque prædæ ubertate sollicitati, infestiores, quam venerant, revertuntur. Quibus et elephantos ad terrorem, velut inusitatas barbaris formas, rex ostendi jusserat, et naves onustas copiis demonstrari, ignarus, quod, quibus ostentatione virium metum se injicere existimabat, eorum animos ut ad opimam prædam sollicitabat. Itaque legati ad suos reversi, omnia in majus extollentes, opes pariter et negligentiam regis ostendunt: «Referta auro et argento castra; sed neque vallo, fossave munita: et quasi satis munimenti in divitiis haberent, ita eos omnia officia militaria in-

termisisse : prorsus quasi ferri auxilio non indigerent, quoniam abundarent auro. »

II. Hac relatione avidæ gentis animi satis ad prædam incitabantur. Accedebat tamen et exemplum Belgii, qui non magno ante tempore Macedonum exercitum cum rege trucidaverat. Itaque, consentientibus omnibus, nocte castra regis aggrediuntur : qui præsentiens tantam tempestatem, signum pridie dederat, ut, omnibus rebus ablatis, in proxima sylva taciti se occultarent. Neque aliter servata castra, quam quod deserta sunt : siquidem Galli, ubi omnia vacantia, nec sine defensoribus modo, verum etiam sine custodibus vident, non fugam hostium, sed dolum arbitrantes, diu intrare portas timuerunt. Ad postremum integris et intactis munimentis, scrutantes potius, quam diripientes, castra occupaverunt. Tunc ablatis, quæ invenerant, ad litus convertuntur. Ibi dum naves incautius diripiunt, a remigibus et ab exercitus parte, quæ eo cum conjugibus et liberis confugerant, nihil tale metuentes trucidantur : tantaque cædes Gallorum fuit, ut Antigono pacem opinio hujus victoriæ, non a Gallis tantum, verum etiam a finitimorum feritate, præstiterit. Quanquam Gallorum ea tempestate tantæ fœcunditatis juventus fuit, ut Asiam omnem, velut examine aliquo, implerent. Denique neque reges Orientis sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt; neque pulsi regno ad alios, quam ad Gallos, confugerunt. Tantus terror gallici nominis, et armorum invicta felicitas erat, ut aliter neque majestatem suam tutari, neque amissam reciperare se posse sine gallica virtute arbitrarentur. Itaque in auxilium a

Bithyniæ rege vocati, regnum cum eo parta victoria diviserunt; eamque regionem Gallo-Græciam cognominaverunt.

III. Dum hæc in Asia geruntur, interim in Sicilia Pyrrhus a Pœnis navali prœlio victus, ab Antigono, Macedoniæ rege, supplementum militum per legatos petit : denuntians, «ni mittat, redire se in regnum necesse habere, incrementa rerum, quæ de Romanis voluerit, de ipso quæsiturum.» Quod ubi negatum legati retulerunt, dissimulatis causis, repentinam fingit profectionem. Socios interim parare bellum jubet : arcis Tarentinæ custodiam Heleno filio, et amico Miloni tradit. Reversus in Epirum, statim fines Macedoniæ invadit : cui Antigonus cum exercitu occurrit; victusque prœlio in fugam vertitur. Atque ita Pyrrhus Macedoniam in deditionem accipit; et, veluti damna amissæ Siciliæ Italiæque, acquisito Macedoniæ regno, pensasset, relictum Tarenti filium et amicum arcessit. Antigonus autem cum paucis equitibus, fugæ comitibus, repente fortunæ ornamentis destitutus, amissi regni speculaturus eventum, Thessalonicam se recepit, ut inde cum conducta Gallorum mercenaria manu bellum repararet. Rursus a Ptolemæo, Pyrrhi filio, funditus victus, cum septem comitibus fugiens, non jam reciperandi regni spem, sed salutis latebras, ac fugæ solitudines captat.

IV. Igitur Pyrrhus, in tanto fastigio regni collocatus, jam nec eo, ad quod votis perveniendum fuerat, contentus, Græciæ Asiæque regna meditatur. Neque illi major ex imperio, quam ex bello, voluptas erat : nec quisquam Pyrrhum, qua tulisset impetum, sustinere valuit.

Sed ut ad devincenda regna invictus habebatur : ita devictis acquisitisque celeriter carebat. Tanto melius studebat acquirere imperia, quam retinere. Itaque quum copias Cherroneson transposuisset, legationibus Atheniensium, et Achæorum, Messeniorumque excipitur. Sed et Græcia omnis admiratione nominis ejus, simul et rerum adversus Romanos Pœnosque gestarum gloria attonita, adventum ejus exspectabat. Primum illi bellum adversus Spartanos fuit : ubi majore mulierum, quam virorum, virtute exceptus, Ptolemæum filium, et exercitus partem robustissimam amisit. Quippe oppugnanti urbem, ad tutelam patriæ tanta multitudo feminarum concurrit, ut non fortius victus, quam verecundius, recederet. Porro Ptolemæum, filium ejus, adeo strenuum et manu fortem fuisse tradunt, ut urbem Corcyram cum sexaginta ceperit ; idem prœlio navali quinqueremem ex scapha cum septem insiluerit, captamque tenuerit; in oppugnatione quoque Spartanorum usque in mediam urbem equo procurrerit, ibique concursu multitudinis interfectus sit. Cujus corpus ut relatum patri est, dixisse Pyrrhum ferunt, « aliquanto tardius eum, quam timuerit ipse, vel temeritas ejus meruerit, occisum esse. »

V. Repulsus a Spartanis, Pyrrhus Argos petit : ibi, dum Antigonum in urbe clausum expugnare conatur, inter confertissimos violentissime dimicans, saxo de muris ictus occiditur. Caput ejus Antigono refertur : qui victoria mitius usus, filium ejus Helenum, cum Epirotis sibi deditum, in regnum dimisit, eique insepulti patris ossa in patriam referenda tradidit. Satis constans

inter omnes auctores fama est, nullum nec ejus, nec superioris ætatis regem comparandum Pyrrho fuisse; raroque non inter reges tantum, verum etiam inter illustres viros, aut vitæ sanctioris, aut justitiæ probatioris, visum fuisse. Scientiam certe rei militaris in illo viro tantam fuisse, ut cum Lysimacho, Demetrio, Antigono, tantis regibus, bella gerens, invictus semper fuerit; Illyriorum quoque, Siculorum, Romanorumque, et Carthaginiensium bellis, nunquam inferior, plerumque etiam victor exstiterit; qui patriam certe suam angustam, ignobilemque, fama rerum gestarum, et claritate nominis sui, toto orbe illustrem reddiderit.

LIBER XXVI.

I. Post mortem Pyrrhi non in Macedonia tantum, verum etiam in Asia, Græciaque, magni bellorum motus fuere. Nam et Peloponnesii per proditionem Antigono traditi : et variante hominum partim dolore, partim gaudio, prout singulæ civitates aut auxilium de Pyrrho speraverant, aut metus sustinuerant, ita aut cum Antigono societatem jungebant, aut mutuis inter se odiis in bellum ruebant. Inter hunc turbatarum provinciarum motum, Epiorum quoque urbs ab Aristotimo principe per tyrannidem occupatur : a quo quum multi ex primoribus occisi, plures in exsilium acti essent, Ætolis per legatos postulantibus, « conjuges liberosque exsulum redderet, » primo negavit : postea, quasi pœniteret, proficiscendi ad suos omnibus matronis potestatem dedit; diemque profectionis statuit. Illæ quasi in perpetuum cum viris exsulaturæ, pretiosissima quæque auferentes, quum ad portam, quasi uno agmine profecturæ, convenissent, omnibus rebus exspoliatæ, in carcerem recluduntur, occisis prius in gremio matrum parvulis liberis, virginibusque ad stuprum direptis. Ad tam sævam dominationem stupentibus omnibus, princeps eorum Hellanicus, senex et liberis orbus, ut qui nec ætatis nec pignoris respectu timeret, contractos domum fidissimos

amicorum in vindictam patriæ hortatur. Cunctantibus privato periculo publicum finire, et deliberandi spatium postulantibus, arcessitis servis, jubet obserari fores, tyrannoque nuntiari, mitteret, qui conjuratos apud se comprehenderet : objectans singulis, se, quia liberandæ patriæ auctor esse non possit, desertæ ultorem futurum. Tunc illi ancipiti periculo circumventi, honestiorem viam eligentes, conjurant in tyranni necem : atque ita Aristotimus, quinto, postquam tyrannidem occupaverat, mense, opprimitur.

II. Interea Antigonus quum multiplici bello, et Ptolemæi regis, et Spartanorum premeretur, novusque illi hostis Gallo-Græciæ exercitus affluxisset, in speciem castrorum parva manu adversus ceteros relicta, adversus Gallos totis viribus proficiscitur. Quibus cognitis, Galli quum et ipsi se prœlio pararent, in auspicia pugnæ hostias cædunt : quarum exstis quum magna cædes, interitusque omnium prædiceretur, non in timorem, sed in furorem versi, sperantesque deorum minas expiari cæde suorum posse, conjuges et liberos suos trucidant, auspicia belli a parricidio incipientes. Tanta rabies feros animos invaserat, ut non parcerent ætati, cui etiam hostes pepercissent, bellumque internecivum cum liberis, liberorumque matribus gererent, pro quibus bella suscipi solent. Itaque quasi scelere vitam victoriamque redemissent, sicut erant cruenti ex recenti suorum cæde, in prœlium non meliore eventu, quam omine, proficiscuntur : siquidem pugnantes, prius parricidiorum furiæ, quam hostes, circumvenere; obversantibusque ante oculos manibus interemptorum, omnes oc-

cidione cæsi. Tanta strages fuit, ut pariter cum hominibus dii consensisse in exitium parricidarum viderentur. Post hujus pugnæ eventum, Ptolemæus et Spartani, victorem hostium exercitum declinantes, in tutiora se recipiunt. Antigonus quoque, ubi eorum discessum videt, recenti adhuc ex priori victoria militum ardore, bellum Atheniensibus infert. In quo quum occupatus esset, interim Alexander, rex Epiri, ulcisci mortem patris Pyrrhi cupiens, fines Macedoniæ depopulatur. Adversus quem quum reversus a Græcia Antigonus esset, transitione militum destitutus, regnum Macedoniæ cum exercitu amittit. Hujus filius Demetrius puer admodum, absente patre, reparato exercitu, non solum amissam Macedoniam recepit, verum etiam Epiri regno Alexandrum spoliat. Tanta vel mobilitas militum, vel fortunæ varietas erat, ut vicissim reges, nunc exsules, nunc reges viderentur.

III. Igitur Alexander, quum exsul ad Acarnanas confugisset, non minore Epirotarum desiderio quam sociorum auxilio, in regnum restituitur. Per idem tempus, rex Cyrenarum Magas decedit : qui ante infirmitatem, Berenicen unicam filiam, ad finienda cum Ptolemæo fratre certamina, filio ejus desponderat. Sed post mortem regis, mater virginis Arsinoe, ut invita se contractum matrimonium solveret, misit, qui ad nuptias virginis, regnumque Cyrenarum, Demetrium, fratrem regis Antigoni, a Macedonia arcesserent : qui et ipse ex filia Ptolemæi procreatus erat. Sed nec Demetrius moram fecit. Itaque quum, secundante vento, celeriter Cyrenas advolasset, fiducia pulchritudinis, qua nimis

placere socrui cœperat, statim a principio superbus, regiæ familiæ, militibusque impotens erat; studiumque placendi a virgine in matrem contulerat. Quæ res suspecta primo virgini, dein popularibus militibusque invisa fuit. Itaque versis omnium animis in Ptolemæi filium, insidiæ Demetrio comparantur : cui, quum in lectum socrus concessisset, percussores immittuntur. Sed Arsinoe, audita voce filiæ, ad fores stantis, et præcipientis, «ut matri parcerent,» adulterum paulisper corpore suo protexit. Quo interfecto, Berenice, et stuprum matris, salva pietate, ulta est : et in matrimonio sortiendo, judicium patris secuta.

LIBER XXVII.

I. Mortuo Syriæ rege Antiocho, quum in locum ejus filius Seleucus successisset, hortante matre Laodice, quæ prohibere debuerat, auspicia regni a parricidio cœpit. Quippe Berenicen novercam suam, sororem Ptolemæi, regis Ægypti, cum parvulo fratre ex ea suscepto interficit. Quo facinore perpetrato, et infamiæ maculam subiit, et Ptolemæi bello se implicuit. Porro Berenice, quum ad se interficiendam missos didicisset, Daphnæ se claudit. Ubi quum obsideri eam cum parvulo filio nuntiatum Asiæ civitatibus esset, recordatione paternæ majorumque ejus dignitatis, casum tam indignæ fortunæ miserantes, auxilia ei omnes misere. Frater quoque Ptolemæus periculo sororis exterritus, relicto regno, cum omnibus viribus advolat. Sed Berenice ante adventum auxiliorum, quum vi expugnari non posset, dolo circumventa trucidatur. Indigna res omnibus visa. Itaque quum universæ civitates, quæ defecerant, ingentem classem comparassent, repente exemplo crudelitatis exterritæ, simul et in ultionem ejus, quam defensuri erant, Ptolemæo se tradunt: qui, nisi in Ægyptum domestica seditione revocatus esset, totum regnum Seleuci occupasset. Tantum vel illi odium, parricidiale scelus, vel huic favorem indigne peremptæ mors sororis attulerat!

II. Post discessum Ptolemæi Seleucus quum adversus civitates, quæ defecerant, ingentem classem comparasset, repente, veluti diis ipsis parricidium vindicantibus, orta tempestate, classem naufragio amittit; nec quicquam illi ex tanto apparatu, præter nudum corpus, et spiritum, et paucos naufragii comites residuos fortuna fecit. Misera quidem res, sed optanda Seleuco fuit : siquidem civitates, quæ odio ejus ad Ptolemæum transierant, velut diis arbitris satisfactum sibi esset, repentina animorum mutatione in naufragii misericordiam versæ, imperio se ejus restituunt. Lætus igitur malis suis, et damnis ditior redditus, veluti par viribus, bellum Ptolemæo infert : sed quasi ad ludibrium tantum fortunæ natus esset, nec propter aliud opes regni recepisset, quam ut amitteret, victus prœlio, non multo quam post naufragium comitatior, trepidus Antiochiam confugit. Inde ad Antiochum fratrem litteras facit : quibus auxilium ejus implorat, oblata ei Asia, inter fines Tauri montis, in præmium latæ opis. Antiochus autem quum esset annos XIV natus, supra ætatem regni avidus, occasionem non tam pio animo, quam offerebatur, arripuit : sed latronis more, totum fratri eripere cupiens, puer sceleratam virilemque sumit audaciam. Unde *Hierax* est cognominatus : quia non hominis, sed accipitris ritu, in alienis eripiendis vitam sectaretur. Interea Ptolemæus Evergetes, quum Antiochum in auxilium Seleuco venire cognovisset, ne cum duobus uno tempore dimicaret, in annos decem cum Seleuco pacem facit; sed pax ab hoste data interpellatur a fratre : qui, conducto Gallorum mercenario exercitu, pro auxilio

bellum, pro fratre hostem se imploratus exhibuit. In eo prœlio virtute Gallorum victor quidem Antiochus fuit : sed Galli, arbitrantes Seleucum in prœlio cecidisse, in ipsum Antiochum arma vertere, liberius depopulaturi Asiam, si omnem stirpem regiam exstinxissent. Quod ubi sensit Antiochus, velut a prædonibus, auro se redimit, societatemque cum mercenariis suis jungit.

III. Interea rex Bithyniæ Eumenes, sparsis consumptisque fratribus bello intestinæ discordiæ, quasi vacantem Asiæ possessionem invasurus, victorem Antiochum, Gallosque aggreditur. Nec difficile saucios adhuc ex superiore congressione, integer ipse viribus, superat. Ea namque tempestate omnia bella in exitium Asiæ gerebantur : uti quisque fortior fuisset, Asiam velut prædam occupabat. Seleucus et Antiochus fratres bellum propter Asiam gerebant : Ptolemæus, rex Ægypti, sub specie sororiæ ultionis, Asiæ inhiabat. Hinc Bithynus Eumenes, inde Galli, humiliorum semper mercenaria manus, Asiam depopulabantur, quum interea nemo defensor Asiæ inter tot prædones inveniebatur. Victo Antiocho, quum Eumenes majorem partem Asiæ occupasset, ne tunc quidem fratres, perdito præmio, propter quod bellum gerebant, concordare potuerunt : sed, omisso externo hoste, in mutuum exitium bellum reparant. In eo Antiochus denuo victus, multorum dierum fuga fatigatus, tandem ad socerum suum Artamenem, regem Cappadociæ, provehitur. A quo quum primum benigne exceptus esset, interjectis diebus, cognito, quod insidiæ sibi pararentur, salutem fuga quæsivit. Igitur quum profugo nusquam tutus locus esset, ad

Ptolemæum hostem, cujus fidem tutiorem, quam fratris, existimabat, decurrit, memor vel quæ facturus fratri esset, vel quæ meruisset a fratre. Sed Ptolemæus non amicior dedito, quam hosti factus, servari eum arctissima custodia jubet. Hinc quoque Antiochus, opera cujusdam meretricis adjutus, quam familiarius noverat, deceptis custodibus, elabitur, fugiensque a latronibus interficitur. Seleucus quoque iisdem ferme diebus, amisso regno, equo præcipitatus, finitur. Sic fratres, quasi et germanis casibus, exsules ambo, post regna, scelerum suorum pœnas luerunt.

LIBER XXVIII.

I. Olympias, Pyrrhi Epirotæ regis filia, amisso marito, eodemque germano fratre Alexandro, quum tutelam filiorum ex eo susceptorum, Pyrrhi et Ptolemæi, regnique administrationem in se recepisset, Ætolis partem Acarnaniæ, quam in portionem belli pater pupillorum acceperat, eripere volentibus, ad regem Macedoniæ Demetrium decurrit; eique, habenti uxorem Antiochi regis Syriæ sororem, filiam suam Phthiam in matrimonium tradit, ut auxilium, quod misericordia non poterat, jure cognationis obtineret. Fiunt igitur nuptiæ, quibus et novi matrimonii gratia acquiritur, et veteris offensa contrahitur. Nam prior uxor, velut matrimonio pulsa, sponte sua ad fratrem Antiochum discedit; eumque in mariti bellum impellit. Acarnanes quoque diffisi Epirotis, adversus Ætolos auxilium Romanorum implorantes, obtinuerunt a romano senatu, ut legati mitterentur, qui denuntiarent Ætolis, «præsidia ab urbibus Acarnaniæ deducerent; paterenturque esse liberos, qui soli quondam adversus Trojanos, auctores originis suæ, auxilia Græcis non miserint.»

II. Sed Ætoli legationem Romanorum superbe audivere, Pœnos illis et Gallos, a quibus tot bellis occidione cæsi sint, exprobrantes, dicentesque, «prius illis portas adversus Carthaginienses aperiendas, quas clau-

serit metus punici belli, quam in Græciam arma transferenda. Meminisse deinde jubent, qui quibus minentur. Adversus Gallos urbem eos suam tueri non potuisse, captamque non ferro defendisse, sed auro redemisse. Quam gentem se aliquando majore manu Græciam ingressam, non solum nullis externis viribus, sed ne domesticis quidem totis adjutos, universam delesse; sedemque sepulcris eorum præbuisse, quam illi urbibus imperioque suo proposuerant. Contra, Italiam, trepidis ex recenti urbis suæ incendio Romanis, universam ferme a Gallis occupatam. Prius igitur illis Gallos Italia pellendos, quam minentur Ætolis; priusque sua defendenda, quam aliena appetenda. Quos autem homines Romanos esse? nempe pastores, qui latrocinio justis dominis ademptum solum teneant : qui uxores, quum propter originis dehonestamenta non invenirent, vi publica rapuerint : qui denique urbem ipsam parricidio condiderint, murorumque fundamenta fraterno sanguine asperserint. Ætolos autem principes Græciæ semper fuisse; et sicut dignitate, ita et virtute ceteris præstitisse : solos denique esse, qui Macedonas, imperio terrarum florentes, semper contempserint, qui Philippum regem non timuerint, qui Alexandri Magni post Persas Indosque devictos, quum omnes nomen ejus horrerent, edicta spreverint. Monere igitur se Romanos, contenti sint fortuna præsenti, nec provocent arma, quibus et Gallos cæsos, et Macedonas contemptos videant. » Sic dimissa legatione Romanorum, ne fortius locuti, quam fecisse, viderentur, fines Epiri regni et Acarnaniæ depopulantur.

III. Jam Olympias filiis regna tradiderat; et in locum Pyrrhi fratris defuncti Ptolemæus successerat: qui quum hostibus, instructo exercitu, obvius processisset, infirmitate correptus, in itinere decedit. Olympias quoque, non magno post tempore, gemino funerum vulnere afflicta, ægrum spiritum trahens, non diu filiis supervixit. Quum ex gente regia sola Nereis virgo cum Laodamia sorore superesset, Nereis nubit Geloni, Siciliæ regis filio: Laodamia autem, quum in aram Dianæ confugisset, concursu populi interficitur. Quod facinus dii immortales assiduis cladibus gentis, et prope interitu totius populi vindicaverunt. Nam sterilitatem famemque passi, et intestina discordia vexati, externis ad postremum bellis pæne consumpti sunt: Miloque, Laodamiæ percussor, in furorem versus, nunc ferro, nunc saxo, in summa dentibus laceratis visceribus, duodecima die interiit. His in Epiro gestis, interim in Macedonia Demetrius rex, relicto filio Philippo, parvulo admodum, decedit. Cui Antigonus tutor datus, accepta in matrimonium matre pupilli, regem se constitui laborabat. Interjecto deinde tempore, quum seditione minaci Macedonum, clausus in regia teneretur, in publicum sine satellitibus procedit; projectoque in vulgus diademate ac purpura, «dare hæc eos alteri jubet, qui aut imperare illis nesciat, aut, cui parere ipsi sciant: se adhuc invidiosum illud regnum, non voluptatibus, sed laboribus ac periculis sentire.» Commemorat deinde beneficia sua: «ut defectionem sociorum vindicaverit; ut Dardanos, Thessalosque, exsultantes morte Demetrii regis, compescuerit; ut denique dignitatem Macedonum

non solum defenderit, verum etiam auxerit. Quorum si illos pœniteat, deponere se imperium, et reddere illis munus suum; ipsi regem quærant, cui imperent.» Quum populus, pudore motus, recipere eum regnum juberet, tandiu recusavit, quoad seditionis auctores supplicio traderentur.

IV. Post hæc bellum Spartanis infert : qui soli Philippi Alexandrique bellis, et imperium Macedonum, et omnibus metuenda arma contempserant. Inter duas nobilissimas gentes bellum summis utrinque viribus fuit, quum hi pro vetere Macedonum gloria, illi non solum pro illibata libertate, sed etiam pro salute certarent. Victi Lacedæmonii, non ipsi tantum, sed etiam conjuges liberique, magno animo fortunam tulere. Nemo quippe in acie saluti pepercit : nulla amissum conjugem flevit : filiorum mortem senes laudabant : patribus in acie cæsis filii gratulabantur : suam vicem omnes dolebant, quod non ipsi pro patriæ libertate cecidissent. Patentibus omnes domibus saucios excipiebant, vulnera curabant, lassos reficiebant. Inter hæc nullus in urbe strepitus, nulla trepidatio; magis omnes publicam, quam privatam fortunam lugebant. Inter hæc Cleomenes rex, post multas hostium cædes, toto corpore, suo pariter et hostium cruore madens, supervenit; ingressusque urbem, non humi consedit, non cibum aut potum poposcit, non denique armorum onus deposuit : sed acclinis parieti, quum quatuor millia sola ex pugna superfuisse conspexisset, hortatur, « ut se ad meliora reipublicæ tempora reservarent. » Tum cum conjuge et liberis Ægyptum ad Ptolemæum proficiscitur : a quo

honorifice susceptus, diu in summa dignatione regis vixit. Postremo post Ptolemæi mortem, a filio ejus cum omni familia interficitur. Antigonus autem, cæsis occidione Spartanis, fortunam tantæ urbis miseratus, a direptione milites prohibuit; veniamque his, qui superfuerant, dedit, præfatus, «bellum se cum Cleomene, non cum Spartanis habuisse, cujus fuga omnis ira ejus finita sit : nec minori sibi gloriæ fore, si ab eo servata Lacedæmon, a quo solo capta sit, proderetur. Parcere igitur se solo urbis ac tectis, quoniam homines, quibus parceret, non superfuissent.» Nec multo post ipse decedit, regnumque Philippo pupillo, annos XIV nato, tradidit.

LIBER XXIX.

I. Iisdem ferme temporibus prope universi orbis imperia nova regum successione mutata sunt. Nam et in Macedonia Philippus, mortuo Antigono, tutore eodemque vitrico, annorum quatuordecim regnum suscepit : et in Asia, interfecto Seleuco, impubes adhuc rex Antiochus constitutus est : Cappadociæ quoque regnum Ariarathi, puero admodum, pater ipse tradiderat : Ægyptum, patre ac matre interfectis, occupaverat Ptolemæus, cui ex facinoris crimine cognomentum *Philopatori* fuit. Sed et Spartani in locum Cleomenis suffecerunt Lycurgum. Et ne qua temporibus mutatio deesset, apud Carthaginienses quoque ætate immatura dux Annibal constituitur, non penuria seniorum, sed odio Romanorum, quo imbutum eum a pueritia sciebant, fatale non tam Romanis, quam ipsi Africæ, malum. His regibus pueris etsi nulli senioris ætatis rectores erant, tamen in suorum quibusque majorum vestigia intentis, magna indoles virtutis enituit. Solus Ptolemæus, sicut scelestus in occupando regno, ita et segnis in administrando fuit. Philippum Dardani, ceterique omnes finitimi populi, quibus velut immortale odium cum Macedonum regibus erat, contemptu ætatis assidue lacessebant. Contra ille, submotis hostibus, non contentus sua

defendisse, ultro etiam Ætolis bellum inferre gestiebat.

II. Quæ agitantem illum Demetrius, rex Illyriorum, nuper a Paulo, romano consule, victus, supplicibus precibus aggreditur, injuriam Romanorum querens, «qui, non contenti Italiæ terminis, imperium spe improba totius orbis amplexi, bellum cum omnibus regibus gerant. Sic illos Siciliæ, sic Sardiniæ Hispaniæque, sic denique totius Africæ imperium affectantes, bellum cum Pœnis et Annibale suscepisse : sibi quoque non aliam ob causam, quam quod Italiæ finitimus videbatur, bellum illatum : quasi nefas esset, aliquem regem juxta imperii eorum terminos esse. Sed et ipsi cavendum esse exemplum : cujus quanto promptius nobiliusque sit regnum, tanto sit Romanos acriores hostes habiturus.» Super hæc, cedere se illi regno, quod Romani occupaverint profitetur; gratius habiturus, si in possessione imperii sui socium, potius quam hostes, videret. Hujuscemodi oratione impulit Philippum, ut, omissis Ætolis, bellum Romanis inferret, minus negotii existimantem, quod jam victos ab Annibale apud Trasimenum lacum audierat. Itaque ne eodem tempore multis bellis distineretur, pacem cum Ætolis facit; non quasi alio bellum translaturus, sed ut Græciæ quieti consulturus, quam nunquam in majori periculo fuisse affirmabat; siquidem consurgentibus ab Occidente novis Pœnorum et Romanorum imperiis, quibus una hæc a Græcia atque Asia sit mora, dum inter se bello discrimen imperii faciunt : ceterum statim victoribus transitum in Orientem fore.

III. «Videre se itaque, ait, consurgentem in Italia

nubem illam trucis et cruenti belli : videre tonantem ac fulminantem ab Occasu procellam, quam in quascunque terrarum partes victoriæ tempestas detulerit, magno cruoris imbre omnia fœdaturam. Frequenter Græciam ingentes motus passam, nunc Persarum, nunc Gallorum, nunc Macedonum bellis : sed omnia illa ludum fuisse existimaturos, si ea, quæ nunc in Italia concurrat manus, extra terram illam se effuderit. Cernere se, quam cruenta et sanguinaria inter se bella utrique populi viribus copiarum, et ducum artibus gerant: quæ rabies finiri solo partis alterius interitu, sine ruina finitimorum, non possit. Feros igitur animos victorum minus quidem Macedoniæ, quam Græciæ, timendos, quia et remotior, et in vindictam sui robustior sit : scire tamen se, eos, qui tantis viribus concurrant, non contentos hoc fine victoriæ fore; metuendumque sibi quoque certamen eorum, qui superiores exstiterint. » Hoc prætextu, finito cum Ætolis bello, nihil aliud, quam Pœnorum Romanorumque bella respiciens, singulorum vires perpendebat. Sed nec Romani, tametsi Pœni et Annibal in cervicibus erant, soluti metu Macedonico videbantur : quippe terrebat eos et vetus Macedonum virtus, et devicti Orientis gloria, et Philippus studio Alexandri æmulationis incensus, quem promptum in bella industriumque cognoverant.

IV. Igitur Philippus, quum, iterato prœlio, victos a Pœnis Romanos didicisset, aperte hostem se his professus, naves, quibus in Italiam exercitum trajiceret fabricare cœpit. Legatum deinde ad Annibalem, jungendæ societatis gratia, cum epistolis mittit : qui com-

prehensus, et ad senatum perductus, incolumis dimissus est, non in honorem regis, sed ne, dubius adhuc, indubitatus hostis redderetur. Postea vero, quum Romanis nuntiatum esset, in Italiam Philippum copias trajecturum, Lævinum prætorem cum instructis navibus ad prohibendum transitum mittunt. Qui quum in Græciam trajecisset, multis promissis impellit Ætolos bellum adversus Philippum suscipere. Philippus quoque Achæos in Romanorum bella sollicitat. Interea et Dardani Macedoniæ fines vastare cœperunt, abductisque xx millibus captivorum, Philippum a romano bello ad tuendum regnum revocaverunt. Dum hæc aguntur, Lævinus prætor, juncta cum Attalo rege societate, Græciam populatur. Quibus cladibus perculsæ civitates, auxilium petentes Philippum legationibus fatigant : nec non et Illyriorum rex, lateri ejus hærens, assiduis precibus promissa exigebat. Super hæc vastati Macedones ultionem flagitabant. Quibus tot tantisque rebus obsessus, cui rei primum occurreret, ambigebat; omnibus tamen propediem auxilia se missurum pollicetur : non quia facere posset, quæ promittebat, sed ut spe impletos in societatis jure retineret. Prima tamen illi expeditio adversus Dardanos fuit : qui, absentiam ejus aucupantes, majore belli mole Macedoniæ imminebant. Cum Romanis quoque pacem facit, contentis interim bellum macedonicum distulisse : Philopœmeni, Achæorum duci, quem ad Romanos sociorum animos sollicitare didicerat, insidias prætendit. Quibus ille cognitis vitatisque, discedere ab eo Achæos auctoritate sua coegit.

LIBER XXX.

I. Philippo in Macedonia magnis rebus intento, in Ægypto Ptolemæi diversi mores erant. Quippe regno parricidio parto, et ad necem utriusque parentis cæde etiam fratris adjuncta, velut rebus feliciter gestis, luxuriæ se tradiderat; regisque mores omnis secuta regia erat. Itaque non amici tantum præfectique, verum etiam omnis exercitus, depositis militiæ studiis, otio ac desidia corrupti marcebant. Quibus rebus cognitis, Antiochus, rex Syriæ, veteri inter se regnorum odio stimulante, repentino bello multas urbes ejus oppressit, ipsamque Ægyptum aggreditur. Trepidare igitur Ptolemæus; legationibus missis, quoad vires pararet, morari Antiochum. Magno deinde in Græcia exercitu conducto, secundum prœlium facit; spoliassetque regno Antiochum, si fortunam virtute juvisset. Sed contentus reciperatione urbium quas amiserat, facta pace, avide materiam quietis arripuit; revolutusque in luxuriam, occisa Eurydice uxore eademque sorore sua, Agathocliæ meretricis illecebris capitur. Atque ita, omnem magnitudinem nominis ac majestatis oblitus, noctes in stupris, dies in conviviis consumit. Adduntur instrumenta luxuriæ, tympana et crepundia : nec jam spectator rex, sed magister nequitiæ, nervorum oblectamenta modulatur. Hæc

primo laborantis regiæ tacitæ pestes et occultæ fuere.

II. Deinde crescente licentia, jam nec parietibus regiæ domus contineri meretricis audacia potest : quam proterviorem sociata cum Agathocle fratre, ambitiosæ pulchritudinis scorto, quotidiana regis stupra faciebant. Accedebat et mater Œnanthe, quæ geminæ sobolis illecebris devinctum regem tenebat. Itaque non contentæ rege, jam etiam regnum possident, jam in publico visuntur, jam salutantur, jam comitantur. Agathocles regis lateri junctus, civitatem regebat : tribunatus, præfecturas, et ducatus mulieres ordinabant; nec quisquam in regno suo minus, quam ipse rex, poterat. Quum interim, relicto quinquenni ex Eurydice sorore filio, moritur : sed mors ejus, dum pecuniam regiam mulieres rapiunt, et imperium, inita cum perditissimis societate, occupare conantur, diu occultata fuit. Re tandem cognita, concursu multitudinis, et Agathocles occiditur, et mulieres in ultionem Eurydices patibulis suffiguntur. Morte regis, supplicio meretricum velut expiata regni infamia, legatos Alexandrini ad Romanos misere, orantes, ut tutelam pupilli susciperent; tuerenturque regnum Ægypti, quod jam Philippum et Antiochum, facta inter se pactione, divisisse dicebant.

III. Grata legatio Romanis fuit, causam belli adversus Philippum quærentibus, qui insidiatus eis temporibus punici belli fuerat. Huc accedebat, quod, Pœnis et Annibale superato, nullius magis arma metuebant, reputantibus, quantum motum Pyrrhus parva manu Macedonum in Italia fecisset, quantasque res Macedones in Oriente gessissent. Mittuntur itaque legati, qui

Antiocho et Philippo denuntient, regno Ægypti abstineant. Mittitur et M. Lepidus in Ægyptum, qui tutorio nomine regnum pupilli administret. Dum hæc aguntur, interim legationes Attali regis et Rhodiorum, injurias Philippi querentes, Romam venerunt. Quæ res omnem cunctationem macedonici belli senatui exemit. Statim igitur, titulo ferendi sociis auxilii, bellum adversus Philippum decernitur, legionesque cum consule in Macedoniam mittuntur. Nec multo post tempore, tota Græcia, fiducia Romanorum, adversus Philippum, spe pristinæ libertatis erecta, bellum ei intulit : atque ita, quum rex undique urgeretur, pacem petere compellitur. Deinde, quum expositæ conditiones pacis a Romanis essent, repetere sua et Attalus, et Rhodii, et Achæi, et Ætoli cœpere. Contra Philippus, adduci se posse, ut Romanis pareat, concedebat; « ceterum indignum esse, Græcos a Philippo et Alexandro, majoribus suis victos, et sub jugum macedonici imperii subactos, veluti victores, leges pacis sibi dicere, quibus prius sit servitutis ratio reddenda, quam libertas vindicanda. » Ad postremum tamen, petente eo, induciæ duorum mensium datæ, ut pax, quæ in Macedonia non conveniebat, Romæ a senatu peteretur.

IV. Eodem anno inter insulas Theram et Therasiam, medio utriusque ripæ et maris spatio, terræ motus fuit. In quo, cum admiratione navigantium, repente ex profundo cum calidis aquis insula emersit. In Asia quoque eadem die idem motus terræ Rhodum, multasque alias civitates, gravi ruinarum labe concussit : quasdam solidas absorbuit. Quo prodigio territis omnibus, vates

cecinere, «oriens Romanorum imperium, vetus Græcorum ac Macedonum voraturum.» Interim a senatu repudiata pace, Philippus in societatem belli Nabin tyrannum sollicitat. Atque ita, quum in aciem exercitum instructis e diverso hostibus produxisset, hortari suos cœpit, referendo, «Persas, Bactros, Indosque, et omnem Asiam, Orientis finem, a Macedonibus perdomitam; tantoque fortius hoc bellum, quam illa, sustinendum, quanto sit libertas imperio carior.» Sed et Flamininus romanus consul, relatione rerum recentissime gestarum, suos stimulabat in prœlium, ostendendo, «Hinc Carthaginem cum Sicilia, inde Italiam et Hispaniam romana virtute perdomitas : nec Annibalem quidem Alexandro Magno postponendum, quo Italia pulso, Africam ipsam, tertiam partem mundi, superaverint. Sed nec Macedonas veteri fama, sed præsentibus viribus, æstimandos : quia non cum Alexandro Magno, quem invictum audierant, nec cum exercitu ejus, qui totum Orientem devicerat, bellum gerant : sed cum Philippo, puero immaturæ ætatis, qui regni terminos adversus finitimos ægre defendat, et cum his Macedonibus, qui non ita pridem prædæ Dardanis fuerint. Illos majorum decora, se suorum militum commemorare. Non enim alio exercitu Annibalem et Pœnos, et totum ferme Occidentem, sed his ipsis, quos in acie habeat, militibus subactos.» His adhortationibus utrinque concitati milites, prœlio concurrunt, alteri Orientis, alteri Occidentis imperio gloriantes; ferentesque in bellum, alii majorum suorum antiquam et obsoletam gloriam, alii virentem recentibus experimentis virtutis florem. Sed Macedonas ro-

mana fortuna vicit. Fractus itaque bello Philippus, pace a Flaminino consule petita, nomen quidem regium retinuit : sed omnibus Græciæ urbibus, velut regni membris, extra terminos antiquæ possessionis, amissis, solam Macedoniam retinuit. Offensi tamen Ætoli, quod non ex arbitrio eorum Macedonia quoque adempta regi, et data sibi in præmium belli esset, legatos ad Antiochum mittunt, qui eum adulatione magnitudinis, in romana bella, spe societatis universæ Græciæ, impellerent.

LIBER XXXI.

I. Mortuo Ptolemæo Philopatore, rege Ægypti, contemptaque parvuli filii ejus ætate, qui, in spem regni relictus, prædæ etiam domesticis erat, Antiochus, rex Syriæ, occupare Ægyptum statuit. Itaque Phœnicen, ceterasque Syriæ quidem, sed juris ægyptii, civitates quum invasisset, legatos ad eum senatus mittit, qui denuntiarent ei, abstineret regno pupilli, postremis patris precibus fidei suæ traditi. Quibus spretis, interjecto tempore, alia legatio supervenit, quæ, omissa pupilli persona, civitates, jure belli factas populi romani, in integrum restitui jubebat. Abnuenti bellum denuntiatum: quod ille facile susceptum infeliciter gessit. Eodem tempore et Nabis tyrannus multas Græciæ civitates occupaverat. Igitur senatus, ne uno tempore duplici bello romanæ vires distinerentur, scripsit Flaminino, si ei videatur, sicuti Macedoniam a Philippo, ita Græciam a Nabide liberet. Ob quam causam imperium ei prorogatum est. Terribile quippe Antiochi bellum Annibalis nomen faciebat, quem æmuli ejus, occultis mandatis, cum Antiocho inisse societatem, apud Romanos criminabantur, negantes, eum æquo animo sub legibus vivere, assuetum imperio, et immoderata licentia militari; semperque, tædio quietis urbanæ, novas belli cau-

sas circumspicere. Quæ etsi falsa nuntiata fuissent, apud timentes tamen pro veris habebantur.

II. Denique senatus metu perculsus, ad speculandos actus Annibalis, legatum in Africam Cnæum Servilium mittit : eique tacitis mandatis præcipit, si posset, eum per æmulos ejus interficeret, metuque invisi nominis tandem populum romanum liberaret. Sed res Annibalem non diu latuit, virum ad prospicienda cavendaque pericula paratum; nec minus in secundis adversa, quam in adversis secunda cogitantem. Igitur quum tota die in oculis principum, legatique romani, in foro Carthaginiensium obversatus in supremum fuisset, appropinquante vespere, equum conscendit, et rus urbanum, quod propter litus maris habebat, ignaris servis, jussisque ad portam revertentem opperiri, contendit. Habebat ibi naves cum remigibus occulto sinu litoris absconditas; erat et grandis pecunia in eo agro præparata, ut, quum res exegisset, nec facultas fugam, nec inopia moraretur. Lecta igitur servorum juventute, quorum copiam italicorum captivorum numerus augebat, navem conscendit, cursumque ad Antiochum dirigit. Postera die civitas principem suum, ac tum temporis consulem, in foro exspectabat. Quem ut profectum nuntiatum est, non aliter quam si urbs capta esset, omnes trepidavere, exitiosamque sibi fugam ejus ominati sunt. Legatus vero romanus, quasi bellum jam illatum Italiæ ab Annibale esset, tacitus Romam regreditur, trepidumque nuntium refert.

III. Interim in Græcia Flamininus, juncta cum quibusdam civitatibus societate, Nabidem tyrannum duo-

bus continuis prœliis subegit; et graviter fractum, velut exsanguem, in regno reliquit. Sed libertate Græciæ restituta, deductisque ab urbibus præsidiis, quum romanus exercitus in Italiam reportatus esset, velut vacua rursus possessione sollicitatus, multas civitates repentino bello invasit. Quibus rebus exterriti Achæi, ne vicinum malum etiam ad se serperet, bellum adversus Nabidem decernunt, ducemque prætorem suum Philopœmenem, insignis industriæ virum, constituunt: cujus in eo bello tanta virtus enituit, ut opinione omnium Flaminino, romano imperatori, compararetur. Eodem tempore Annibal, quum ad Antiochum pervenisset, velut deorum munus excipitur: tantusque ejus adventu ardor animis regis accessit, ut non tam de bello, quam de præmiis victoriæ cogitaret. Sed Annibal, cui nota romana virtus erat, negabat opprimi Romanos, nisi in Italia, posse. Ad hoc sibi centum naves, et decem millia peditum, et mille equites poscebat, promittens, «hac manu non minus bellum, quam gesserit, Italiæ restauraturum; et in Asiam regi sedenti aut victoriam de Romanis, aut æquas pacis conditiones relaturum: quippe et Hispanis bello flagrantibus, ducem tantum deesse; et Italiam notiorem sibi nunc, quam pridem fuisset. Sed nec Carthaginem quieturam, sociamque se ei sine mora præbituram.»

IV. Quum regi consilia placuissent, mittitur Carthaginem unus ex comitibus Annibalis, qui in bellum cupidos hortetur, Annibalemque cum copiis affuturum nuntiet; nihil dicat partibus, nisi animos Carthaginiensium, deesse: Asiam et vires belli, et sumptum præbi-

turam. Hæc quum relata Carthaginem essent, nuntius ipse ab inimicis Annibalis comprehenditur, et perductus in senatum, quum interrogaretur ad quem missus esset, punico ingenio respondit, se ad universum senatum missum : nec enim hoc opus singulorum, sed universorum esse. Dum multis diebus deliberant, an eum Romam ad purgandam publicam conscientiam mittant, tacitus, conscensa nave, ad Annibalem revertitur : quo cognito, Carthaginienses ultro rem Romam per legatum deferunt. Romani quoque ad Antiochum legatos misere, qui sub specie legationis, et regis apparatum specularentur, et Annibalem aut Romanis mitigarent, aut assiduo colloquio suspectum invisumque regi redderent. Itaque legati quum Ephesi convenissent ad Antiochum, mandata ei senatus tradunt. Dum responsum exspectant, omnibus diebus assidui circa Annibalem fuere, dicentes, « timide eum a patria recessisse, quum pacem Romani, non tam cum republica ejus, quam cum eo factam, summa fide custodiant : nec bella eum Romanorum magis odio, quam patriæ amore gessisse, cui ab optimo quoque etiam spiritus ipse debeatur. Has enim publicas inter populos, non privatas inter duces, bellandi causas esse. » Inde res gestas ejus laudare. Quorum sermone lætus, sæpius cupidiusque cum legatis colloquebatur, ignarus, quod familiaritate romana odium sibi apud regem crearet. Quippe Antiochus tam assiduo colloquio reconciliatam ejus cum Romanis gratiam existimans, nihil ad eum, sicuti solebat, referre; expertemque totius consilii, veluti hostem proditoremque suum, odisse cœpit. Quæ res tantum apparatum belli, cessante imperatoria

arte, corrupit. Senatus mandata fuerant, ut contentus terminis Asiæ esset, ne ipsis ingrediendi Asiam necessitatem imponeret. Quibus spretis, non accipiendum bellum statuit, sed inferendum.

V. Dicitur, quum frequenter de bello consilium habuisset, remoto Annibale, tandem eum vocari jussisse, non ut ex sententia ejus aliquid ageret, sed ne per omnia eum sprevisse videretur; omnibusque perrogatis, postremum interrogasse. Quo ille animadverso, « intelligere se professus est, non quia egeat consilio, sed ad supplendum numerum sententiarum, se vocatum; tamen et odio Romanorum, et amore regis, apud quem solum tutum sibi exsilium relictum sit, se viam gerendi belli edisserturum. » Veniam deinde libertati præfatus, « nihil se aut consiliorum, aut cœptorum præsentium. probare ait; neque sedem belli Græciam sibi placere, quum Italia uberior materia sit : quippe Romanos vinci non nisi armis suis posse; nec Italiam aliter, quam italicis viribus subigi : siquidem diversum ceteris mortalibus esse illud et hominum et belli genus. Aliis bellis plurimum momenti habere priorem aliquam cepisse occasionem loci temporisque, agros diripuisse, urbes aliquas expugnasse : cum Romano, seu occupaveris prior aliqua, seu viceris, tum etiam cum victo et jacente luctandum esse. Quamobrem si quis eos in Italia lacessat, suis eos opibus, suis viribus, suis armis posse vincere. sicut ipse fecerit. Sin vero quis illis Italia velut fonte virium cesserit, perinde falli, ac si quis amnes non ab ipsis fontium primordiis derivare, sed concretis jam aquarum molibus avertere, vel exsiccare velit. Hæc et secreto

se censuisse, ultroque ministerium consilii sui obtulisse; et nunc præsentibus amicis ideo repetisse, ut scirent omnes rationem cum Romanis gerendi belli; eosque foris invictos, domi fragiles esse. Nam prius illos urbe, quam imperio; prius Italia, quam provinciis, exui posse: quippe et a Gallis captos, et a se prope deletos esse: neque se unquam victum prius, quam terris eorum cesserit. Reverso Carthaginem, statim cum loco fortunam belli mutatam.»

VI. Huic sententiæ obtrectatores amici regis erant, non utilitatem rei cogitantes, sed verentes ne, probato consilio ejus, primum apud regem locum gratiæ occuparet. Et Antiocho non tam consilium, quam auctor displicebat, ne gloria victoriæ Annibalis, non sua esset. Omnia igitur variis assentantium adulationibus corrumpebantur; nihil consilio vel ratione agebatur. Rex ipse per hyemem in luxuriam lapsus, novis quotidie nuptiis deditus erat. Contra Acilius, romanus consul, qui ad hoc bellum missus erat, copias, arma, ceteraque bello necessaria summa industria parabat: civitates socias confirmabat; dubias illiciebat: nec alius exitus belli quam apparatus utriusque partis fuit. Itaque prima belli congressione, quum cedentes suos rex cerneret, non laborantibus auxilium tulit, sed fugientibus se ducem præbuit, castraque ditia victoribus reliquit. Deinde quum in Asiam, præda Romanis occupatis, fugiendo pervenisset, pœnitere neglecti consilii cœpit; revocatoque in amicitiam Annibale, omnia ex sententia ejus agere. Interim nuntiatur, Æmilium, romanum ducem, cum octoginta rostratis navibus in bellum navale a senatu missum, ad-

ventare : quæ res illi spem restituendæ fortunæ dedit. Itaque prius, quam sociæ civitates ad hostes deficerent, decernere navali prœlio statuit, sperans cladem in Græcia acceptam, nova posse victoria aboleri. Tradita igitur Annibali classe, prœlium committitur : sed nec Asiani milites Romanis, neque naves eorum pares rostratis navibus fuere; minor tamen clades ducis solertia fuit. Romam nondum opinio victoriæ venerat, et idcirco in consulibus creandis suspensa civitas erat.

VII. Sed adversus Annibalem ducem quis melior quam Africani frater crearetur, quum vincere Pœnos opus Scipionum esset? Creatur igitur consul Lucius Scipio : eique datur legatus frater Africanus, ut intelligeret Antiochus, non majorem fiduciam se in Annibale victo, quam Romanos in victore Scipione habere. Trajicientibus in Asiam Scipionibus exercitum, jam utrobique profligatum bellum nuntiatum est; victumque Antiochum terrestri, Annibalem navali bello invenerunt. Primo igitur adventu eorum legatos pacem petentes ad eos Antiochus mittit, peculiare donum Africano ferentes ipsius filium, quem rex parvo navigio trajicientem ceperat. Sed Africanus, « privata beneficia a rebus publicis secreta esse, dixit : aliaque esse patris officia, alia patriæ jura quæ non liberis tantum, verum etiam vitæ ipsi præponantur. Proinde gratum se munus accipere, privatoque impendio munificentiæ regis responsurum. Quod ad bellum pacemque pertineat, nihil neque gratiæ dari, neque de jure patriæ decidi posse, » respondit. Nam neque de redimendo filio unquam tractavit, nec senatum de eo agere permisit; sed, ut dignum majestate

ejus erat, armis se recepturum filium dixerat. Post hæc leges pacis dicuntur : « Ut Asia Romanis cederet : contentus Syriæ regno esset : naves universas, captivos et transfugas traderet; sumptumque omnem belli Romanis restitueret. » Quæ quum nuntiata Antiocho essent, « nondum ita victum se esse respondit, ut spoliari se regno pateretur; bellique ea irritamenta, non pacis blandimenta esse. »

VIII. Igitur quum ab utrisque bellum pararetur, ingressique Asiam Romani Ilion venissent, mutua gratulatio Iliensium ac Romanorum fuit, Iliensibus Æneam, ceterosque cum eo duces a se profectos, Romanis, se ab his procreatos, referentibus. Tantaque lætitia omnium fuit, quanta esse post longum tempus inter parentes et liberos solet. Juvabat Ilienses nepotes suos, Occidente et Africa domita, Asiam ut avitum regnum, vindicare, optabilem Trojæ ruinam fuisse dicentes, ut tam feliciter renasceretur. Contra Romanos, avitos lares, et incunabula majorum, templaque ac deorum simulacra, inexplebile desiderium videndi tenebat. Profectis ab Ilio Romanis Eumenes rex cum auxiliis occurrit : nec multo post prœlium cum Antiocho commissum. Quum in dexteriore cornu pulsa legio romana, majore dedecore quam periculo, ad castra fugeret, M. Æmilius, tribunus militum, ad tutelam castrorum relictus, armare se milites suos, et extra vallum progredi jubet, strictisque gladiis fugientibus minari, morituros dicens, nisi in prœlium revertantur; infestioraque sua, quam hostium, castra inventuros. Attonita tam ambiguo periculo legio, comitantibus commilitonibus, qui

fugere eos prohibuerant, in prœlium revertitur; magnaque cæde edita, initium victoriæ fuit. Cæsa hostium quinquaginta millia, capta undecim. Antiocho pacem petenti nihil ad superiores conditiones additum, Africano prædicante, Romanos, neque, si vincantur, animis minui, neque, si vincant, secundis rebus insolescere. Captas civitates inter socios divisere Romani, aptiorem gloriam, quam possessiones voluptarias, judicantes : quippe victoriæ gloriam romano nomini vindicandam; opum luxuriam sociis relinquendam.

LIBER XXXII.

I. Ætoli, qui Antiochum in bella romana impulerant, victo eodem, soli adversus Romanos, et viribus impares, et omni auxilio destituti, remanserunt. Nec multo post victi, libertatem, quam illibatam adversus dominationem Atheniensium et Spartanorum, inter tot Græciæ civitates soli retinuerant, amiserunt. Quæ conditio tanto amarior illis, quanto serior fuit, reputantibus tempora illa, quibus tantis Persarum opibus, domesticis viribus restiterant; quibus Gallorum violentiam, Asiæ Italiæque terribilem, delphico bello fregerant. Quæ gloriosa recordatio magis desiderium libertatis augebat. Dum hæc aguntur, medio tempore inter Messenios et Achæos de principatu primo dissensio, mox bellum ortum est. In eo nobilis Achæorum imperator Philopœmen capitur; non quia pugnando vitæ pepercerit, sed dum suos in prœlium revocat, in transitu fossæ equo præcipitatus, a multitudine hostium oppressus est. Quem jacentem Messenii, seu metu virtutis, seu verecundia dignitatis, interficere ausi non fuerunt. Itaque velut in illo omne bellum confecissent, captivum per universam civitatem, in modum triumphi circumduxerunt, effuso obviam populo, ac si suus, non hostium, imperator adventaret. Nec victorem Achæi avidius vidis-

sent, quam victum hostes viderunt. Igitur eumdem in theatrum duci jusserunt, ut omnes contuerentur, quem potuisse capi incredibile singulis videbatur. Inde in carcerem ducto, verecundia magnitudinis ejus, venenum dederunt : quod ille lætus, ac si vicisset, accepit; quæsito prius, an Lycortas, præfectus Achæorum, quem secundum a se esse scientia rei militaris sciebat, incolumis effugisset? Quem ut accepit evasisse, non in totum dicens consultum male Achæis, exspiravit. Nec multo post, reparato bello, Messenii vincuntur, pœnasque interfecti Philopœmenis pependerunt.

II. Interea in Syria rex Antiochus, quum gravi tributo pacis, a Romanis victus, oneratus esset, seu inopia pecuniæ compulsus, seu avaritia sollicitatus, qua sperabat se, sub specie tributariæ necessitatis, excusatius sacrilegia commissurum, adhibito exercitu, nocte templum Elymæi Jovis aggreditur. Qua re prodita, concursu insularium, cum omni milite interficitur. Romæ, quum multæ Græciæ civitates, questum de injuriis Philippi, regis Macedonum, venissent, et disceptatio in senatu inter Demetrium, Philippi filium, quem pater ad satisfaciendum senatui miserat, et legatos civitatium esset, turba querelarum confusus adolescens, repente obticuit. Tunc senatus, verecundia ejus motus, quæ probata etiam antea, quum obses Romæ esset, omnibus fuerat, causam illi donavit : atque ita modestia sua Demetrius veniam patri, non jure defensionis, sed patrocinio pudoris, obtinuit : quod ipsum decreto senatus significatum est, ut appareret, non tam absolutum regem, quam donatum filio patrem. Quæ res Demetrio

non gratiam legationis, sed odium obtrectationis, comparavit. Nam et apud fratrem Perseum æmulatio illi invidiam contraxit; et apud patrem nota absolutionis causa offensæ fuit, indignante Philippo, plus momenti apud senatum personam filii, quam auctoritatem patris, ac dignitatem regiæ majestatis, habuisse. Igitur Perseus, perspecta patris ægritudine, quotidie absentem Demetrium apud eum criminari; et primo invisum, post etiam suspectum reddere : nunc amicitiam Romanorum, nunc proditionem ei patris objectare. Ad postremum, insidias sibi ab eo paratas confingit : ad cujus rei probationem immittit indices, testes subornat; et facinus, quod objicit, admittit. Quibus rebus compulso ad parricidium patre, funestam omnem regiam facit.

III. Occiso Demetrio, sublatoque æmulo, non negligentior tantum Perseus in patrem, verum etiam jam contumacior erat : nec heredem regni, sed regem se gerebat. His rebus offensus Philippus impatientius in dies mortem Demetrii dolebat, tunc et insidiis se circumventum suspicari, testes indicesque torquere. Atque ita cognita fraude, non minus scelere Persei, quam innoxii Demetrii morte, cruciabatur : peregissetque ultionem, nisi morte præventus fuisset. Nam brevi post tempore, morbo ex ægritudine animi contracto, decessit, relicto magno belli apparatu adversus Romanos, quo postea Perseus usus est. Nam et Gallos Scordiscos ad belli societatem perpulerat; fecissetque Romanis grave bellum, nisi decessisset. Namque Galli, bello adversus Delphos infeliciter gesto, in quo majorem vim numinis, quam hostium senserant, amisso Brenno duce, pars in

Asiam, pars in Thraciam extorres fugerant. Inde per eadem vestigia, qua venerant, antiquam patriam repetivere. Ex his manus quædam in confluente Danubii et Savi consedit, Scordiscosque se appellari voluit. Tectosagi autem, quum in antiquam patriam Tolosam venissent, comprehensique pestifera lue essent, non prius sanitatem reciperavere, quam, haruspicum responsis moniti, aurum argentumque bellis sacrilegiisque quæsitum in Tolosensem lacum mergerent. Quod omne magno post tempore Cæpio, romanus consul, abstulit. Fuere autem argenti pondo centum decem millia : auri pondo quinquies decies centum millia. Quod sacrilegium causa excidii Cæpioni exercituique ejus postea fuit. Romanos quoque Cimbrici belli tumultus, velut ultor sacræ pecuniæ, insecutus est. Ex gente Tectosagorum non mediocris populus, prædæ dulcedine, Illyricum repetivit, spoliatisque Istris, in Pannonia consedit. Istrorum gentem fama est originem a Colchis ducere, missis ab Æeta rege ad Argonautas, raptoresque filiæ persequendos : qui ut a Ponto intraverunt Istrum, alveo Savi fluminis penitus invecti, vestigia Argonautarum insequentes, naves suas humeris per juga montium usque ad litus Adriatici maris transtulerunt, cognito, quod Argonautæ idem propter magnitudinem navis priores fecissent : quos ut avectos Colchi non reperiunt, sive metu regis, sive tædio longæ navigationis, juxta Aquileiam consedere; Istrique ex vocabulo amnis, quo a mari concesserant, appellati. Daci quoque soboles Getarum sunt : qui quum, Orole rege, adversus Bastarnas male pugnassent, ad ultionem segnitiæ, capturi somnum capita loco pedum ponere

jussu regis cogebantur; ministeriaque uxoribus, quæ ipsis antea fieri solebant, facere. Neque hæc ante mutata sunt, quam ignominiam bello acceptam virtute delerent.

IV. Igitur Perseus, quum imperio Philippi patris successisset, omnes has gentes adversus Romanos in societatem belli sollicitabat. Interim inter Prusiam regem, ad quem Annibal post pacem Antiocho a Romanis datam profugerat, et Eumenem bellum ortum est, quod Prusias, Annibalis fiducia rupto fœdere, prior intulit. Namque Annibal, quum ab Antiocho Romani, inter ceteras conditiones pacis, deditionem ejus deposcerent, admonitus a rege, in fugam versus Cretam defertur. Ibi quum diu quietam vitam egisset, invidiosumque se propter nimias opes videret, amphoras plumbo repletas in templo Dianæ, quasi fortunæ suæ præsidia, deponit: atque ideo nihil de illo sollicita civitate, quoniam velut pignus opes ejus tenebat, ad Prusiam contendit, auro suo in statuis, quas secum portabat, infuso, ne conspectæ opes vitæ nocerent. Dein quum Prusias terrestri bello ab Eumene victus esset, et prœlium in mare transtulisset, Annibal novo commento auctor victoriæ fuit. Quippe omne serpentium genus in fictiles lagenas conjici jussit, medioque prœlio in naves hostium mitti. Id primum Ponticis ridiculum visum, fictilibus dimicare, qui ferro nequeant. Sed ubi serpentibus repleri naves cœpere, ancipiti periculo circumventi, hosti victoriam cessere. Quæ ubi Romam nuntiata sunt, missi a senatu legati sunt, qui utrumque regem in pacem cogerent, Annibalemque deposcerent. Sed Annibal, re cognita, sumpto veneno,

legationem morte prævenit. Insignis hic annus trium toto orbe maximorum imperatorum mortibus fuit, Annibalis, et Philopœmenis, et Scipionis Africani. Ex quibus constat, Annibalem, nec tum, quum romano tonantem bello Italia contremuit, nec quum reversus Carthaginem summum imperium tenuit, aut cubantem cœnasse, aut plus quam sextario vini indulsisse; pudicitiamque eum tantam inter tot captivas habuisse, ut in Africa natum quivis negaret. Moderationis certe ejus fuit, ut, quum diversarum gentium exercitus rexerit, neque insidiis suorum militum sit petitus unquam, neque fraude proditus, quum utrumque hostes sæpe tentassent.

LIBER XXXIII.

I. Minore quidem rerum motu Romani macedonicum, quam punicum bellum gesserunt; sed tanto clarius, quanto nobilitate Macedones Pœnos antecesserunt: quippe quum gloria Orientis domiti, tum et auxiliis omnium regum juvabantur. Itaque Romani et legiones plures numero conscripserunt; et auxilia a Masinissa, rege Numidarum, ceterisque sociis omnibus acciverunt; et Eumeni, regi Bithyniæ, denuntiatum, ut bellum summis viribus juvaret. Perseo, præter macedonicum invictæ opinionis exercitum, decennis belli sumptus, a patre paratus, in thesauris et horreis erat. Quibus rebus inflatus, oblitus fortunæ paternæ, veterem Alexandri gloriam considerare suos jubebat. Prima equitum congressio fuit, qua victor Perseus suspensam omnium exspectationem in favorem sui traxit: misit tamen legatos ad consulem, qui pacem peterent, quam patri suo Romani etiam victo dedissent, impensas belli lege victi suscepturus. Sed consul Sulpicius non minus graves, quam victo, leges dixit. Dum hæc aguntur, metu tam periculosi belli Romani Æmilium Paulum consulem creant, eique extra ordinem macedonicum bellum de-

cernunt : qui quum ad exercitum venisset, non magnam moram pugnæ fecit. Pridie quam prœlium consereretur, luna nocte defecit : triste id ostentum Perseo omnibus præsagientibus, finemque macedonici regni portendi vaticinantibus.

II. In ea pugna M. Cato, Catonis oratoris filius, dum inter confertissimos hostes insigniter dimicat, equo delapsus pedestre prœlium aggreditur. Nam cadentem manipulus hostium cum horrido clamore, veluti jacentem obtruncaturus, circumsteterat : at ille citius corpore collecto, magnas strages edidit. Quum ad unum opprimendum undique hostes convolarent, dum procerum quemdam petit, gladius ei e manu elapsus in mediam cohortem hostium decidit : ad quem reciperandum umbone se protegens, inspectante utroque exercitu, inter mucrones se hostium immersit; recollectoque gladio, multis vulneribus exceptis, ad suos cum clamore hostium revertitur. Hujus audaciam ceteri imitati, victoriam peperere. Perseus rex fuga cum decem millibus talentum Samothraciam defertur : quem Cnæus Octavius, ad persequendum missus a consule, cum duobus filiis, Alexandro et Philippo, cepit; captumque ad consulem duxit. Macedonia a Carano, qui primus in ea regnavit, usque Persen triginta reges habuit. Quorum sub regno fuit quidem annis noningentis et viginti tribus; sed rerum non nisi centum nonaginta duobus annis potita. Ita quum in ditionem Romanorum cessisset,

magistratibus per singulas civitates constitutis, libera facta est; legesque, quibus adhuc utitur, a Paulo accepit. Ætolorum universarum urbium senatus, cum conjugibus et liberis, qui dubia fide fuerant, Romam missus; ibique, ne in patria aliquid novaret, diu detentus; ægreque, per multos annos legationibus civitatium senatu fatigato, in patriam quisque suam remissus est.

LIBER XXXIV.

I. POENIS ac Macedonibus subactis, Ætolorumque viribus principum captivitate debilitatis, soli adhuc ex Græcia universa Achæi nimis potentes tunc temporis Romanis videbantur; non propter singularum civitatium nimias opes, sed propter conspirationem universarum. Namque Achæi, licet per civitates, veluti per membra, divisi sint, unum tamen corpus et unum imperium habent; singularumque urbium pericula mutuis viribus propulsant. Quærentibus igitur Romanis causas belli, tempestive fortuna querelas Spartanorum obtulit, quorum agros Achæi propter mutuum odium populabantur. Spartanis a senatu responsum est, legatos se ad inspiciendas res sociorum, et ad injuriam demendam in Græciam missuros : sed legatis occulta mandata data sunt, ut corpus Achæorum dissolverent, singulasque urbes proprii juris facerent, quo facilius ad obsequia cogerentur : et, si quæ urbes contumaces essent, frangerentur. Igitur legati, omnium civitatium principibus Corinthum evocatis, decretum senatus recitant; quid consilii habeant, aperiunt : expedire omnibus dicunt, ut singulæ civitates sua jura et suas leges habeant. Quod ubi omnibus innotuit, velut in furorem versi, universum peregrinum populum trucidant; legatos

quoque ipsos Romanorum violassent, nisi, audito tumultu, trepidi fugissent.

II. Hæc ubi Romæ nuntiata sunt, statim senatus Mummio consuli bellum achaicum decernit : qui, extemplo exercitu deportato, et omnibus strenue provisis, pugnandi copiam hostibus fecit. Sed Achæi velut nihil negotii romano bello suscepissent, ita apud eos neglecta omnia et soluta fuere. Itaque prædam, non prœlium cogitantes, et vehicula, ad spolia hostium reportanda, duxerunt, et conjuges liberosque suos, ad spectaculum certaminis, in montibus posuerunt. Sed prœlio commisso, ante oculos suorum cæsi, lugubre his spectaculum, et gravem luctus memoriam reliquerunt. Conjuges quoque liberique eorum, de spectatoribus captivi facti, præda hostium fuere. Urbs ipsa Corinthus diruitur; populus omnis sub corona venditur : ut hoc exemplo ceteris civitatibus metus novarum rerum incuteretur. Dum hæc aguntur, rex Syriæ Antiochus Ptolemæo, majoris sororis suæ filio, regi Ægypti, bellum infert, segni admodum, et quotidiana luxuria ita marcenti, ut non solum regiæ majestatis officia intermitteret, verum etiam sensu hominis nimia sagina careret. Pulsus igitur regno, ad fratrem minorem Ptolemæum Alexandriam confugit : participatoque cum eo regno, legatos Romam ad senatum mittunt; auxilia petunt; fidem societatis implorant. Movere senatum preces fratrum.

III. Mittitur itaque legatus Popilius ad Antiochum, qui abstinere illum Ægypto, aut, si jam incessisset, excedere juberet. Quum in Ægypto eum invenisset, osculumque ei rex obtulisset (nam coluerat inter cete-

ros Popilium Antiochus, quum Romæ obses esset); tunc Popilius facessere interim privatam amicitiam jubet, quum mandata patriæ intercedant : prolatoque senatus decreto, et tradito, quum cunctari eum videret, consultationemque ad amicos referre, ibi Popilius virga, quam in manu gerebat, amplo circulo inclusum, ut et amicos caperet, consulere jubet; nec prius inde exire, quam responsum senatui daret, aut pacem, aut bellum cum Romanis habiturum. Adeoque hæc asperitas animum regis fregit, ut pariturum se senatui responderet. Reversus in regnum Antiochus, decedit, relicto parvulo admodum filio : cui quum tutores dati a populo essent, patruus ejus Demetrius, qui obses Romæ erat, cognita morte Antiochi fratris, senatum adiit, « obsidemque se vivo fratre venisse, quo mortuo, cujus obses sit, se ignorare. Dimitti igitur se ad regnum petendum æquum esse, quod sicuti jure gentium majori fratri cesserit, ita nunc sibi, qui pupillum ætate antecedat, deberi. » Quum se non dimitti animadverteret a senatu, tacito judicio, tutius apud pupillum, quam apud eum, regnum futurum arbitrante, specie venandi ab urbe profectus, Hostiæ tacitus cum fugæ comitibus navem conscendit. Delatus in Syriam, secundo favore omnium excipitur : regnumque ei, occiso pupillo, a tutoribus traditur.

IV. Eodem fere tempore Prusias, rex Bithyniæ, consilium cepit interficiendi Nicomedis filii, dum consulere studet minoribus filiis, quos ex noverca ejus susceperat, et Romæ habebat. Sed res adolescenti ab his, qui facinus susceperant, proditur; hortatique sunt, « ut crude-

litate patris provocatus, occupet insidias, et in auctorem retorqueat scelus.» Nec difficilis persuasio fuit. Igitur, quum accitus in patris regnum venisset, statim rex appellatur. Prusias regno spoliatus a filio, privatusque redditus, etiam a servis deseritur. Quum in latebris ageret, non minori scelere, quam filium occidi jusserat, a filio interficitur.

LIBER XXXV.

I. Demetrius, occupato Syriæ regno, novitati suæ otium periculosum ratus, ampliare fines regni, et opes augere finitimorum bellis statuit. Itaque Ariarathi, regi Cappadociæ, propter fastiditas sororis nuptias infestus, fratrem ejus Orophernem, per injuriam regno pulsum, supplicem recepit; datumque sibi honestum belli titulum gratulatus, restituere eum in regnum statuit. Sed Orophernes ingrato animo, inita cum Antiochensibus pactione, offensis tunc Demetrio, pellere ipsum regno, a quo restituebatur, consilium cepit. Quo cognito, Demetrius vitæ quidem ejus, ne Ariarathes metu fraterni belli liberaretur, pepercit : ipsum autem comprehensum, vinctum Seleuciæ custodiri jubet. Nec Antiochenses indicio territi, a defectione destiterunt. Itaque adjuvantibus et Ptolemæo rege Ægypti, et Attalo rege Asiæ, et Ariarathe Cappadociæ, bello a Demetrio lacessiti, subornant Balam quemdam, sortis extremæ juvenem, qui Syriæ regnum, velut paternum, armis repeteret; et, ne quid contumeliæ deesset, nomen ei Alexandri inditur, genitusque ab Antiocho rege dicitur. Tantum odium Demetrii apud omnes erat, ut æmulo ejus non vires regiæ tantum, verum etiam generis nobilitas consensu omnium tribueretur. Igitur Alexander, admirabili re-

rum varietate pristinarum sordium oblitus, totius ferme Orientis viribus succinctus, bellum Demetrio infert, victumque vita pariter ac regno spoliat. Quanquam nec Demetrio animus in propulsando bello defuit. Nam et primo prœlio hostem fugavit, et regibus bellum restituentibus, multa millia in acie cecidit. Ad postremum tamen invicto animo inter confertissimos fortissime dimicans cecidit.

II. Initio belli Demetrius, duos filios apud Gnidium, hospitem suum, cum magno auri pondere commendaverat, ut belli periculis eximerentur, et, si ita fors tulisset, paternæ ultioni servarentur. Ex his major Demetrius, annos pubertatis egressus, audita Alexandri luxuria, quem insperatæ opes, et alienæ felicitatis ornamenta, velut captum inter scortorum greges desidem in regia tenebant, auxiliantibus Cretensibus, securum, ac nihil hostile metuentem aggreditur. Antiochenses quoque, veterem patris offensam novis meritis correcturi, se ei tradunt : sed et milites paterni, favore juvenis accensi, prioris sacramenti religionem novi regis superbiæ præferentes, signa ad Demetrium transferunt : atque ita Alexander non minori impetu fortunæ destructus, quam elatus, primo prœlio victus, interficitur, deditque pœnas et Demetrio, quem occiderat, et Antiocho, cujus mentitus originem fuerat.

LIBER XXXVI.

I. Reciperato paterno regno Demetrius, et ipse rerum successu corruptus, vitiis adolescentiæ in segnitiam labitur; tantumque contemptum apud omnes inertiæ, quantum odium ex superbia pater habuerat, contraxit. Itaque quum ab imperio ejus passim civitates deficerent, ad abolendam segnitiæ maculam bellum Parthis inferre statuit : cujus adventum non inviti Orientis populi videre, et propter Arsacidæ, regis Parthorum, crudelitatem, et quod, veteri Macedonum imperio assueti, novi populi superbiam indigne ferebant. Itaque quum et Persarum, et Elymæorum, Bactrianorumque auxiliis juvaretur, multis prœliis Parthos fudit. Ad postremum tamen, pacis simulatione deceptus, capitur; traductusque per ora civitatium, populis, qui desciverant, in ludibrium favoris ostenditur. Missus deinde in Hyrcaniam, benigne et juxta cultum pristinæ fortunæ habetur. Dum hæc aguntur, interim in Syria Trypho, qui se tutorem Antiocho, Demetrii privigno, substitui a populo laboraverat, occiso pupillo, regnum Syriæ invadit. Quo diu potitus, tandem exolescente favore recentis imperii, ab Antiocho puero admodum, Demetrii fratre, qui in Asia educabatur, bello vincitur : rursusque regnum Syriæ in sobolem Demetrii revertitur. Igitur

5.

Antiochus, memor, quod et pater propter superbiam invisus, et frater propter segnitiam contemptus fuisset, ne in eadem vitia incideret, recepta in matrimonium Cleopatra, uxore fratris, civitates, quæ vitio fraterni imperii defecerant, summa industria persequitur, domitasque rursus regni terminis adjicit. Judæos quoque, qui in macedonico imperio sub Demetrio patre armis se in libertatem vindicaverant, subigit. Quorum vires tantæ fuere, ut post hunc nullum Macedonum regem tulerint, domesticisque imperiis usi, Syriam magnis bellis infestaverint.

II. Namque Judæis origo Damascena, Syriæ nobilissima civitas : unde et Assyriis regibus genus, ex regina Semiramide fuit. Nomen urbi a Damasco rege inditum : in cujus honorem Syrii sepulcrum Arathis, uxoris ejus, pro templo coluere ; deamque exinde sanctissimæ religionis habent. Post Damascum Azelus, mox Adores, et Abraham, et Israhel reges fuere. Sed Israhelem felix decem filiorum proventus majoribus suis clariorem fecit. Itaque populum, in decem regna divisum, filiis tradidit; omnesque ex nomine Judæ, qui post divisionem decesserat, Judæos appellavit : colique ejus memoriam ab omnibus jussit, cujus portio omnibus accesserat. Minimus ætate inter fratres Joseph fuit : cujus excellens ingenium veriti fratres, clam interceptum, peregrinis mercatoribus vendiderunt. A quibus deportatus in Ægyptum, quum magicas ibi artes solerti ingenio percepisset, brevi ipsi regi percarus fuit. Nam et prodigiorum sagacissimus erat, et somniorum primus intelligentiam condidit; nihilque divini juris humanique ei incognitum

videbatur : adeo ut etiam sterilitatem agrorum ante multos annos providerit; perissetque omnis Ægyptus fame, nisi monitu ejus rex edicto servari per multos annos fruges jussisset : tantaque experimenta ejus fuerunt, ut non ab homine, sed a deo responsa dari viderentur. Filius ejus Moses fuit, quem præter paternæ scientiæ hereditatem, etiam formæ pulchritudo commendabat. Sed Ægyptii, quum scabiem et vitiliginem paterentur, responso moniti, eum cum ægris, ne pestis ad plures serperet, terminis Ægypti pellunt. Dux igitur exsulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit : quæ repetentes armis Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt. Itaque Moses, Damascena antiqua patria repetita, montem Sinæ occupat : quo, septem dierum jejunio, per deserta Arabiæ cum populo suo fatigatus, quum tandem venisset, septimum diem, more gentis sabbatum appellatum, in omne ævum jejunio sacravit; quoniam illa dies famem illis erroremque finierat. Et quoniam metu contagionis pulsos se ab Ægypto meminerant, ne eadem causa invisi apud incolas forent, caverunt, ne cum peregrinis communicarent : quod ex causa factum paulatim in disciplinam religionemque convertit. Post Mosen etiam filius ejus Aruas, sacerdos sacris ægyptiis, mox rex creatur; semperque exinde hic mos apud Judæos fuit, ut eosdem reges et sacerdotes haberent : quorum justitia religione permixta, incredibile quantum coaluere.

III. Opes genti ex vectigalibus opobalsami crevere, quod in his tantum regionibus gignitur. Est namque vallis, quæ continuis montibus, velut muro quodam, ad instar castrorum clauditur. Spatium loci ducenta ju-

gera, nomine Hierichus dicitur. In ea valle sylva est, et ubertate et amœnitate insignis; siquidem palmeto et opobalsameto distinguitur. Arbores opobalsami formam similem piceis arboribus habent, nisi quod sunt humiles magis, et in vinearum morem excoluntur. Hæ certo anni tempore balsamum sudant. Sed non minor loci ejus apricitatis, quam ubertatis, admiratio est; quippe quum toto orbe regionis ejus ardentissimus sol sit, ibi tepidi aeris naturalis quædam ac perpetua apricitas inest. In ea regione lacus est Asphaltites, qui propter magnitudinem et aquæ immobilitatem, Mortuum mare dicitur. Nam neque ventis movetur, resistente turbinibus bitumine, quo aqua omnis stagnatur; neque navigationis patiens est, quoniam omnia vita carentia in profundum merguntur; nec materiam ullam sustinet, nisi quæ alumine illinatur. Primum Xerxes, rex Persarum, Judæos domuit : postea cum ipsis Persis in ditionem Alexandri Magni venere, diuque in potestate macedonici imperii subjecti Syriæ regno fuere. A Demetrio quum descivissent, amicitia Romanorum petita, primi omnium ex Orientalibus libertatem receperunt, facile tunc Romanis de alieno largientibus.

IV. Per eadem tempora quibus in Syria regni mutatio inter novos reges alternabatur, in Asia rex Attalus florentissimum ab Eumene patruo acceptum regnum, cædibus amicorum, et cognatorum suppliciis fœdabat, nunc matrem anum, nunc Berenicen sponsam maleficiis eorum necatas confingens. Post hanc scelestam violentiæ rabiem, squalidam vestem sumit; barbam capillumque in modum reorum submittit; non in publicum prodire,

non populo se ostendere, non domi lætiora convivia inire, aut aliquod signum sani hominis habere, prorsus ut pœnas pendere manibus interfectorum videretur. Omissa deinde regni administratione, hortos fodiebat, gramina seminabat, et noxia innoxiis permiscebat, eaque omnia veneni succo infecta, velut peculiare munus, amicis mittebat. Ab hoc studio, ærariæ artis fabricæ se tradit, cerisque fingendis, et ære fundendo procudendoque oblectabatur. Matri deinde sepulcrum facere instituit : cui operi intentus, morbum ex solis fervore contraxit, et septima die decessit. Hujus testamento heres populus romanus tunc instituitur. Sed erat ex Eumene Aristonicus, non justo matrimonio, sed ex pellice Ephesia, citharistæ cujusdam filia, genitus, qui post mortem Attali, velut paternum regnum, Asiam invasit. Quum multa secunda prœlia adversus civitates, quæ metu Romanorum tradere se ei nolebant, fecisset, justusque rex jam videretur, Asia Licinio Crasso consuli decernitur : qui intentior Attalicæ prædæ, quam bello, quum extremo anni tempore inordinata acie prœlium conseruisset, victus pœnas inconsultæ avaritiæ sanguine dedit. In hujus locum missus Perpenna consul, prima congressione Aristonicum superatum in potestatem suam redegit; Attalicasque gazas, hereditarias populi Romani, navibus impositas, Romam deportavit. Quod ægre ferens successor ejus M. Aquilius consul, ad eripiendum Aristonicum Perpennæ, veluti sui potius triumphi munus esse deberet, festinata velocitate contendit. Sed contentionem consulum mors Perpennæ diremit. Sic Asia Romanorum facta cum opibus suis vitia quoque Romam transmisit.

LIBER XXXVII.

I. Capto Aristonico, Massilienses pro Phocæensibus conditoribus suis, quorum urbem senatus et omne nomen, quod et tunc, et antea Antiochi bello, infesta contra populum romanum arma tulerant, deleri jusserat, legatos Romam deprecatum misere, veniamque his a senatu obtinuere. Post hæc regibus, qui adversus Aristonicum auxilia tulerant, præmia persoluta : Mithridati Pontico Phrygia major; filiis Ariarathis, regis Cappadociæ, qui eodem bello occiderat, Lycaonia et Cilicia datæ; fideliorque populus romanus in socii filios, quam mater in liberos fuit : quippe hinc parvulis auctum regnum, inde vita adempta. Namque Laodice ex numero sex filiorum, quos virilis sexus ex Ariarathe rege susceperat, timens, ne non diutina regni administratione, adultis quibusdam, potiretur, quinque parricidiali veneno necavit : unum parvulum sceleri matris cognatorum custodia eripuit; qui post necem Laodices (nam propter crudelitatem eam populus exstinxerat) solus regno potitus est. Mithridates quoque repentina morte interceptus, filium, qui et ipse Mithridates dictus est, reliquit. Cujus ea postea magnitudo fuit, ut non sui tantum temporis, verum etiam superioris ætatis omnes reges majestate superaverit, bellaque cum Romanis per

XLVI annos varia victoria gesserit, quum eum summi imperatores, Sylla, Lucullus, ceterique, in summa Cnæus Pompeius, ita vicerint, ut major clariorque in restaurando bello resurgeret, damnisque suis terribilior redderetur. Denique ad postremum, non vi hostili, sed voluntaria morte, in avito regno, senex, herede filio, decessit.

II. Hujus futuram magnitudinem etiam cœlestia ostenta prædixerant. Nam et eo quo genitus est anno, et e quo regnare primum cœpit, stella cometes per utrumque tempus septuaginta diebus ita luxit, ut cœlum omne flagrare videretur. Nam et magnitudine sui quartam partem cœli occupaverat, et fulgore sui solis nitorem vicerat; et quum oriretur occumberetque, quatuor spatium horarum consumebat. Puer tutorum insidias passus est, qui eum fero equo impositum equitare jacularique cogebant : qui conatus quum eos fefellissent, supra ætatem regente equum Mithridate, veneno eum appetivere. Quod metuens, antidota sæpius bibit, et ita se adversus insidias exquisitioribus remediis stagnavit, ut ne volens quidem senex veneno mori potuerit. Timens deinde, ne inimici, quod veneno non potuerant, ferro peragerent, venandi studium finxit : quo per septem annos neque urbis, neque ruris tecto usus est : sed per sylvas vagatus, diversis montium regionibus pernoctabat, ignaris omnibus, quibus esset locis, assuetus feras cursu aut fugere, aut persequi, cum quibusdam etiam viribus congredi. Quibus rebus, et insidias vitavit, et corpus ad omnem patientiam duravit.

III. Ad regni deinde administrationem quum acces-

sisset, statim non de regendo, sed de augendo regno cogitavit. Itaque Scythas, invictos antea, qui Zopyriona, Alexandri Magni ducem, cum triginta millibus armatorum deleverant; qui Cyrum, Persarum regem, cum ducentis millibus trucidaverant; qui Philippum, Macedonum regem, fugaverant, ingenti felicitate perdomuit. Auctus igitur viribus Pontum quoque, ac deinceps Cappadociam occupavit. Quum de Asia tractaret, tacitus cum quibusdam amicis regno profectus, universam, nemine sciente, pervagatus est; omniumque urbium situm ac regiones cognovit. Inde Bithyniam transcendit, et, quasi dominus Asiæ, opportuna quæque victoriæ suæ metatus est. Post hæc in regnum, quum jam perisse crederetur, reversus est, invento parvulo filio, quem per absentiam ejus Laodice soror uxorque enixa fuerat. Sed inter gratulationem adventus sui, et filii geniti, veneno periclitatus est : siquidem Laodice soror, quum perisse eum crederet, in concubitus amicorum projecta, quasi admissum facinus majore scelere tegere posset, venenum advenienti paravit. Quod quum ex ancilla Mithridates cognovisset, facinus in auctores vindicavit.

IV. Hyeme deinde appetente, non in convivio, sed in campo, non in vacationibus, sed in exercitationibus, nec inter sodales, sed inter æquales, aut equo, aut cursu, aut viribus contendebat. Exercitum quoque suum ad parem laboris patientiam quotidiana exercitatione durabat; atque ita invictus ipse inexpugnabilem exercitum fecerat. Inita deinde cum Nicomede societate, Paphlagoniam invadit, victamque cum socio dividit. Quam quum teneri

a regibus senatui nuntiatum esset, legatos ad utrumque misit, qui gentem restitui in pristinum statum juberent. Mithridates, quum se jam parem magnitudini Romanorum crederet, superbo responso, hereditarium patri suo regnum obvenisse, respondit: mirarique se, quod, quæ ei relata controversia non fuerit, sibi referatur. Nec territus minis, Galatiam quoque occupat. Nicomedes, quoniam se tueri jure non potuerat, « justo regi redditurum » respondit. Atque ita filium suum, mutato nomine, Pylæmenem Paphlagonum regum nomine appellat, et quasi stirpi regiæ reddidisset regnum, falso nomine tenet. Sic ludibrio habiti legati Romam revertuntur.

LIBER XXXVIII.

I. Mithridates, parricidia a nece uxoris auspicatus, sororis alterius Laodices filios, cujus virum Ariarathem, regem Cappadociæ, per Gordium insidiis occiderat, tollendos statuit, nihil actum morte patris existimans, si adolescentes paternum regnum, cujus ille cupiditate flagrabat, occupassent. Igitur dum in his cogitationibus versatur, interim Nicomedes, rex Bithyniæ, vacuam morte regis Cappadociam invadit. Quod quum nuntiatum Mithridati fuisset, per simulationem pietatis auxilia sorori ad expellendum Cappadocia Nicomedem mittit. Sed jam Laodice per pactionem se Nicomedi in matrimonium tradiderat. Quod ægre ferens Mithridates, præsidia Nicomedis Cappadocia expellit, regnumque sororis filio restituit : egregium prorsus factum, ni subsecuta fraus esset : siquidem, interjectis mensibus, simulat, se Gordium, quo ministro usus in Ariarathe interficiendo fuerat, restituere in patriam velle, sperans, si obsisteret adolescens, causas belli futuras : aut, si permitteret, per eumdem filium tolli posse, per quem interfecerat patrem. Quod ubi Ariarathes junior moliri cognovit, graviter ferens interfectorem patris per avunculum potissimum ab exsilio revocari, ingentem exercitum contrahit. Igitur quum in aciem eduxisset Mithridates pedi-

tum octoginta millia, equitum decem millia, currus falcatos DC, nec Ariarathi, auxiliantibus finitimis regibus, minores copiæ essent, incertum belli timens, consilia ad insidias transfert; sollicitatoque juvene ad colloquium, quum ferrum occultatum inter fascias gereret, scrutatori ab Ariarathe regio more misso, curiosius imum ventrem pertractanti, ait, « caveret ne aliud telum inveniret quam quæreret. » Atque ita risu protectis insidiis, sevocatum ab amicis, velut ad secretum sermonem, inspectante utroque exercitu, interficit, regnum Cappadociæ octo annorum filio, imposito Ariarathis nomine, additoque ei rectore Gordio, tradidit.

II. Sed Cappadoces, crudelitate ac libidine præfectorum vexati, a Mithridate deficiunt; fratremque regis, et ipsum Ariarathem nomine, ab Asia, ubi educabatur, revocant. Cum quo Mithridates prœlium renovat, victumque Cappadociæ regno expellit. Nec multo post adolescens, ex ægritudine collecta infirmitate, decedit. Post hujus mortem Nicomedes timens, ne Mithridates accessione Cappadociæ etiam Bithyniam finitimam invaderet, subornat puerum eximiæ pulchritudinis, quasi Ariarathes tres, non duos filios genuisset, qui a senatu romano paternum regnum peteret. Uxorem quoque Laodicen Romam mittit, ad testimonium trium ex Ariarathe susceptorum filiorum. Quod ubi Mithridates cognovit, et ipse pari impudentia Gordium Romam mittit, qui senatui assereret, puerum, cui Cappadociæ regnum tradiderat, ex eo Ariarathe genitum, qui bello Aristonici auxilia Romanis ferens cecidisset. Sed senatus, studio regum intellecto, aliena regna falsis nomini-

bus furantium, et Mithridati Cappadociam, et Nicomedi, ad solatium ejus, Paphlagoniam ademit. Ac ne contumelia regum foret ademptum illis, quod daretur aliis, uterque populus libertate donatus est. Sed Cappadoces munus libertatis abnuentes, negant vivere gentem sine rege posse. Atque ita rex illis a senatu Ariobarzanes constituitur.

III. Erat eo tempore Tigranes, rex Armeniæ, obses Parthis ante multum temporis datus, sed olim ab iisdem in regnum paternum remissus. Hunc Mithridates inire ad societatem romani belli, quod olim meditabatur, pellicere cupiebat. Nihil igitur de offensa Romanorum sentientem, per Gordium impellit, ut Ariobarzani, segni admodum, bellum inferat : et, ne quis dolus subesse videretur, filiam suam ei Cleopatram in matrimonium tradit. Primo igitur adventu Tigranis Ariobarzanes, sublatis rebus suis, Romam contendit : atque ita per Tigranem rursus Cappadocia juris esse Mithridatis cœpit. Eodem tempore mortuo Nicomede, etiam filius ejus et ipse Nicomedes regno a Mithridate pellitur; qui quum supplex Romam venisset, decernitur in senatu, ut uterque in regnum restituantur : in quod tum missi Aquilius et Manlius Maltinus legati. His cognitis, Mithridates societatem cum Tigrane, bellum adversus Romanos gesturus, jungit : pactique inter se sunt, ut urbes agrique Mithridati, homines vero et quæcunque auferri possent, Tigrani cederent. Post hæc Mithridates, intelligens quantum bellum suscitaret, legatos ad Cimbros, alios ad Gallo-Græcos et Sarmatas, Bastarnasque, auxilium petitum mittit. Nam omnes has gentes, romanum

meditabundus bellum, variis beneficiorum muneribus jam ante illexerat. Ab Scythia quoque exercitum venire jubet, omnemque Orientem adversus Romanos armat. Non magno igitur labore Aquilium et Maltinum Asiano exercitu instructos vincit; quibus simul cum Nicomede pulsis, ingenti favore civitatium excipitur : multum ibi auri argentique, studio veterum regum, magnumque belli apparatum invenit : quibus instructus, debita civitatibus publica privataque remittit, et vacationem quinquennii concedit. Tunc ad concionem milites vocat, eosque variis exhortationibus ad romana bella, sive asiana, incitat. Quam orationem dignam duxi, cujus exemplum brevitati hujus operis insererem, quam obliquam Pompeius Trogus exposuit, quoniam in Livio et in Sallustio reprehendit, quod, conciones directas pro sua oratione operi suo inserendo, historiæ modum excesserint.

IV. « Optandum sibi fuisse ait, ut de eo liceret consulere, bellumne sit cum Romanis, an pax habenda : quin vero sit resistendum impugnantibus, nec eos quidem dubitare, qui spe victoriæ careant. Quippe adversus latronem, si nequeant pro salute, pro ultione tamen sua, omnes ferrum stringere. Ceterum quia non id agatur, an liceat quiescere, non tantum animo hostiliter, sed etiam prœlio congressis, consulendum, qua ratione ac spe cœpta bella sustineant. Esse autem sibi victoriæ fiduciam, si sit illis animus : Romanosque vinci posse, cognitum non sibi magis quam ipsis militibus, qui et in Bithynia Aquilium, et Maltinum in Cappadocia fuderint. At si quem aliena magis exempla, quam

sua experimenta moveant, audire se, a Pyrrho, rege Epiri, non amplius quam quinque millibus Macedonum instructo, fusos tribus prœliis Romanos. Audire, Annibalem sexdecim annis Italiæ victorem immoratum : et quin ipsam caperet urbem, non Romanorum illi vires obstitisse, sed domesticæ æmulationis atque invidiæ studium. Audire, populos Transalpinæ Galliæ, Italiam ingressos, maximis eam plurimisque urbibus possidere; et latius aliquanto solum finium, quam in Asia, quæ dicatur imbellis, eosdem Gallos occupasse : nec victam solum dici Romam a Gallis, sed etiam captam; ita ut unius illis montis tantum cacumen relinqueretur; nec bello hostem, sed pretio remotum. Gallorum autem nomen, quod semper Romanos terruerit, in parte virium suarum ipsum numerare. Nam hos, qui Asiam incolunt, Gallos ab illis, qui Italiam occupaverant, sedibus tantum distare; originem quidem ac virtutem, genusque pugnæ idem habere; tantoque his sagaciora esse, quam illis ingenia, quanto longiori ac difficiliori spatio per Illyricum Thraciamque prodierint, pæne operosius transitis illorum finibus, quam ubi consederint, possessis. Jam ipsam Italiam audire se nunquam, ut Roma condita sit, satis illi pacatam, sed assidue per omnes annos pro libertate alios, quosdam etiam pro jure imperii, bellis continuis perseverasse; et a multis civitatibus Italiæ deletos Romanorum exercitus ferro, a quibusdam novo contumeliæ more sub jugum missos. Ac ne veteribus immoretur exemplis, hoc ipso tempore universam Italiam bello marsico consurrexisse, non jam libertatem, sed consortium imperii civitatisque poscentem. Nec gra-

vius vicinæ Italiæ bello, quam domesticis principum factionibus urbem premi, multoque periculosius accessisse Italico civile bellum. Simul et a Germania Cimbros, immensa millia ferorum atque immitium populorum, more procellæ inundasse Italiam : quorum tametsi singula bella sustinere Romani possent, universis tamen obruantur, ut ne vacaturos quidem bello suo putet.

V. « Utendum igitur occasione, et rapienda incrementa virium, ne, si illis occupatis quieverint, mox adversus vacuos et quietos, majus negotium habeant. Non enim quæri, an capienda sint arma, sed utrum sua potius occasione, an illorum. Nam bellum equidem jam tunc secum ab illis geri cœptum, quum sibi pupillo majorem Phrygiam ademerint, quam patri suo præmium dati adversus Aristonicum auxilii concesserant, gentem quam et proavo suo Mithridati Seleucus Callinicus in dotem dedisset. Quid, quum Paphlagonia se decedere jusserint, non alterum illud genus belli fuisse? quæ non vi, non armis, sed adoptione testamenti, et regum domesticorum interitu, hereditaria patri suo obvenisset : quum inter hanc decretorum amaritudinem parendo, non tamen eos mitigarit, quin acerbius se in dies gerant, non obtinuisse. Quod enim a se non præbitum illis obsequium? non Phrygiam Paphlagoniamque dimissas, non Cappadocia filium eductum, quam jure gentium victor occupavisset? Raptam tamen sibi esse victoriam ejus ab illis, quorum nihil sit nisi bello quæsitum. Non regem Bithyniæ Chreston, in quem senatus arma decrevisset, a se in gratiam illorum occisum? tamen nihilo-

minus imputari sibi, si qua Gordius aut Tigranes faciat : libertatem etiam in contumeliam sui a senatu ultro delatam Cappadociæ, quam reliquis gentibus abstulerint : deinde populos Cappadocum, pro libertate oblata, Gordium regem orantes, ideo tantum, quoniam amicus suus esset, non obtinuisse. Nicomedem præcepto illorum bellum sibi intulisse : quia ultum ierit se, ab ipsis ventum obviam, et nunc eam secum bellandi illis causam fore, quod non impune se Nicomedi lacerandum, saltatricis filio, præbuerit.

VI. « Quippe non delicta regum illos, sed vires ac majestatem insequi : neque in se uno, sed in aliis quoque omnibus, hac semper arte grassatos. Sic et avum suum Pharnacem, per cognationum arbitria, succedaneum regi Pergameno Eumeni datum : sic rursus Eumenem, cujus classibus primum in Asiam fuerint transvecti, cujus exercitu, magis quam suo, et Magnum Antiochum, et Gallos in Asia, et mox in Macedonia regem Persen domuissent, et ipsum pro hoste habitum, eique interdictum Italia : et quod cum ipso deforme sibi putavissent, cum filio ejus Aristonico bellum gessisse. Nullius apud eos majora, quam Masinissæ, regis Numidarum, haberi merita. Huic imputari victum Annibalem, huic captum Syphacem, huic Carthaginem deletam : hunc inter duos illos Africanos tertium servatorem urbis referri : tamen cum hujus nepote bellum modo in Africa gestum adeo inexpiabile, ut ne victum quidem memoriæ avi donarent, quin carcerem ac triumphi spectaculum experiretur. Hanc illos regibus omnibus legem odiorum dixisse, scilicet quia ipsi tales reges habuerint,

quorum etiam nominibus erubescant, aut pastores Aboriginum, aut aruspices Sabinorum, aut exsules Corinthiorum, aut servos vernasque Thuscorum, aut, quod honoratissimum nomen fuit inter hæc, Superbos; atque, ut ipsi ferunt, conditores suos lupæ uberibus altos : sic omnem illum populum luporum animos, inexplebiles sanguinis atque imperii, divitiarumque avidos ac jejunos habere.

VII. « Se autem, seu nobilitate illis comparetur, clariorem illa colluvie convenarum esse, qui paternos majores suos a Cyro Darioque, conditoribus persici regni, maternos a Magno Alexandro, ac Nicatore Seleuco, conditoribus imperii macedonici, referat : seu populus illorum conferatur suo, earum se gentium esse, quæ non modo romano imperio sint pares, sed macedonico quoque obstiterint. Nullam subjectarum sibi gentium expertam peregrina imperia : nullis unquam, nisi domesticis, regibus paruisse : Cappadociam velint, an Paphlagoniam, recensere; rursus Pontum, an Bithyniam, itemque Armeniam majorem minoremque : quarum gentium nullam neque Alexander ille, qui totam pacaverit Asiam, nec quispiam successorum ejus, aut posterorum, attigisset. Scythiam duos unquam ante se reges, non pacare, sed tantum intrare ausos, Darium et Philippum, ægre inde fugam sibi expedisse, unde ipse magnam partem adversus Romanos virium haberet. Multoque se timidius ac diffidentius bella pontica ingressum, quum ipse rudis ac tiro esset. Scythas præter arma, virtutemque animi, locorum quoque solitudinibus, vel frigoribus instructos, per quæ denuntiaretur ingens militiæ labor ac pericu-

lum. Inter quas difficultates ne spes quidem præmii foret ex hoste vago, nec tantum pecuniæ, sed etiam sedis inope. Nunc se diversam belli conditionem ingredi : nam neque cœlo Asiæ esse temperatius aliud, nec solo fertilius, nec urbium multitudine amœnius; magnamque temporis partem, non ut militiam, sed ut festum diem acturos, bello dubium facili magis an uberi : si modo aut proximas regni Attalici opes, aut veteres Lydiæ Ioniæque audierint, quas non expugnatum eant, sed possessum; tantumque se avida exspectet Asia, ut etiam vocibus vocet : adeo illis odium Romanorum incusserit rapacitas proconsulum, sectio publicanorum, calumniæ litium! Sequantur se modo fortiter; et colligant, quid se duce possit efficere tantus exercitus, quem sine cujusquam militum auxilio, suamet unius opera, viderint Cappadociam, cæso rege, cepisse; qui solus mortalium Pontum omnem Scythiamque pacaverit, quam nemo ante transire tuto atque adire potuerit. Nam justitiæ atque liberalitatis suæ nec ipsos milites, qui experiantur, testes refugere; et illa indicia habere, quod solus regum omnium non paterna solum, verum etiam externa regna, hereditatibus propter munificentiam acquisita possideat, Colchos, Paphlagoniam, Bosphorum. »

VIII. Sic excitatis militibus, post annos tres et viginti sumpti regni, in romana bella descendit. At in Ægypto, mortuo rege Ptolemæo, ei, qui Cyrenis regnabat, Ptolemæo, per legatos regnum et uxor Cleopatra regina, soror ipsius, defertur. Lætus igitur hoc solo Ptolemæus, quod sine certamine fraternum regnum recepisset, in quod subornari et a matre Cleopatra, et favore princi-

pum, fratris filium cognoverat, ceterum infestus omnibus, statim ubi Alexandriam ingressus est, fautores pueri trucidari jussit. Ipsum quoque die nuptiarum, quibus matrem ejus in matrimonium recipiebat, inter apparatus epularum et solennia religionum, in complexu matris interficit : atque ita torum sororis, cæde filii ejus cruentus, ascendit. Post quod non mitior in populares, qui eum in regnum vocaverant, fuit : siquidem peregrinis militibus licentia cædis data, omnia sanguine quotidie manabant : ipsam quoque sororem, filia ejus virgine per vim stuprata, et in matrimonium adscita, repudiat. Quibus rebus territus populus in diversa labitur, patriamque metu mortis exsul relinquit. Solus igitur in tanta urbe cum suis relictus Ptolemæus, quum regem se non hominum, sed vacuarum ædium videret, edicto peregrinos sollicitat. Quibus confluentibus, obvius legatis Romanorum, Scipioni Africano et Spurio Mummio, et L. Metello, qui ad inspicienda sociorum regna veniebant, procedit. Sed quam cruentus civibus, tam ridiculus Romanis fuit. Erat enim et vultu deformis, et statura brevis, et sagina ventris non homini, sed belluæ similis. Quam fœditatem nimia subtilitas perlucidæ vestis augebat, prorsus quasi astu inspicienda præberentur, quæ omni studio occultanda pudibundo viro erant. Post discessum deinde legatorum (quorum Africanus, dum inspicit urbem, spectaculo Alexandrinis fuit), jam etiam populo peregrino invisus, cum filio, quem ex sorore susceperat, et cum uxore, matris pellice, metu insidiarum, tacitus in exsilium proficiscitur; contractoque mercenario exercitu, bellum sorori pariter ac patriæ infert.

Arcessitum maximum deinde a Cyrenis filium, ne eum Alexandrini contra se regem crearent, interficit. Tunc populus statuas et imagines ejus detrahit. Quod factum studio sororis existimans, filium, quem ex ea susceperat, interficit, corpusque in membra divisum, et in cista compositum, matri die natali ejus inter epulas offerri curat. Quæ res non reginæ tantum, verum etiam universæ civitati acerba et luctuosa fuit; tantumque mœrorem festivissimo convivio intulit, ut regia omnis repentino luctu incenderetur. Verso igitur studio principum ab epulis in exsequias, membra lacera populo ostendunt; et quid sperare de rege suo debeant, filii cæde demonstrant.

IX. Finito luctu orbitatis, Cleopatra, quum urgeri se fraterno bello videret, auxilium a Demetrio, rege Syriæ, per legatos petit : cujus ipsius varii et memorabiles casus fuere. Namque Demetrius, ut supra dictum est, quum bellum Parthis intulisset, et multis congressionibus victor fuisset, repente insidiis circumventus, amisso exercitu, capitur. Cui Arsacides Parthorum rex, magno et regio animo, misso in Hyrcaniam, non cultum tantum regium præstitit; sed et filiam in matrimonium dedit, regnumque Syriæ, quod per absentiam ejus Trypho occupaverat, restituturum promittit. Post hujus mortem desperato reditu, non ferens captivitatem Demetrius, privatam, etsi opulentam, vitam pertæsus, tacitus in regnum fugam meditatur. Hortator illi et comes Callimander amicus erat : qui post captivitatem ejus a Syria per Arabiæ deserta, ducibus pecunia comparatis, parthico habitu Babylonem pervenerat. Sed

fugientem Phrahates, qui Arsacidæ successerat, equitum celeritate, per compendiosos tramites occupatum retrahit. Ut est deductus ad regem, Callimandro quidem non tantum venia, verum etiam præmium fidei datum : Demetrium autem et graviter castigatum ad conjugem in Hyrcaniam remittit, arctioribusque custodiis observari jubet. Interjecto deinde tempore, quum fidem illi etiam suscepti liberi facerent, eodem amico comite repetita fuga est : sed pari infelicitate prope fines regni sui reprehenditur; ac denuo perductus ad regem, ut invisus a conspectu submovetur. Tunc quoque uxori et liberis donatus, in Hyrcaniam, pœnalem sibi civitatem, remittitur, talisque aureis ad exprobrationem puerilis levitatis donatur. Sed hanc Parthorum tam mitem in Demetrium clementiam non misericordia gentis faciebat, nec respectus cognationis : sed quod Syriæ regnum affectabant, usuri Demetrio adversus Antiochum fratrem, prout res, vel tempus, vel fortuna belli exegisset.

X. His auditis, Antiochus occupandum bellum ratus, exercitum, quem multis finitimorum bellis induraverat, adversus Parthos ducit. Sed luxuriæ non minor apparatus, quam militiæ, fuit : quippe LXXX millia armatorum secuta sunt CCC millia lixarum; ex quibus coquorum, pistorum, scenicorumque major numerus fuit. Argenti certe aurique tantum, ut etiam gregarii milites caligas auro figerent, proculcarentque materiam, cujus amore populi ferro dimicant. Culinarum quoque argentea instrumenta fuere, prorsus quasi ad epulas, non ad bella pergerent. Advenienti Antiocho multi Orientales

reges occurrere, tradentes se, regnaque sua, cum exsecratione superbiæ parthicæ. Nec mora congressioni fuit. Antiochus, tribus prœliis victor, quum Babyloniam occupasset, Magnus haberi cœpit. Itaque omnibus ad eum populis deficientibus, nihil Parthis reliqui præter patrios fines fuit. Tunc Phrahates Demetrium in Syriam ad occupandum regnum cum parthico præsidio mittit, ut eo pacto Antiochus ad sua tuenda a Parthia revocaretur. Interim, quoniam viribus non poterat, insidiis Antiochum ubique tentabat. Propter multitudinem hominum, exercitum suum Antiochus per civitates in hyberna diviserat : quæ res exitii causa fuit. Nam quum gravari se copiarum præbitione, et injuriis militum civitates viderent, ad Parthos deficiunt; et die statuta, omnes apud se divisum exercitum per insidias, ne invicem ferre auxilia possent, aggrediuntur. Quæ quum nuntiata Antiocho essent, auxilium proximis laturus, cum ea manu, quæ secum hyemabat, progreditur. In itinere obvium regem Parthorum habuit, adversus quem fortius, quam exercitus ejus, dimicavit. Ad postremum tamen quum virtute hostes vincerent, metu suorum desertus occiditur : cui Phrahates exsequias regio more fecit, filiamque Demetrii, quam secum Antiochus adduxerat, captus amore virginis, uxorem duxit. Pœnitere deinde dimissi Demetrii cœpit : ad quem retrahendum quum turmas equitum festinato misisset, Demetrium hoc ipsum metuentem jam in regno missi invenerunt; frustraque omnia conati, ad regem suum reversi sunt.

LIBER XXXIX.

I. Antiocho in Parthia cum exercitu deleto, frater ejus Demetrius, obsidione Parthorum liberatus, ac restitutus in regnum, quum omnis Syria in luctu propter amissum exercitum esset, quasi parthica ipsius ac fratris bella, quibus alter captus, alter occisus erat, prospere cessissent, ita Ægypto bellum inferre statuit, regnum Ægypti Cleopatra socru, pretium auxilii adversus fratrem suum, pollicente. Sed dum aliena affectat, ut assolet fieri, propria per defectionem Syriæ amisit : siquidem Antiochenses primi, duce Tryphone, exsecrantes superbiam regis, quæ conversatione parthicæ crudelitatis intolerabilis facta erat, mox Apamenii, ceteræque civitates exemplum secutæ, per absentiam ejus a Demetrio defecere. Ptolemæus quoque, rex Ægypti, bello ab eodem petitus, quum cognovisset Cleopatram sororem suam, opibus Ægypti navibus impositis, ad filiam et Demetrium generum in Syriam profugisse, immittit juvenem quemdam Ægyptium, Protarchi negotiatoris filium, qui regnum Syriæ armis peteret, composita fabula, quasi per adoptionem Antiochi regis receptus in familiam regiam esset, nec Syriis quemlibet regem aspernantibus, ne Demetrii paterentur superbiam : nomen juveni Alexandri imponitur, auxiliaque ab Ægypto ingentia

mittuntur. Interea corpus Antiochi interfecti a rege Parthorum, in loculo argenteo ad sepulturam in Syriam remissum supervenit : quod cum ingenti studio civitatium et regis Alexandri, ad firmandam fabulæ fidem, excipitur. Quæ res illi magnum favorem popularium conciliavit, omnibus non fictas in eo, sed veras lacrymas existimantibus. Demetrius autem victus ab Alexandro, quum undique circumstantibus malis premeretur, ad postremum etiam ab uxore filiisque deseritur. Relictus igitur cum paucis servulis, quum Tyrum religione templi se defensurus petisset, navi egrediens, præfecti jussu interficitur. Alter ex filiis Seleucus, quoniam sine matris auctoritate diadema sumpsisset, ab eadem interficitur; alter, cui propter nasi magnitudinem cognomen Grypo fuit, rex a matre hactenus constituitur, ut nomen regis penes filium, vis autem omnis imperii penes matrem esset.

II. Sed Alexander, occupato Syriæ regno, tumens successu rerum, spernere jam etiam ipsum Ptolemæum, a quo fuerat subornatus in regnum, superba insolentia cœpit. Itaque Ptolemæus, reconciliata sororis gratia, destruere Alexandri regnum, quod odio Demetrii, viribus suis acquisierat, summis opibus instituit. Mittit igitur ingentia Grypo auxilia, et filiam Tryphænam Grypo nupturam, ut populos in auxilium nepotis, non societate tantum belli, verum et affinitate sua sollicitaret. Nec res frustra fuit; nam quum omnes Grypum instructum Ægypti viribus viderent, paulatim ab Alexandro deficere cœpere. Fit deinde inter reges prœlium, quo victus Alexander Antiochiam profugit : ibi

inops pecuniæ, quum stipendia militibus deessent, in templo Jovis solidum ex auro Victoriæ signum tolli jubet, facetis jocis sacrilegium circumscribens; nam « Victoriam commodatam sibi ab Jove esse » dicebat. Interjectis deinde diebus, quum ipsius Jovis aureum simulacrum infiniti ponderis tacite evelli jussisset, deprehensusque in sacrilegio, concursu multitudinis esset in fugam versus, magna vi tempestatis oppressus, ac desertus a suis, a latronibus capitur; perductusque ad Grypum, interficitur. Grypus porro, reciperato patrio regno, externisque periculis liberatus, insidiis matris appetitur. Quæ quum cupiditate dominationis, prodito marito, Demetrio, et altero filio interfecto, hujus quoque victoria inferiorem dignitatem suam factam doleret, venienti ab exercitatione poculum veneni obtulit. Sed Grypus, prædictis jam ante insidiis, veluti pietate cum matre certaret, bibere ipsam jubet; abnuenti instat : postremum, prolato indice, eam arguit, solam defensionem sceleris superesse affirmans, si bibat, quod filio obtulit. Sic victa regina, scelere in se verso, veneno, quod alii paraverat, exstinguitur. Parta igitur regni securitate, Grypus octo annis quietem et ipse habuit, et regno præstitit. Natus deinde illi est æmulus regni, frater ipsius Cyzicenus, eadem matre genitus, sed ex Antiocho patruo susceptus : quem quum veneno tollere voluisset, ut maturius armis cum eo de regno contenderet, excitavit.

III. Inter has regni Syriæ parricidiales discordias moritur rex Ægypti Ptolemæus, regno Ægypti uxori et alteri ex filiis, quem illa legisset, relicto; videlicet quasi

quietior Ægypti status, quam Syriæ regnum esset, quum mater, altero ex filiis electo, alterum hostem esset habitura. Igitur quum pronior in minorem filium esset, a populo compellitur majorem eligere : cui prius quam regnum daret, uxorem ademit; compulsumque repudiare carissimam sibi sororem Cleopatram, minorem sororem Selenen ducere jubet, non materno inter filias judicio, quum alteri maritum eriperet, alteri daret. Sed Cleopatra, non tam a viro repudiata, quam a matre divortio viri dimissa, Cyziceno in Syria nubit; eique ne nudum uxoris nomen afferret, exercitum Grypi sollicitatum, velut dotalem, ad maritum deducit. Par igitur viribus fratris Cyzicenus prœlium committit, ac victus in fugam vertitur, Antiochiamque venit. Tunc Antiochiam Grypus, in qua erat Cyziceni uxor Cleopatra, obsidere cœpit; qua capta, Tryphæna, uxor Grypi, nihil antiquius quam sororem Cleopatram requiri jussit : non ut captivæ opem ferret, sed ne effugere captivitatis mala posset, quæ sui æmulatione in hoc potissimum regnum invaserit, hostique sororis nubendo hostem se ejus effecerit. Tum peregrinos exercitus in certamina fratrum adductos, tum repudiatam a fratre, contra matris voluntatem extra Ægyptum nuptam accusat. Contra Grypus orare, « ne tam fœdum facinus facere cogatur : a nullo unquam majorum suorum inter tot domestica, tot externa bella, post victoriam in feminas sævitum, quas sexus ipse et periculis bellorum, et sævitiæ victorum eximat : in hac vero, præter commune bellantium fas, accedere necessitudinem sanguinis : quippe ipsius, quæ tam cruente sæviat, sororem equidem germanam

esse, suam vero consobrinam; liberorum deinde communium materteram.» His tot necessitudinibus sanguinis adjicit superstitionem templi, quo abdita profugerit, «tantoque religiosius colendos sibi deos, quo magis his propitiis ac faventibus vicisset : tum neque occisa illa, se virium quicquam Cyziceno dempturum, nec servaturum reddita.» Sed quanto Grypus abnuit, tanto soror muliebri pertinacia accenditur, rata, non misericordiæ hæc verba, sed amoris esse. Itaque, vocatis ipsa militibus, mittit, qui sororem confoderent. Qui ut in templum intraverunt, quum evellere eam non possent, manus amplexantis deæ simulacrum præciderunt. Tunc Cleopatra exsecratione parricidarum, mandata violatis numinibus ultione sui, decedit. Nec multo post, repetita prœlii congressione, victor Cyzicenus uxorem Grypi Tryphænam, quæ paulo ante sororem interfecerat, capit; ejusque supplicio uxoris manibus parentavit.

IV. At in Ægypto Cleopatra quum gravaretur socio regni, filio Ptolemæo, populum in eum incitat; abductaque ei Selene uxore, eo indignius, quod ex Selene jam duos filios habebat, exsulare cogit, arcessito minore filio Alexandro, et rege in locum fratris constituto : nec filium regno expulisse contenta, bello Cypri exsulantem persequitur. Unde pulso, interficit ducem exercitus sui, quod vivum eum e manibus dimisisset : quanquam Ptolemæus verecundia materni belli, non viribus minor, ab insula recessisset. Igitur Alexander, territus hac matris crudelitate, et ipse eam reliquit, periculoso regno securam ac tutam vitam anteponens. Cleopatra vero timens,

ne major filius Ptolemæus ab Cyziceno ad reciperandam Ægyptum auxiliis juvaretur, ingentia Grypo auxilia, et Selenen uxorem, nupturam hosti prioris mariti mittit; Alexandrumque filium per legatos in regnum revocat : cui quum occultis insidiis exitium machinaretur, occupata ab eodem interficitur, spiritumque non fato, sed parricidio dedit : digna prorsus hac mortis infamia, quæ etiam matrem toro expulit, et duas filias viduas alterno fratrum matrimonio fecit; et filio alteri in exsilium acto bellum intulit, alteri, erepto regno, exitium per insidias machinata est.

V. Sed nec Alexandro cædes tam nefanda inulta fuit. Nam ubi primum compertum est, scelere filii matrem interfectam, concursu populi in exsilium agitur, revocatoque Ptolemæo regnum redditur : qui neque cum matre bellum gerere voluisset, nec a fratre armis repetere, quod prior possedisset. Dum hæc aguntur, frater ejus ex pellice susceptus, cui pater Cyrenarum regnum testamento reliquerat, herede populo romano instituto, decedit. Jam enim fortuna romana porrigere se ad Orientalia regna, non contenta Italiæ terminis, cœperat. Itaque et ea pars Libyæ provincia facta est : postea Creta Ciliciaque piratico bello perdomitæ, in formam provinciæ rediguntur. Quo facto, et Syriæ et Ægypti regna, romana vicinitate arctata, quæ incrementa de finitimis bellis quærere solebant, adempto vagandi arbitrio, vires suas in perniciem mutuam converterunt : adeo ut, assiduis prœliis consumpti, in contemptum finitimorum venerint; prædæque Arabum genti, imbelli antea, fuerint. Quorum rex Erotimus, fiducia septingentorum filio-

rum, quos ex pellicibus susceperat, divisis exercitibus, nunc Ægyptum, nunc Syriam, infestabat; magnumque nomen Arabum, viribus finitimorum exsanguibus, fecerat.

LIBER XL.

I. Mutuis fratrum odiis, et mox filiis inimicitiis parentum succedentibus, quum inexpiabili bello et reges, et regnum Syriæ consumptum esset, ad externa populus auxilia concurrit, peregrinosque sibi reges circumspicere cœpit. Itaque quum pars Mithridatem Ponticum, pars Ptolemæum ab Ægypto arcessendum censeret, occurreretque, quod Mithridates implicitus bello romano esset, Ptolemæus quoque semper hostis fuisset Syriæ, omnes in Tigranem, regem Armeniæ, consensere, instructum, præter domesticas vires, et Parthica societate, et Mithridatis affinitate. Igitur accitus in regnum Syriæ, per XVIII annos tranquillissimo regno potitus est, neque bello alium lacessere, neque lacessitus inferre alii bellum necesse habuit.

II. Sed sicut ab hostibus tuta Syria fuit, ita terræ motu vastata est, quo centum septuaginta millia hominum, et multæ urbes perierunt. Quod prodigium mutationem rerum portendere aruspices responderunt. Igitur Tigrane a Lucullo victo, rex Syriæ Antiochus, Cyziceni filius, ab eodem Lucullo appellatur. Sed quod Lucullus dederat, postea ademit Pompeius : qui poscenti regnum respondit, « ne volenti quidem Syriæ, nedum recusanti daturum se regem, qui XVIII annos, quibus

Tigranes Syriam tenuit, in angulo Ciliciæ latuerit; victo autem eodem Tigrane a Romanis, alieni operis præmia postulet. Igitur, ut habenti regnum non ademerit, ita quo cesserit Tigrani, non daturum, quod tueri nesciat : ne rursus Syriam Judæorum et Arabum latrociniis infestam reddat. » Atque ita Syriam in provinciæ formam redegit; paulatimque Oriens Romanorum, discordia consanguineorum regum, factus est.

LIBER XLI.

I. PARTHI, penes quos, velut divisione orbis cum Romanis facta, nunc Orientis imperium est, Scytharum exsules fuere. Hoc etiam ipsorum vocabulo manifestatur; nam Scythico sermone Parthi exsules dicuntur. Hi et Assyriorum et Medorum temporibus, inter Orientis populos obscurissimi fuere. Postea quoque quum imperium Orientis a Medis ad Persas translatum est, veluti vulgus sine nomine, præda victorum fuere. Postremo Macedonibus, triumphato Oriente, servierunt; ut cuivis mirum videatur, ad tantam eos felicitatem provectos, ut imperent gentibus, sub quarum imperio, veluti servile vulgus, fuere. A Romanis quoque, trinis bellis, per maximos duces, florentissimis temporibus lacessiti, soli ex omnibus gentibus non pares solum, verum etiam victores fuere: quanquam plus gloriæ sit, inter Assyria et Medica Persicaque, memorata olim regna, et opulentissimum illud mille urbium Bactrianum imperium, emergere potuisse, quam longinqua bella vicisse; præterea quum gravibus Scythicis, et vicinalibus bellis assidue vexati, variis periculorum certaminibus urgerentur. Hi domesticis seditionibus Scythia pulsi, solitudines inter Hyrcaniam, et Dahas, et Areos, et Spartanos, et Margianos furtim occupavere. Fines deinde, non inter-

cedentibus primo finitimis, postea etiam prohibentibus, in tantum protulere, ut non immensa tantum jam ac profunda camporum, verum etiam prærupta collium, montiumque ardua occupaverint. Ex quo fit, ut Parthiæ pleraque finium, aut æstus, aut frigoris magnitudo possideat; quippe quum montes nix, et campos æstus infestet.

II. Administratio gentis post defectionem Macedonici imperii sub regibus fuit. Proximus majestati regum populorum ordo est : ex hoc duces in bello, ex hoc rectores in pace habent. Sermo his inter Scythicum Medicumque medius, et ex utrisque mixtus. Vestis olim sui moris : posteaquam accessere opes, ut Medis perlucida ac fluida. Armorum patrius ac Scythicus mos. Exercitum non ut aliæ gentes liberorum, sed majorem partem servorum habent : quorum vulgus, nulli manumittendi potestate permissa, ac per hoc omnibus servis nascentibus, in dies crescit. Hos pari ac liberos suos cura habent, et equitare, et sagittare magna industria docent. Locupletissimus ut quisque est, ita plures in bello equites regi suo præbet. Denique Antonio, bellum Parthis inferenti, quum quinquaginta millia equitum occurrerent, soli CCCC liberi fuere. Cominus in acie prœliari, aut obsessas expugnare urbes nesciunt. Pugnant aut procurrentibus equis, aut terga dantibus : sæpe etiam fugam simulant, ut incautiores adversum vulnera insequentes habeant. Signum his in prœlio non tuba, sed tympano datur. Nec pugnare diu possunt : ceterum intolerandi forent, si, quantus his impetus est, vis tanta et perseverantia esset. Plerumque in ipso ardore certa-

minis prœlia deserunt, ac paulo post pugnam ex fuga repetunt, ut, quum maxime vicisse te putes, tunc tibi discrimen subeundum sit. Munimentum ipsis equisque loricæ plumatæ sunt, quæ utrumque toto corpore tegunt. Auri argentique nullus nisi in armis usus.

III. Uxores dulcedine variæ libidinis singuli plures habent : nec ulla delicta adulterio gravius vindicant. Quamobrem feminis non convivia tantum virorum, verum etiam conspectum interdicunt. Carne non nisi venatibus quæsita vescuntur. Equis omni tempore vectantur : illis bella, illis convivia, illis publica ac privata officia obeunt : super illos ire, consistere, mercari, colloqui. Hoc denique discrimen inter servos liberosque est, quod servi pedibus, liberi non nisi equis incedunt. Sepultura vulgo, aut avium, aut canum laniatus est. Nuda demum ossa terra obruunt. In superstitionibus atque cura deorum præcipua omnibus veneratio est. Ingenia genti tumida, seditiosa, fraudulenta, procacia : quippe violentiam viris, mansuetudinem mulieribus assignant. Semper aut in externos, aut in domesticos motus inquieti : natura taciti : ad faciendum, quam ad dicendum promptiores : proinde secunda adversaque silentio tegunt. Principibus metu, non pudore parent : in libidinem projecti, in cibum parci. Fides dictis promissisque nulla, nisi quatenus expedit.

IV. Post mortem Alexandri Magni, quum inter successores ejus Orientis regna dividerentur, nullo Macedonum dignante Parthorum imperium, Stasanori, externo socio, traditur. Hi postea, diductis Macedonibus in bellum civile, cum ceteris superioris Asiæ popu-

lis Eumenem secuti sunt : quo victo, ad Antigonum transiere. Post hunc a Nicatore Seleuco, ac mox ab Antiocho et successoribus ejus possessi : a cujus pronepote Seleuco primum defecere, primo Punico bello, L. Manlio Vulsone, M. Attilio Regulo consulibus. Hujus defectionis impunitatem illis duorum fratrum regum, Seleuci et Antiochi, discordia dedit : qui, dum sibi invicem eripere regnum volunt, persequi defectores omiserunt. Eodem tempore etiam Theodotus, mille urbium Bactrianarum præfectus, defecit, regemque se appellari jussit : quod exemplum secuti totius Orientis populi a Macedonibus defecere. Erat eo tempore Arsaces, vir, sicut incertæ originis, ita virtutis expertæ. Hic solitus latrociniis et rapto vivere, accepta opinione, Seleucum a Gallis in Asia victum, solutus regis metu, cum prædonum manu Parthos ingressus, præfectum eorum Andragoram oppressit; sublatoque eo, imperium gentis invasit. Non magno deinde post tempore, Hyrcanorum quoque regnum occupavit : atque ita duarum civitatum imperio præditus, grandem exercitum parat, metu Seleuci et Theodoti, Bactrianorum regis. Sed cito, morte Theodoti, metu liberatus, cum filio ejus et ipso Theodoto fœdus ac pacem fecit : nec multo post cum Seleuco rege, ad defectores persequendos veniente, congressus, victor fuit : quem diem Parthi exinde solennem, velut initium libertatis, observant.

V. Revocato deinde Seleuco novis motibus in Asiam, dato laxamento, regnum Parthicum format, militem legit, castella munit, civitates firmat. Urbem quoque, nomine Daram, in monte Zapaortenon condit : cujus

loci ea conditio est, ut neque munitius quicquam esse, neque amœnius possit. Ita enim et præruptis rupibus undique cingitur, ut tutela loci nullis defensoribus egeat: et soli circumjacentis tanta ubertas est, ut propriis opibus expleatur. Jam fontium ac sylvarum ea copia est, ut et aquarum abundantia irrigetur, et venationum voluptatibus exornetur. Sic Arsaces, quæsito simul constitutoque regno, non minus memorabilis Parthis quam Persis Cyrus, Macedonibus Alexander, Romanis Romulus, matura senectute, decedit. Cujus memoriæ hunc honorem Parthi tribuerunt, ut omnes exinde reges suos Arsacis nomine nuncupent. Hujus filius et successor regni, Arsaces et ipse nomine, adversus Antiochum, Seleuci filium, centum millibus peditum, et xx millibus equitum instructum, mira virtute pugnavit; ad postremum in societatem ejus assumptus est. Tertius Parthis rex Priapatius fuit, sed et ipse Arsaces dictus. Nam, sicut supra dictum est, omnes reges suos hoc nomine, secuti Romani Cæsares Augustosque cognominavere. Hic actis in regno quindecim annis decessit, relictis duobus filiis, Mithridate et Phrahate, quorum major Phrahates, more gentis, heres regni, Mardos, validam gentem, bello domuit; nec multo post decessit, multis filiis relictis: quibus præteritis, fratri potissimum Mithridati, insignis virtutis viro, reliquit imperium, plus regio, quam patrio deberi nomini ratus, potiusque patriæ, quam liberis consulendum.

VI. Eodem ferme tempore, sicuti in Parthis Mithridates, ita in Bactris Eucratides, magni uterque viri, regna ineunt. Sed Parthorum fortuna felicior ad sum-

mum, hoc duce, imperii fastigium eos perduxit. Bactriani autem per varia bella jactati, non regnum tantum, verum etiam libertatem amiserunt : siquidem Sogdianorum et Drangianorum Indorumque bellis fatigati, ad postremum ab invalidioribus Parthis, velut exsangues, oppressi sunt. Multa tamen Eucratides bella magna virtute gessit : quibus attritus, quum obsidionem Demetrii, regis Indorum, pateretur, cum CCC militibus, LX millia hostium assiduis eruptionibus vicit. Quinto itaque mense liberatus, Indiam in potestatem redegit. Unde quum se reciperet, a filio, quem socium regni fecerat, in itinere interficitur : qui, non dissimulato parricidio, velut hostem, non patrem interfecisset, et per sanguinem ejus currum egit, et corpus abjici insepultum jussit. Dum hæc apud Bactros geruntur, interim inter Parthos et Medos bellum oritur. Quum varius utriusque populi casus fuisset, ad postremum victoria penes Parthos fuit. His viribus auctus Mithridates, Mediæ Bacasin præponit; ipse in Hyrcaniam proficiscitur. Unde reversus bellum cum Elymæorum rege gessit : quo victo, hanc quoque gentem regno adjecit, imperiumque Parthorum a monte Caucaso, multis populis in ditionem redactis, usque ad flumen Euphratem protulit. Atque ita adversa valetudine correptus, non minor Arsace proavo, gloriosa senectute decedit.

LIBER XLII.

I. Post necem Mithridatis, Parthorum regis, Phrahates, filius ejus, rex constituitur: qui quum inferre bellum, in ultionem tentati ab Antiocho Parthici regni, Syriæ statuisset, Scytharum motibus ad sua defendenda revocatur. Namque Scythæ in auxilium Parthorum adversus Antiochum, Syriæ regem, mercede sollicitati, quum, confecto jam bello, supervenissent, et, calumnia tardius lati auxilii, mercede fraudarentur, dolentes tantum iis itineris frustra emensum, quum vel stipendium pro vexatione, vel alium hostem dari sibi poscerent, superbo responso offensi, fines Parthorum vastare cœperunt. Igitur Phrahates, quum adversus eos proficisceretur, ad tutelam regni reliquit Himerum quemdam, pueritiæ sibi flore conciliatum : qui tyrannica crudelitate, oblitus et vitæ præteritæ, et vicarii officii, Babylonios, multasque alias civitates importune vexavit. Ipse autem Phrahates exercitum Græcorum, quem bello Antiochi captum superbe crudeliterque tractaverat, in bellum secum ducit; immemor prorsus, quod hostiles eorum animos nec captivitas minuerat, et insuper injuriarum indignitas exacerbaverat. Itaque quum inclinatam Parthorum aciem vidissent, arma ad hostes transtulere, et

diu cupitam captivitatis ultionem, exercitus Parthici, et ipsius Phrahatis regis cruenta cæde exsecuti sunt.

II. In hujus locum Artabanus, patruus ejus, rex substituitur. Scythæ autem contenti victoria, depopulata Parthia, in patriam revertuntur. Sed Artabanus, bello Thogariis illato, in brachio vulneratus, statim decedit. Huic Mithridates filius succedit : cui res gestæ Magni cognomen dedere : quippe claritatem parentum, æmulatione virtutis accensus, animi magnitudine supergreditur. Multa igitur bella cum finitimis magna virtute gessit, multosque populos Parthico regno addidit. Sed et cum Scythis prospere aliquoties dimicavit, ultorque injuriæ parentum fuit. Ad postremum Ortoadisti, Armeniorum regi, bellum intulit. Sed quoniam in Armeniam transitum facimus, origo ejus paulo altius repetenda est. Neque enim silentio præteriri tantum regnum fas est, quum fines ejus, post Parthiam, omnium regnorum magnitudinem superent : siquidem Armenia a Cappadocia usque mare Caspium undecies centum millia patet, sed in latitudinem millia passuum septingenta porrigitur. Condita est autem ab Armenio, Jasonis Thessali comite; quem quum perditum propter insignem periculosamque regno suo virtutem Pelias rex cuperet, denuntiata militia, in Colchos eum abire jubet, pellemque arietis memorabilem gentibus reportare, sperans interitum viri, aut ex periculis tam longæ navigationis, aut ex bello tam profundæ barbariæ. Igitur Jason, divulgata opinione tam gloriosæ expeditionis, quum ad eum certatim principes juventutis totius ferme orbis concurrerent, exercitum fortissimorum virorum, qui Argonautæ

cognominati sunt, comparavit : quem quum magnis rebus gestis, incolumem reduxisset, rursus a Peliæ filiis Thessalia pulsus, magna vi cum ingenti multitudine, quæ ad famam virtutis ejus ex omnibus gentibus quotidie confluebat, comite Medea uxore, quam repudiatam miseratione exsilii rursum receperat, et Medo privigno, ab Ægeo rege Atheniensium genito, Colchos repetivit, socerumque etiam regno pulsum restituit.

III. Magna deinde bella cum finitimis gessit; captasque civitates partim regno soceri, ad abolendam superioris militiæ injuriam, qua et filiam ejus Medeam abduxerat, et filium Ægialeum interfecerat, adjunxit; partim populis, quos secum adduxerat, assignavit : primusque humanorum post Herculem et Liberum, qui reges Orientis fuisse traduntur, eam cœli plagam domuisse dicitur. Populis quibusdam Recam et Amphistratum, aurigas Castoris et Pollucis, duces assignavit. Cum Albanis fœdus percussit : qui Herculem ex Italia ab Albano monte, quum, Geryone exstincto, armenta ejus per Italiam duceret, secuti dicuntur; quique memores Italicæ originis, exercitum Cn. Pompeii bello Mithridatico fratres salutavere. Itaque Jasoni totus ferme Oriens, ut conditori, divinos honores templaque constituit : quæ Parmenion, dux Alexandri Magni, post multos annos dirui jussit, ne cujusdam nomen in Oriente venerabilius, quam Alexandri, esset. Post mortem Jasonis Medus, æmulus virtutis ejus, in honorem matris Medeam urbem condidit; regnumque ex nomine suo Medorum constituit, sub cujus majestate Orientis postea imperium fuit. Albanis vicinæ Amazones sunt : quarum reginam Tha-

lestrem concubitum Alexandri petisse, multi auctores prodidere. Armenius quoque et ipse Thessalus, unus de numero ducum Jasonis, recollecta multitudine, quæ, amisso Jasone rege, passim vagabatur, Armeniam condit. A cujus montibus Tigris fluvius modicis primo incrementis nascitur : interjecto deinde aliquanto spatio, sub terras mergitur; atque ita post quinque viginti millia passuum grande jam flumen in regione Sophene emergit; ac sic in paludes Euphratis recipitur.

IV. Igitur Mithridates, rex Parthorum, post bellum Armeniæ, propter crudelitatem a senatu Parthico regno pellitur. Frater ejus Orodes, quum regnum vacans occupasset, Babyloniam, quo Mithridates confugerat, diu obsidet; et fame coactos, in deditionem oppidanos compellit. Mithridates autem fiducia cognationis ultro se in potestatem Orodis tradit. Sed Orodes plus hostem, quam fratrem cogitans, in conspectu suo trucidari eum jussit; et post hæc bellum cum Romanis gessit, Crassumque imperatorem cum filio et omni exercitu romano delevit. Hujus filius Pacorus, missus ad persequendas romani belli reliquias, magnis rebus in Syria gestis, in Parthiam patri suspectus revocatur : quo absente, exercitus Parthorum relictus in Syria, a Cassio, quæstore Crassi, cum omnibus ducibus trucidatur. His ita gestis, non magno post tempore, Romanis inter Cæsarem Pompeiumque civile bellum oritur : in quo Parthi Pompeianarum partium fuere, et propter amicitiam cum Pompeio bello Mithridatico junctam, et propter Crassi necem, cujus filium in partibus Cæsaris esse audierant : quem ultorem patris, victore Cæsare,

futurum non dubitabant. Itaque victis partibus Pompeianis, et Cassio et Bruto auxilia adversus Augustum et Antonium misere : et post belli finem rursum, Pacoro duce, inita cum Labieno societate, Syriam et Asiam vastavere; castraque Ventidii, qui, post Cassium, absente Pacoro, exercitum Parthicum fuderat, magna mole aggrediuntur. Sed ille, simulato timore, diu continuit se, et insultare Parthos aliquantisper passus est. Ad postremum in securos lætosque partem legionum emisit : quarum impetu fusi Parthi, in diversa abiere. Pacorus quum fugientes suos abduxisse secum legiones romanas putaret, castra Ventidii, velut sine defensoribus, aggreditur. Tum Ventidius, reliqua parte legionum emissa, universam Parthorum manum cum rege ipso Pacoro interfecit; nec ullo bello Parthi unquam majus vulnus acceperunt. Hæc quum in Parthia nuntiata essent, Orodes, pater Pacori, qui paulo ante vastatam Syriam, occupatam Asiam a Parthis audierat, victoremque Pacorum Romanorum gloriabatur, repente filii morte, et exercitus clade audita, ex dolore in furorem vertitur. Multis diebus non alloqui quemquam, non cibum sumere, non vocem emittere, ita ut etiam mutus factus videretur. Post multos deinde dies, ubi dolor vocem laxaverat, nihil aliud, quam Pacorum vocabat : Pacorus illi videri, Pacorus audiri videbatur; cum illo loqui, cum illo consistere, interdum quasi amissum flebiliter dolebat. Post longum deinde luctum, alia sollicitudo miserandum senem invadit, quem ex numero xxx filiorum in locum Pacori regem destinet. Multæ pellices, ex quibus generata tanta juventus erat, pro suis

quæque sollicitatæ, animum senis obsidebant. Sed fatum Parthiæ fecit, in qua jam quasi solenne est reges parricidas habere, ut sceleratissimus omnium, et ipse Phrahates nomine, rex statueretur.

V. Itaque statim, quasi nollet mori, patrem interfecit; fratres quoque xxx trucidat : sed nec in filiis cessant parricidia. Nam, quum infestos sibi optimates propter assidua scelera videret, ne esset, qui nominari rex posset, adultum filium interfici jubet. Huic Antonius, propter auxilium adversus se et Cæsarem latum, bellum cum sedecim validissimis legionibus intulit : sed graviter multis prœliis vexatus, a Parthia refugit. Qua victoria insolentior Phrahates redditus, quum multa crudeliter consuleret, in exsilium a populo suo pellitur. Itaque cum magno tempore finitimas civitates, ad postremum Scythas precibus fatigasset, Scytharum maximo auxilio in regnum restituitur. Hoc absente, regem Parthi Tiridatem quemdam constituerant : qui, audito adventu Scytharum, cum magna amicorum manu ad Cæsarem, in Hispaniam bellum tunc temporis gerentem, profugit, obsidem Cæsari minimum filium Phrahatis ferens, quem negligentius custoditum rapuerat. Quo cognito, Phrahates legatos statim ad Cæsarem mittit, servum suum Tiridatem, et filium remitti sibi postulat. Cæsar, et legatione Phrahatis audita, et Tiridatis postulatis cognitis (nam et ipse restitui in regnum desiderabat, juris Romanorum futuram Parthiam affirmans, si ejus regnum muneris eorum fuisset), neque Tiridatem dediturum se Parthis dixit, neque adversus Parthos Tiridati auxilia daturum. Ne tamen per omnia

nihil a Cæsare obtentum videretur, Phrahati filium sine pretio remisit; et Tiridati, quoad manere apud Romanos vellet, opulentum sumptum præberi jussit. Post hæc finito Hispaniensi bello, quum in Syriam ad componendum Orientis statum venisset, metum Phrahati incussit, ne bellum Parthiæ vellet inferre. Itaque tota Parthia captivi ex Crassiano, sive Antonii exercitu recollecti, signaque cum his militaria Augusto remissa. Sed et filii nepotesque Phrahatis obsides Augusto dati : plusque Cæsar magnitudine nominis sui fecit, quam armis alius imperator facere potuisset.

LIBER XLIII.

I. Parthicis, Orientalibusque, ac totius propemodum orbis rebus explicitis, ad initia romanæ urbis Trogus, velut post longam peregrinationem, domum revertitur, ingrati civis officium existimans, si, quum omnium gentium res gestas illustraverit, de sola patria taceat. Breviter igitur initia romani imperii perstringit : ut nec modum propositi operis excedat, nec utique originem urbis, quæ est caput totius orbis, silentio prætermittat.

Italiæ cultores primi Aborigines fuere : quorum rex Saturnus tantæ justitiæ fuisse traditur, ut neque servierit sub illo quisquam, neque quicquam privatæ rei habuerit : sed omnia communia et indivisa omnibus fuerint, veluti unum cunctis patrimonium esset. Ob cujus exempli memoriam cautum est, ut Saturnalibus, exæquato omnium jure, passim in conviviis servi cum dominis recumbant. Itaque Italia, regis nomine, Saturnia appellata est; et mons, in quo habitabat, Saturnius : in quo nunc, veluti a Jove pulso sedibus suis Saturno, Capitolium est. Post hunc tertio loco regnasse Faunum ferunt, sub quo Evander, ab Arcadiæ urbe Pallanteo, in Italiam cum mediocri turba popularium venit : cui Faunus et agros et montem, quem ille postea Palatium appellavit, benigne assignavit. In hujus radicibus templum Lyceo,

quem Græci Pana, Romani Lupercum appellant, constituit : ipsum dei simulacrum nudum caprina pelle amictum est, quo habitu nunc Romæ Lupercalibus decurritur. Fauno fuit uxor nomine Fatua, quæ assidue divino spiritu impleta, velut per furorem, futura præmonebat. Unde adhuc, qui inspirari solent, fatuari dicuntur. Ex filia Fauni et Hercule, qui eodem tempore, exstincto Geryone, armenta, victoriæ præmia, per Italiam ducebat, stupro conceptus Latinus procreatur. Quo tenente regnum, Æneas ab Ilio, Troja a Græcis expugnata, in Italiam venit : statimque bello exceptus, quum in aciem exercitum eduxisset, ad colloquium vocatus, tantam admirationem sui Latino præbuit, ut et in societatem regni reciperetur, et, Lavinia in matrimonium ei data, gener ascisceretur. Post hæc commune utrique bellum adversus Turnum, Rutulorum regem, propter fraudatas Laviniæ nuptias fuit : in quo et Turnus et Latinus interierunt. Igitur quum Æneas jure victoriæ utroque populo potiretur, urbem ex nomine uxoris Lavinium condidit. Bellum deinde adversus Mezentium, regem Etruscorum, gessit; in quo quum ipse occidisset, in locum ejus Ascanius filius successit : qui, Lavinio relicto, Longam Albam condidit, quæ trecentis annis caput regni fuit.

II. Post multos deinde urbis hujus reges ad postremum Numitor et Amulius regno potiti sunt. Sed Amulius, quum ætate priorem Numitorem oppressisset, filiam ejus Rheam in perpetuam virginitatem, ne quis vindex regni sexus virilis ex gente Numitoris oriretur, demersit, addita injuriæ specie honoris, ut non dam-

nata, sed sacerdos electa videretur. Igitur clausa in luco Marti sacro, duos pueros, incertum stupro, an ex Marte conceptos, enixa est. Quo cognito, Amulius, multiplicato metu proventu duorum, pueros exponi jubet, et puellam vinculis onerat, ex quorum injuria decessit. Sed fortuna, origini romanæ prospiciens, pueros lupæ alendos obtulit : quæ, amissis catulis, distenta ubera exinanire cupiens, nutricem se infantibus præbuit. Quum sæpius ad parvulos, veluti ad catulos, reverteretur, rem Faustulus pastor animadvertit, subtractosque feræ inter greges pecorum agresti vita nutrivit. Martios pueros fuisse, sive quod in luco Martis enixi sunt, sive quod a lupa, quæ in tutela Martis est, nutriti, velut manifestis argumentis creditum. Nomina pueris, alteri Remo, alteri Romulo fuere. Adultis inter pastores, de virtute quotidiana certamina et vires et pernicitatem auxere. Igitur quum latrones a rapina pecorum industrie frequenterque submoverent, Remus ab iisdem latronibus captus, veluti ipse esset, quod in aliis prohibebat, regi offertur : crimini datur, quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc a rege Numitori in ultionem traditur. Sed Numitor adolescentia juvenis permotus, et in suspicionem expositi nepotis adductus, quum eum nunc lineamentorum filiæ similitudo, nunc ætas expositionis temporibus congruens, anxium tenerent, repente Faustulus cum Romulo supervenit : a quo, cognita origine puerorum, facta conspiratione, et adolescentes in ultionem maternæ necis, et Numitor in vindictam erepti regni armantur.

III. Occiso Amulio, regnum Numitori restituitur, et

urbs romana ab adolescentibus conditur. Tunc et senatus centum seniorum, qui Patres dicti sunt, constituitur : tunc et vicinis, connubia pastorum dedignantibus, virgines Sabinæ rapiuntur; finitimisque populis armis subjectis, primum Italiæ, et mox orbis imperium quæsitum. Per ea adhuc tempora reges hastas pro diademate habebant, quas Græci *sceptra* dixere. Nam et ab origine rerum, pro diis immortalibus veteres hastas coluere : ob cujus religionis memoriam adhuc deorum simulacris hastæ adduntur. Temporibus Tarquinii regis, ex Asia Phocæensium juventus ostio Tiberis invecta, amicitiam cum Romanis junxit : inde in ultimos Galliæ sinus navibus profecta, Massiliam inter Ligures et feras gentes Gallorum condidit : magnasque res, sive dum armis se adversus Gallicam feritatem tuentur, sive dum ultro lacessunt, a quibus fuerant ante lacessiti, gesserunt. Namque Phocæenses exiguitate ac macie terræ coacti, studiosius mare, quam terras, exercuere : piscando, mercando, plerumque etiam latrocinio maris, quod illis temporibus gloriæ habebatur, vitam tolerabant. Itaque in ultimam Oceani oram procedere ausi, in sinum gallicum ostio Rhodani amnis devenere. Cujus loci amœnitate capti, reversi domum, referentes quæ viderant, plures sollicitavere. Duces classis Simos et Protis fuere. Itaque regem Segobrigiorum, Nannum nomine, in cujus finibus urbem condere gestiebant, amicitiam petentes, conveniunt. Forte eo die rex occupatus in apparatu nuptiarum Gyptis filiæ erat : quam more gentis, electo inter epulas genero, nuptum tradere illic parabat. Itaque quum ad nuptias invitati omnes proci

essent, rogantur etiam græci hospites ad convivium. Introducta deinde virgo, quum juberetur a patre aquam porrigere ei, quem virum eligeret, tunc, omissis omnibus, ad Græcos conversa, aquam Proti porrigit : qui factus ex hospite gener, locum condendæ urbis a socero accepit. Condita igitur Massilia est prope ostia Rhodani amnis, in remoto sinu, veluti in angulo maris. Sed Ligures incrementis urbis invidentes, Græcos assiduis bellis fatigabant. Qui pericula propulsando in tantum enituerunt, ut, victis hostibus, in captivis agris multas colonias constituerent.

IV. Ab his igitur Galli, et usum vitæ cultioris, deposita et mansuefacta barbaria, et agrorum cultus, et urbes mœnibus cingere didicerunt. Tunc et legibus, non armis vivere, tunc et vitem putare, tunc olivam serere consueverunt : adeoque magnus et hominibus et rebus impositus est nitor, ut non Græcia in Galliam emigrasse, sed Gallia in Græciam translata videretur. Mortuo rege Nanno Segobrigiorum, a quo locus acceptus condendæ urbis fuerat, quum regno filius ejus Comanus successisset, affirmat Ligur quidam, « quandoque Massiliam exitio finitimis populis futuram, opprimendamque in ipso ortu, ne mox validior ipsum obrueret. » Subnectit et illam fabulam : « Canem aliquando partu gravidam locum a pastore precario petisse, in quo pareret : quo obtento, iterato petisse, ut sibi educare eodem in loco catulos liceret : ad postremum adultis catulis, fultam domestico præsidio, proprietatem loci sibi vindicasse. Non aliter Massilienses, qui nunc inquilini videantur, quandoque dominos regionum futuros. » His incitatus

rex insidias Massiliensibus struit. Itaque solenni Floraliorum die multos fortes ac strenuos viros hospitii jure in urbem misit; plures sirpeis latentes, frondibusque supertectos induci vehiculis jubet; et ipse cum exercitu in proximis montibus delitescit; ut, quum nocte a prædictis apertæ portæ forent, tempestive ad insidias adesset, urbemque somno ac vino sepultam armatis invaderet. Sed has insidias mulier quædam, regis cognata, prodidit, quæ adulterare cum Græco adolescente solita, in amplexu juvenis, miserata formæ ejus, insidias aperit, periculumque declinare jubet. Ille rem statim ad magistratus defert; atque ita patefactis insidiis, cuncti Ligures comprehenduntur, latentesque de sirpeis protrahuntur. Quibus omnibus interfectis, insidianti regi insidiæ prætenduntur. Cæsa sunt cum ipso rege hostium septem millia. Exinde Massilienses festis diebus, portas claudere, vigilias agere, stationem in muris observare, peregrinos recognoscere, curas habere, ac, veluti bellum habeant, sic urbem pacis temporibus custodire. Adeo illic bene instituta, non temporum necessitate, sed recte faciendi consuetudine servantur!

V. Post hæc magna illis cum Liguribus, magna cum Gallis, fuere bella : quæ res et urbis gloriam auxit, et virtutem Græcorum, multiplicata victoria, celebrem inter finitimos reddidit. Carthaginiensium quoque exercitus, quum bellum captis piscatorum navibus ortum esset, sæpe fuderunt, pacemque victis dederunt : cum Hispanis amicitiam junxerunt; cum Romanis prope ab initio conditæ urbis fœdus summa fide custodierunt, auxiliisque in omnibus bellis industrie socios juverunt.

Quæ res illis et virium fiduciam auxit, et pacem ab hostibus præstitit. Quum igitur Massilia fama rerum gestarum, et abundantia opum, et virium gloria virente floreret, repente finitimi populi ad nomen Massiliensium delendum, veluti ad commune exstinguendum incendium, concurrunt. Dux consensu omnium Catumandus regulus eligitur, qui, quum magno exercitu lectissimorum virorum urbem hostium obsideret, per quietem specie torvæ mulieris, quæ se deam dicebat, exterritus, ultro pacem cum Massiliensibus fecit; petitoque, ut intrare illi urbem, et Deos eorum adorare liceret, quum in arcem Minervæ venisset, conspecto in porticibus simulacro deæ, quam per quietem viderat, repente exclamat, «illam esse, quæ se nocte exterruisset; illam, quæ recedere ab obsidione jussisset.» Gratulatusque Massiliensibus, quod animadverteret, eos ad curam deorum immortalium pertinere, torque aureo donata dea, in perpetuum amicitiam cum Massiliensibus junxit. Parta pace, et securitate fundata, revertentes a Delphis Massiliensium legati, quo missi munera Apollini tulerant, audierunt urbem romanam a Gallis captam incensamque. Quam rem domi nuntiatam publico funere Massilienses prosecuti sunt : aurumque et argentum publicum privatumque contulerunt, ad explendum pondus Gallis, a quibus redemptam pacem cognoverant. Ob quod meritum et immunitas illis decreta, et locus spectaculorum in senatu datus, et fœdus æquo jure percussum.

In postremo libro Trogus majores suos a Vocontiis originem ducere; avum suum Trogum Pompeium, Ser-

toriano bello, civitatem a Cn. Pompeio percepisse dicit; patruum Mithridatico bello turmas equitum sub eodem Pompeio duxisse; patrem quoque sub Caio Cæsare militasse, epistolarumque et legationum, simul et annuli curam habuisse.

LIBER XLIV.

I. Hispania sicuti Europæ terminos claudit, ita et hujus operis finis futura est. Hanc veteres ab Ibero amne primum Iberiam, postea ab Hispano Hispaniam cognominaverunt. Hæc inter Africam et Galliam posita, Oceani freto, et Pyrenæis montibus clauditur. Sicut minor utraque terra, ita utraque fertilior. Nam neque, ut Africa, violento sole torretur : neque, ut Gallia, assiduis ventis fatigatur, sed media inter utramque, hinc temperato calore, inde felicibus et tempestivis imbribus, in omnia frugum genera fœcunda est; adeo ut non ipsis tantum incolis, verum etiam Italiæ urbique romanæ, cunctarum rerum abundantiam sufficiat. Hinc enim non frumenti tantum magna copia est, verum et vini, mellis, oleique; nec ferri solum materia præcipua est, sed et equorum pernices greges; nec summæ tantum terræ laudanda bona, verum et abstrusorum metallorum felices divitiæ. Jam lini spartique vis ingens : minii certe nulla feracior terra. In hac cursus amnium non torrentes rapidique, ut noceant; sed lenes, et vineis campisque irrigui, æstuariisque Oceani affatim piscosi; plerique etiam divites auro, quod in paludibus vehunt. Uno tantum Pyrenæi montis dorso adhæret Galliæ, reliquis

partibus undique in orbem mari cingitur. Forma terræ prope quadrata, nisi quod, aretantibus freti litoribus, in Pyrenæum coit. Porro Pyrenæi montis spatium sexcenta millia passuum efficit. Salubritas cœli per omnem Hispaniam æqualis, quia aeris spiritus nulla paludium gravi nebula inficitur. Huc accedunt et marinæ auræ undique versus assidui flatus, quibus omnem provinciam penetrantibus, eventilato terrestri spiritu, præcipua hominibus sanitas redditur.

II. Corpora hominum ad inediam laboremque, animi ad mortem parati. Dura omnibus et adstricta parcimonia. Bellum, quam otium malunt; si extraneus deest, domi hostem quærunt. Sæpe tormentis pro silentio rerum creditarum immortui : adeo illis fortior taciturnitatis cura, quam vitæ! Celebratur etiam bello Punico servi illius patientia, qui ultus dominum, inter tormenta risu exsultavit, serenaque lætitia crudelitatem torquentium vicit. Velocitas genti pernix, inquies animus : plurimis militares equi et arma sanguine ipsorum cariora. Nullus in festos dies epularum apparatus. Aqua calida lavari post secundum bellum Punicum a Romanis didicere. In tanta sæculorum serie nullus illis dux magnus, præter Viriatum, fuit : qui annos decem Romanos varia victoria fatigavit (adeo feris propiora, quam hominibus, ingenia gerunt!) : quem ipsum, non judicio populi electum, sed ut cavendi scientem, declinandorumque periculorum peritum secuti sunt. Cujus ea virtus continentiaque fuit, ut, quum consulares exercitus frequenter vicerit, tantis rebus gestis non armorum, non vestis cultum, non denique victum mutaverit; sed in eo habitu, quo primum

bellare cœpit, perseveraverit : ut quivis gregarius miles ipso imperatore opulentior videretur.

III. In Lusitanis juxta fluvium Tagum vento equas fetus concipere, multi auctores prodidere : quæ fabulæ ex equarum fœcunditate, et gregum multitudine natæ sunt : qui tanti in Gallæcia, et Lusitania, ac tam pernices visuntur, ut non immerito vento ipso concepti videantur. Gallæci autem græcam sibi originem asserunt : siquidem post finem Trojani belli, Teucrum, morte Ajacis fratris invisum patri Telamoni, quum non reciperetur in regnum, Cyprum concessisse, atque ibi urbem nomine antiquæ patriæ Salaminam condidisse. Inde, accepta opinione paternæ mortis, patriam repetisse. Sed quum ab Eurysace, Ajacis filio, accessu prohiberetur, Hispaniæ litoribus appulsum, loca, ubi nunc est Carthago nova, occupasse : inde Gallæciam transisse, et, positis sedibus, genti nomen dedisse. Gallæciæ autem portio, Amphilochi dicuntur. Regio cum æris ac plumbi uberrima, tum et minio, quod etiam vicino flumini nomen dedit. Auro quoque ditissima, adeo, ut etiam aratro frequenter glebas aureas exscindant. In hujus gentis finibus sacer mons est, quem ferro violare nefas habetur : sed si quando fulgure terra proscissa est, quæ in his locis assidua res est, detectum aurum, velut dei munus, colligere permittitur. Feminæ res domesticas agrorumque culturas administrant : ipsi armis et rapinis serviunt. Præcipua his quidem ferri materia, sed aqua ipso ferro violentior : quippe temperamento ejus ferrum acrius redditur; nec ullum apud eos telum probatur, quod non aut Bilbili fluvio, aut Chalybe tingatur. Unde

etiam Chalybes fluvii hujus finitimi appellati, ferroque ceteris præstare dicuntur.

IV. Saltus vero Tartesiorum, in quibus Titanas bellum adversus deos gessisse proditur, incoluere Cunetes : quorum rex vetustissimus Gargoris, mellis colligendi usum primus invenit. Huic quum ex filiæ stupro nepos provenisset, pudore flagitii variis generibus exstingui parvulum voluit : sed per omnes casus fortuna quadam servatus, ad postremum ad regnum tot periculorum miseratione pervenit. Primum omnium, quum eum exponi jussisset, et post dies ad corpus expositi requirendum misisset, inventus est vario ferarum lacte nutritus. Deinde relatum domum, tramite angusto, per quem armenta commeare consueverant, projici jubet : crudelis prorsus, qui proculcari nepotem, quam simplici morte interfici, maluit. Ibi quoque quum inviolatus esset, nec alimentis egeret, canibus primo jejunis, et multorum dierum abstinentia cruciatis, mox etiam suibus objecit. Itaque quum non solum non noceretur, verum etiam quarumdam uberibus aleretur, ad ultimum in Oceanum abjici jussit. Tum plane manifesto quodam numine inter furentes æstus, ac reciprocantes undas, velut nave, non fluctu, veheretur, leni salo in litore exponitur : nec multo post cerva adfuit, quæ ubera parvulo offerret. Inde denique, conversatione nutricis, eximia puero pernicitas fuit; interque cervorum greges diu montes saltusque, haud inferior velocitate, peragravit. Ad postremum laqueo captus, regi dono datus est. Tunc et lineamentorum similitudine et notis corporis, quæ inustæ parvulo fuerant, nepos agnitus. Admiratione deinde tot

casuum periculorumque, ab eodem successor regni destinatur. Nomen illi impositum Habidis : qui ut regnum accepit, tantæ magnitudinis fuit, ut non frustra deorum majestate tot periculis ereptus videretur : quippe barbarum populum legibus junxit; et boves primus aratro domari, frumentaque sulco quærere docuit; et ex agresti cibo mitiora vesci, odio eorum, quæ ipse passus fuerat, homines coegit. Hujus casus fabulosi viderentur, nisi et Romanorum conditores lupa nutriti, et Cyrus, rex Persarum, cane alitus proderetur. Ab hoc et ministeria servilia populo interdicta, et plebs in septem urbes divisa. Mortuo Habide regnum per multa sæcula a successoribus ejus retentum est. In alia parte Hispaniæ, et quæ ex insulis constat, regnum penes Geryonem fuit. In hac tanta pabuli lætitia est, ut, nisi abstinentia interpellata sagina fuerit, pecora rumpantur. Inde denique armenta Geryonis, quæ illis temporibus solæ opes habebantur, tantæ famæ fuere, ut Herculem ex Asia prædæ magnitudine illexerint. Porro Geryonem ipsum non triplicis naturæ, ut fabulis proditur, fuisse ferunt; sed tres fratres tantæ concordiæ exstitisse, ut uno animo omnes regi viderentur : nec bellum Herculi sua sponte intulisse, sed quum armenta sua rapi vidissent, amissa bello repetisse.

V. Post regna deinde Hispaniæ, primi Carthaginienses imperium provinciæ occupavere. Nam quum Gaditani a Tyro, unde et Carthaginiensibus origo est, sacra Herculis, per quietem jussi, in Hispaniam transtulissent, urbemque ibi condidissent, invidentibus incrementis novæ urbis finitimis Hispaniæ populis, ac prop-

terea Gaditanos bello lacessentibus, auxilium consanguineis Carthaginienses misere. Ibi felici expeditione et Gaditanos ab injuria vindicaverunt, et majorem partem provinciæ imperio suo adjecerunt. Postea quoque hortantibus primæ expeditionis auspiciis, Amilcarem imperatorem cum magna manu ad occupandam provinciam misere : qui magnis rebus gestis, dum fortunam inconsultius sequitur, in insidias deductus, occiditur. In hujus locum gener ipsius Asdrubal mittitur; qui et ipse a servo Hispani cujusdam, ulciscente domini injustam necem, interfectus est. Major utroque Annibal imperator, Amilcaris filius, succedit : siquidem utriusque res gestas supergressus, universam Hispaniam domuit : inde Romanis illato bello, Italiam per annos sexdecim variis cladibus fatigavit : quum interea Romani missis in Hispaniam Scipionibus, primo Pœnos provincia expulerunt; postea cum ipsis Hispanis gravia bella gesserunt. Nec prius, perdomita provincia, jugum Hispani accipere potuerunt, quam Cæsar Augustus, perdomito orbe, victricia ad eos arma transtulit, populumque barbarum ac ferum, legibus ad cultiorem vitæ usum traductum, in formam provinciæ redegit.

NOTÆ IN JUSTINI

HISTORIAS PHILIPPICAS

EX TROGO POMPEIO.

IN LIBRUM XXIII.

Cap. I. *Lucanos.* Quos a Samnitibus originem traxisse auctores sunt Plinius, l. III, c. 5, et Strabo, lib. V; hic Lucanos, Œnotriis ejectis, eorum sedem invasisse tradit. *Lucani* a bos *Luca,* id est *lucidus,* nomen nacti sunt, ut *Itali* ab ἴταλος, vitulus; Bacchum enim sub nomine bovis *Lucæ,* seu bovis facie humana præditi, colebant, et in sylvis degebant. Insuper apud eos mons erat *Sila*, vel rectius *Syla,* sylvam ingentem habens ejusdem nominis, latrociniis crebris infamem, hodie *la Sila* dictam, a σύλη, præda, aut potius ab ὕλη, sylva, unde et *sylva* latine. *Vide* infra, not., XXXVI, 2.

Bruttiosque se ex nomine mulieris (Bruttiæ) *vocaverunt. Bruttii,* aut rectius *Brutii,* olim Lucanorum pastores fuerunt, qui, rebus tempore Dionysii, id est Bacchi, turbatis, ab iis defecerunt (sicut pastores Hebræi ab Ægyptiis, duce Moyse), et excusso servitutis jugo, trans Laum fluvium sedes posuerunt : unde et Βρέντιοι a Lucanis, teste Strabone, lib. VI, dicti sunt, quod illorum lingua *fugitivos, rebelles, apostatas* sonat, a græco forte βρένθος, fastus, arrogantia, superbia, βρενθύομαι, fastuosus sum et arrogans, superbio, fremo, immurmuro. A Romanis autem *Brutii* appellati sunt, quasi *Bruti,* hoc est stupidi, stulti, sicut *Lucius* Junius *Brutus,* qui se *brutum* simulavit; aut *bruta* animalia, sicut bos *Lucas* seu Bacchus Taurocephalus, in Sila sylva pascens vel degens; sicut bos Cadmi, unde et Bœotia, *Bovis sedes;* sicut bos in urbe *Oxford* (Bovis vado) olim cultus, hodieque *John Bull* dictus (nempe *John* a *Junius* Brutus, *Bull* contracte a *bubalus,* gallice *bufle*), idem ac *Brutus*, gallice *le Brut,* conditor gentis *Britannorum* et *Britonum*,

qui, instar bovis, quatuor pedibus incessisse creduntur; unde et *Britanni* seu *Bruti* cultores; unde et *Arthurus*, rex mythicus, pro *Arcturus*, idem qui *Arctophylax*, ursæ custos, vel *Bootes*, bubulcus; unde et *Sancta Ursula* ex Britannia arctica, id est *ursa minore*, oriunda; sicut superbus rex Nabuchodonosor, qui ex hominibus abjectus, cum bestiis et feris septem annos habitavit, et fœnum ut *bos* comedit. Dan., iv, 28. Qua ignominia ob cultum bovis Lucæ notati sunt Brutii, non autem, ut dicitur, quod secundi punici belli tempore ad Annibalem descivissent. Inde sine honore, sine dignitate habiti sunt, ad servilia tantum opera et viliora munia soliti compelli. Inde *Bruttiani* et *Bruttiarii*, a *Brutiis*, olim *Lucanorum* seu bovis *Lucæ* servis, dicti sunt Romæ qui officia servilia magistratibus præstabant. Βρούττιοι nominantur Ptolemæo; Βρέντιοι Straboni et Eustathio, in *Dionys.*; *Brettii* in numismatibus; *Brutates* apud Festum. Ipsa regio, quæ *Calabria inferior* hodie, Polybio, ii, Βρεττανία; Straboni, lib. vi, Βρηττία, nominatur. His populis igitur duo nomina erant, *Brutii* et Βρέντιοι, alterum Romanis a cultu bovis *Lucæ* deductum, alterum Græcis a defectione a *Lucanis*. *V.* supra, not. *Lucanos*, xxiii, 1, et *Bruttios*, xii, 2, et infra, xxxvi, 2.

Cap. II. *Texenam.* Unus mss. *Theonexam*, certe metathesi pro *Theoxenam*, a θεός, deus, et ξένος, hospes, hospita deorum, sicut Martha, Christi hospita, dicta. Ergo reponendum *Theoxenam*.

Cap. IV. *Hiero.* Historiola hæc *Hieronis* filii *Hieroclyti* vel *Hieroclis*, ita enim legit Pausanias, lib. vi, mera fabula est mythica. Hic Hiero non est igitur postremus rex Syracusanus qui celebratur a Theocrito, in idyllio 16, sed Hiero antiquior ille, quem laudat Pindarus in prima Olympiorum, ob victorias quas in ludis Olympicis et Pythicis reportaverat. *Hiero* ab ἱερός, sacer, *Hieroclytus* ab eadem voce et κλυτός, inclytus, *Hierocles* vero a κλέος, gloria, nomina sua sortiti sunt; *Gelo* (a γελάω, rideo, γέλως, risus), antiquus Siciliæ tyrannus, a quo Hieronis origo manabat, Bacchi cognomen erat, ridenti facie præditi, sicut bos *Luca* humana facie *lucida*.

Aruspicum. Ante Pharsalicam pugnam apes aræ insidentes et in navibus conspectæ, Dioni et Pompeio Magno cladem paulo post sequentem prænotarunt. Hic regnum portendunt.

Noctua. Noctuam, si volasset, victoriam nunciare credebant, eademque in hasta Pyrrhi regis contra Argos euntis quum consedisset, fatum illi et discrimen extremum portendit et attulit.

IN LIBRUM XXIV.

Cap. I. *Cirrhæum.* Ita rectius, pro *Cirræum*, scripsit D. Lemaire, ex Pausania, ubi est urbs Κίῤῥα, cujus nomen oritur a κίῤῥος, fulvus seu gilvus, κιῤῥίς, accipitris et piscis fulvi species.

Cap. II. *Dionem.* Ita recepi, ait D. Lemaire, ex editionibus antiquis pro *Chodionem.* Mihi vero scribendum videtur *Codionem,* a κῴδιον, ovium vellus, pro κωίδιον, a κώς, eadem significatione.

Cap. IV. *Velut peregrinatum miserunt.* Perperam hunc locum ex vett. libris ita emendavit P. Pithæus, *Advers.*, lib. 1, c. 6 : pro *peregrinatum* omnino legendum, cum Græevio, *ver sacrum.* Sisenna, *Hist.*, lib. IV, ver hoc *religiosum* appellat, citante in *ver sacrum* Nonio Marcello : « *Ver sacrum,* quidam dictum putant, ut plerumque vitabile et exsecrandum. Sed Sisenna *religiosum* dicit Historiarum libro quarto : quondam Sabini feruntur vovisse, si res communis melioribus locis constitisset, se *ver sacrum* facturos. » Quid sit *ver sacrum* explicat Festus in hoc verbum : « *Ver sacrum*, ait, vovendi mos fuit Italis (*et Gallis*). Magnis enim periculis adducti vovebant quæcumque proximo vere nata essent apud se animalia, immolaturos. Sed quum crudele videretur pueros ac puellas interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atque ita extra fines suos exigebant. » Et in vocem *Mamertini :* « Quum de toto Samnio gravius incidisset pestilentia, Sthenius Mettius, ejus gentis princeps, convocata civium suorum concione, exposuit se vidisse in quiete præcipientem Apollinem, ut si vellent eo malo liberari, *ver sacrum* voverent, id est quæcumque vere proximo nata essent, immolaturos sibi. Quo facto levatis, post annum vicesimum, deinde ejusdem generis incessit pestilentia (id est, *lues signorum descendentium*). Rursus itaque consultus Apollo, respondit non esse persolutum ab iis votum, quod homines immolati non essent : quos si expulissent (*instar horum signorum*), certe fore ut ea clade liberarentur (*vere adventante*). » Legitur apud Eusebium, in *Chronico :* « Lacedæmonii *ver sacrum* destinantes, Heracleam urbem condunt. » Addendus Dionysius Halicarnassensis, qui lib. 1, c. 15 et c. 11 : « More quodam, inquit, antiquitus a multis tam Græcis quam Barbaris recepto, quoties vulgi multitudo in aliqua civitate nimium excresceret, nec alimenta domi omnibus sufficerent, aut aliqua calamitas cogeret

minui multitudinem, deo cuipiam sacrantes quantum hominum annus pareret, emittebant armis instructos e suis finibus. Illi vero ut posthac carituri patria, nisi aliam pararent quæ se reciperet, quidquid terrarum armis acquisissent aut gratia, habebant vice patriæ : creditumque est eis adesse deum cui dicabantur, et supra humanam spem prosperare hujus modi colonias. » Idem, initio libri II *de Aboriginibus :* « Hi fuerunt quædam diis sacrata juventus, patrio ritu a parentibus missa ad incolendas sedes, quas fortuna datura esset. » Ex quibus existimat Berneccerus *ver sacrum*, ἔτος ἱερόν, seu *annum sacrum*, Straboni esse, sed aliud est. Confer etiam Livium, XXII, 9, et XXXIV, 43; Plinium, l. III, c. 13, et Strabonem, lib. V.

Augurandi studio Galli. Exemplo *Dejotarus* Gallorum in Asia rex est, *quem nihil unquam nisi auspicato gessisse,* Cicero refert, *de Div.*, I, 15. Sed et consanguineos Gallorum *Germanos auspicia sortesque ut quos maxime observasse* scribit Tacitus, *Germ.*, c. 10.

Cap. V. *Belgio.* Pausaniæ hic est Βόλγιος, sed male, ait Vossius. Mihi vero utraque lectio sincera videtur : hoc enim nomen a græco φλέγω, uro, fulgeo, vel φλογόω, incendo, φλόγειος vel φλεγεός, flammeus, rubeus, metathesi, oritur. Inde *Belgæ* Galliæ, hodie dicti *Flamands,* a *flamma*, et *Picards*, a *se piquer*, qui sponte ira exardescere dicuntur; et *Belgites* Pannoniæ, apud Plinium, III, 25. Sic *Brennus,* Βρέννος, Gallorum dux, a φρήν, φρενός, mens, sapientia, nomen accepit; Mens enim, apud Romanos, Νοῦς, apud Græcos, pro diis colebantur. Sic *Berenice* vel *Beronice*, ut apud Just., XXVII, 1, a φερένικη vel φερόνικη, afferens victoriam, unde et Sancta *Veronica* (non autem a *vera icon*), quæ, ob suum sudarium seu victoriæ vexillum, pannis abluendis præest, et igitur eadem est ac Sancta Victoria. Sic *Bryges* pro *Phryges*.

Cap. VI. *Parnasso.* Græci varie scribunt hoc nomen : Παρνασσός, Παρνασός, Παρνησσός, Παρνησός, a παρανέω, juxta nato. Vocabatur prius *Larnassus*, quod *Larnax*, λάρναξ, id est arca vel navicula Deucalionis et Pyrrhæ in Parnassum montem quasi *supernatantem* appulisset, ubi primum aquæ desedissent. Ob eamdem rationem urbes *Thebæ* Bœotiæ et Ægypti, tempore diluviorum Ogygis gigantis et Menis regis, dictæ fuerunt a græco θίβη, fiscella e vimine plexa in modum arculæ, unde et תבה, nomen hebraicum arcæ Noe in sacris litteris. Minime ergo nugantur græci grammatici

Parnassum Larnassum fuisse dictum, quod in eo monte diluvii λάρναξ, hoc est arca, constitisset: hoc verum est sensu allegorico.

Cap. VII. *Solido auro fusas.* Herodotus narrat, in lib. I, Crœsum regem Lydorum opulentissimum, qui habuit divites venas auri et argenti, donasse templo Delphico mille lateres ex solido auro fusos. Idem erat igitur Crœsus ac Midas, Lydiæ rex pecuniosissimus, qui quidquid attingebat in aurum vertebat, qui solidas arces et regias solo contactu in aurum convertebat. *Crœsus* enim nomen oritur a χροΐζω, tango vel tingo, coloro, sonatque, *qui quidquid tangit in aurum vertit.*

IN LIBRUM XXV.

Cap. II. *Gallogræciam.* Sive *Galatiam;* Galatæ ipsi Gallogræci Justino, XXXVII, 3, mixti Galli et Græci appellantur Livio, VIII, 4; Ἑλληνο-Γαλάται, Diodoro, V, 32, sicut Celtiberi, Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis, ut ait Lucanus, lib. III, et Celtoscythæ. Strabo Gallos scribit Attalicorum regum terras diu populasse, tandem ab iis Bithyniam obtinuisse, quæ et Gallogræcia. Erat autem illa regio, ut ait D. Lemaire, Phrygia septentrionalis, inter duodecim ipsorum tetrarchas tum divisa.

Cap. IV. *Cherroneson.* Sic pro *Cherroneso* recepit Cl. Lemaire ex emendatione Gronovii avi, Grævio probata, id est, in Peloponnesum per isthmum Corinthiacum. *Cherronesos* enim vel *Chersonnesos*, quævis peninsula dicitur, a χέῤῥος vel χέρσος, desertus, et νῆσος, insula. Glareanus, ex Plut. et Paus., legit *Peloponneso,* et sequentia verba comprobant; sed hæc est interpretatio, non correctio. Vett. alii *Cerroneso* male, alii pejus *Cerronesto.*

IN LIBRUM XXVI.

Cap. I. *Epiorum.* Ita corrigendum existimavit D. Lemaire, ex conjectura Fabri, pro *Epirorum*, quod alii mss. libri mutarunt in *Epirotarum,* quum Epiri incolæ non *Epiri,* sed *Epirotæ* dicantur. At non, ait optime, Epirotarum urbs occupatur ab Aristotimo, sed *Epiorum* sive *Epeorum,* qui Græcis sunt Ἐπειοι dicti ab *Epeo,* Elidis rege, Homer., *Od.*, XIII, 275, et XV, 279: ita ut *Epii* hoc loco antiquo nomine sint *Elii.* Hæc ille. Revera *Epii* vel rectius *Epei, Elidis* populi erant in occidentali ora Pelo-

ponnesi, alio nomine *Elii*, melius *Elei*, dicti (Plin., 4, 1). Cujus sententiæ etiam Stephan. subscribit. Homerus tamen in catalogo navium, *Epeorum* urbem diversam facit ab *Elide*, quam videtur Epeorum juri subjicere. *Vide* Strab., lib. ix. Ergo *Epeorum* vel *Eleorum* omnino legendum; prior lectio magis mihi placet. Jam diu Bongarsius, ex Pausaniæ *Eliacis* et Plutarchi libello *de Virt. mul.*, c. 24, legendum *Eliorum* censuit.

Cap. III. *Rex Cyrenarum Agas.* Hic Pausaniæ, Polyæno et Athenæo est *Magas*; atque ita legendum hoc loco, pridem monuit P. Leopard., *Emend.*, xvii, 10, cui suffragantur Bongarsius et D. Lemaire. Ego vero conjicio legendum *Agas Magas*, id est Agas magnus, vel dux magnus, *le grand chef*: ex græco enim ἀγός, dux, *Agas* nomen, sicut et *Agis*, rex Lacedæmoniorum, sicut et *Astyages* (urbis dux), Medorum rex, oriri potuit; et ex μέγας, magnus, *Magas*; sicut *Megabazus*, a μέγας et βάζω, loquor, vaticinor; sicut *Artaxerxes*, ex ἀρτάς, magnus, et *Xerxes*, hoc est, Xerxes Magnus.

Berenicen. Vide supra, xxiv, 5, *Belgio.*

IN LIBRUM XXVII.

Cap. I. *Seleucus.* Cognomine *Callinicus*, hoc est egregius victor, quod cognomen et Herculi tribuit cum Luciano Plutarchus, et martyribus Zonaras.

Daphnæ. Daphne Stephano est suburbanum Antiochiæ ad Orontem. Strabo, lib. xvi, oppidum mediocre esse dicit, et lucum consitum, umbris opacum, xi stadiis distantem ab urbe Antiochiæ, fontibus irriguum, in cujus medio fanum est asylum Apollinis. Ex lauro hunc lucum consitum fuisse innuit ipsum vocabulum: δάφνη enim laurum denotat. Vulgo legitur *paternæ Daphnæ*, quod *patri* fuerit in deliciis. Nomen sine dubio inditum fuit a Seleuco Nicanore, de hoc enim supra xv, 14, scribit noster, quod campos vicinos Antiochiæ Apollini dicaverit. Ibi quoque erat, teste Capitol., delubrum Dianæ, sororis Apollinis, quæ eadem erat ac *Daphne* ab Apolline adamata; inde igitur hujus loci nomen, non autem ex quadam Daphne Seleuci amica. Ab hoc vico ob delicias loci, et Apollinis Daphnesque cultum celeberrimo, Antiochia Syriæ *Epidaphne*, hoc est *ad Daphnen*, dicta fuit.

Cap. III. *Artamenem.* Qui hoc loco est *Artamenes*, in duobus mss. est *Arimenes*, facili lapsu *i* pro *t*; sicut infra, lib. XXXII, c. I, *Lygorias* mss. pro *Lygortas* vel *Lycortas*. Unde Is. Vossius eruit *Ariamenes*, qui in Epitome Diodori est Ἀριάμνης, *Ariamnes.* Ego vero existimo hoc nomen *Artamenis*, regis Cappadociæ, ex ἀρτάς, magnus, sicut *Artaxerxes*, *Artaphernes*, *Artabanus*, et μένος, animus, compositum esse, proindeque nihil mutandum, legendumque *Artamenem* hoc loco, et quidem forsan supra, lib. II, c. 10, pro *Artemenem*, etiamsi ab ἀρτάω, suspendo, in altum tollo, formatum esset, sonaretque suspensus in altum, ut *Amanus*, qui erat mons Cappadociæ et deus apud Persas, idem ac *Aman*, ab ipsis adoratus, post suspensus in cruce.

IN LIBRUM XXVIII.

Cap. I. *Phthiam.* Quomodo apud Plutarchum, *in Pyrrho*, c. I, vocatur Pyrrhi mater. Ita scribendum, non autem *Ptiam*, ut in codd. et edd. legitur : hoc enim nomen a φθίω, corrumpo, consumo, perdo, vitio, oritur, sicut et *Phthia*, urbs Thessaliæ, Achillis patria, a qua *Phthius* et *Phthiota* dictus fuit; et *Phthiotis*, una ex quatuor Thessaliæ partibus, Straboni, libro XI. In principio nomen erat decrescentis lunæ : φθίνω enim, quod a φθίω derivatur, est facio decrescere, in tabem resolvere, deficere, tabescere; unde φθίνοντος μηνός, *extremi*, seu *ad finem vergentis mensis* tertia decas.

Cap. III. *In aram Dianæ.* Ex qua, quia asylum erat, nemo sine violatione numinis extrahi poterat.

IN LIBRUM XXIX.

Cap. IV. *Philopœmeni.* A φίλος, amicus, ποιμήν, pastor. Polybius, libro II, tres Achæorum duces potissimum laudat. « Primus, inquit, *Aratus* fuit, ἀρχηγός, id est primus conditor; secundus fuit *Philopœmenes*, quem appellat τελεσιουργόν, id est perfectorem et consummatorem inchoati operis ab Arato; tertius fuit *Lycortas*, quem nominat βεβαιωτὴν μόνιμον, id est confirmatorem stabilem illius status, quem superiores duces constituerant. » Philopœmenes dux Achæorum præstantissimus Megalopolitanus erat. Lacedæmonios et Messenios multis cladibus afflixit, sed fortiter pro patria dimicans ab hostibus captus est, ut infra audiemus.

IN LIBRUM XXX.

Cap. I. *Agathocliæ meretricis.* Meminit Plutarchus, *in Erotico*, cap. 10. Vulgo *Agathocleæ*, quomodo habet Hieronymus in Danielem; quomodo promiscue *Media* et *Medea*, *Darius* et *Dareus* in mss. invenias. Nam ει Græcorum utralibet vocali Latinis effertur.

Crepundia. Vulgata lectio *tripudia. Crepundia* videntur hic esse, ait Bongars., κροτοπαίγνια crepitacula, sistra Ægyptiaca, crotala, quibus in saltationibus utebantur veteres, maxime orientales populi : ut apud Maronem Syra :

Crispum sub crotalo docta movere latus.

Crepundia Plauto, *Mil. Glor.*, v, 1, 6, sunt crepitacula puerilia, gallice, *des jouets d'enfans, des hochets, des grelots :*

Ut faciam quasi puero in collo pendeant *crepundia.*

Martialis, *Apophor.*, xiv, 54, *crepitacula* vocat.

Cap. II. *OEnanthe.* Hujus meminerunt Plutarchus, *Cleomene*, c. 46; Polybius, xv, 27 et 31; Athenæus, vi, 13. Ab οἰνάνθη, vitis florens. In vulgatis editionibus *Evanthe* ergo male legitur, ab εὐανθής, pulchre florens.

Cap. IV. *Insulas Theramenem et Therasiam.* Theramenis insula hic, ut et supra, xiii, 7, pro Thera accipitur. Strabo, l. 1 : *Medio inter Theram et Therasiam loco.* Plinius, lib. ii, c. 87, inquit Automatam sive Hieram (de qua omnino capienda Justini verba) enatam esse inter Theram et Therasiam insulas, Olympiadis clvi, anno ii. Seneca, *Natural. Quæst.*, vi, 21 : *Therasiam nostræ ætatis insulam, spectantibus nautis in mari Ægeo natam, quis dubitat?* Insulæ *Thera* vel *Theramene* et *Therasia*, forte repente ex profundo maris cum calidis aquis emersæ, sicut et insula *Hiera*, a θέρω, calefacio, θέρομαι, caleo, uror, nomen acceperunt; *Hiera* vero insula, id est *Sancta*, græce, quæ etiam Plinio dicitur *Automata*, hoc est sponte oblata, casu adveniens, hodie vocatur *Santorini*, diminutive quasi a *Sancta Thera.* Juxta eam anno 1707 similis insula ex mari prosiluit, quæ ad annum 1711 usque accrevit.

IN LIBRUM XXXI.

Cap. I. *Phœnicem.* Syriæ regio Ptolemæo, Straboni, Plinio, Melæ, aliisque, a *Phœnice* ita appellata. Phœnix vero, a Φοῖνιξ, *Puniceus* color, purpura, palma, adjective ruber, rufus, idem est qui rex Erythras, Erythras qui *Adam,* hebraice *Rufus,* et *Edom* sive Esaü, de quo Genesis, xxv, 25 : « Qui prior egressus est (*nimirum Esaü*) *rufus* erat.... Quam ob causam vocatum est nomen ejus *Esaü.* » Dicitur itaque Esaü rubicundi vel rutili coloris fuisse. Addit Genesis, *ibidem*, c. 30 : « Et dixit Esaü Jacobo : Da mihi de coctione hac *rufa*, quia lassus sum. Quam ob causam vocatum est nomen ejus *Edom* (id est *Rufus*). » *Adam* itaque, *Edom* et *Erythras* iidem sunt qui *Phœnix* : Ἐρυθρός enim significat Φοῖνιξ, id est ruber, rufus. Atque hinc mare *Erythræum* sive *Rubrum,* unde scilicet primi Phœnices, sicut Hebræi, in Syriæ littora migraverunt, id est ad *Sidon,* urbem *Phœniciæ,* a σίδη, malum *Punicum, Puniceum,* vel *Phœniceum:* nomenque *Phœniciæ,* idem ac *Idumææ.* Herodotus, i : Phoenices, *ut ipsi commemorant, quondam mare* rubrum *accolebant. Illinc transgressi, maritima Syriæ incolunt.* Dionysius Alexandrinus :

. . . . Phœnicum nomine dicti
Gentis *Erythrææ* soboles.

Festus Avienus :

. . . . . Hi *Rubro* a gurgite quondam
Mutavere domos.

Ægyptiorum fabulas mythicas de hac exodo seu exitu *vide* apud Joseph. contra Appion. *Phœnix* vero, a quo *Phœnices* et *Phœnicia*, et qui *Phœnicibus* imperavit, est Agenoris filius, Cadmi frater, i. e., Lucifer vel sol oriens sub signo hominis ad Orientem

IN LIBRUM XXXII.

Cap. I. *Lycortas.* Alii *Lygortas,* mss. *Lygorias*, facili lapsu *i* pro *t;* Græci Λυκόρτας, a λύκος, lupus, et ἀρτάς, magnus, vel ἀρτάω, suspendo. *Vide* lib. xxix, c. i.

Cap. II. *Elymæi Jovis.* Legitur *Didymæi* in ed. Thysiana; sed *Didymæi* Apollinis, et *Didymææ* Dianæ, non autem *Didymæi* Jovis, apud veteres fit mentio. Imo D. Hieronymus, in ii Daniel., refert Antiochum, quum adversus *Elymæos* pugnaret, cum omni

exercitu deletum; Josephus, *Antiq.*, XII, 13, Antiochum templum *Dianæ* in *Elymaide* spoliare conantem, magna clade accepta, Babylonem recepisse, ubi dolore sit confectus; consonatque, lib. I *Macchabæorum*, cap. 6. Hoc ei quoque accidisse commemorant Polybius, in Excerptis Porphyrogennetæ, et Diod., XXIX, fragm. 15, quod templum violare ac diripere conatus sit. Unde patet legendum esse *Elymæi* pro *Didymæi.* Strabo quidem apud *Elymæos Palladis* ac *Dianæ* templum commemorat, quod *Azara* diceretur, ex quo decem millia talentorum ablata sint. Hanc vero historiam narrat Appianus, in *Syriaco*, et non *Dianæ*, sed *Veneris* templum *Elymææ* prodit. Ait enim missum Popilium cum litteris, ut nunciaret Antiocho, ne pugnaret in Ptolemæos, Antiochum deliberandi tempus poposcisse, Popilium virga circulum duxisse, et dixisse : « Intra hunc delibera. » Rex stupefactus statim abitionem paravit, Venerisque *Elymææ* templum spoliavit. Tum demum ex valetudine tabescens, mortem obiit. *Elymais* regio erat *Elymæorum* in *Susiana*, ultima Persarum ad orientem, ubi templum ditissimum *Dianæ Elymaitidis*, testibus Porphyrio, Hieronymo et Josepho; ubi quoque *Belus* templum habebat auro et argento donariisque pretiosis refertum, auctore Diodoro. Hæc regio sine dubio, sub Alexandri successoribus e Macedonia oriundis, nomen accepit ab *Elyma*, Macedoniæ oppido, *Elymiotidis* capite; *Elyma* vero ab ἔλυμα, temo, buris, vel ab ἔλυμος, theca citharæ, tibiæ genus, arcus, aut ab art. præp. ἡ, et λῦμη, lues, noxa, exitium, λοίμη, pestis, vel denique ab *Elymus*, heros qui, ex Stephano, *Elymæ* civitati Macedoniæ nomen dedisse putatur. Jupiter *Elymæus* igitur idem erat qui *Belus*, nam Jovis *Didymæi* templum aliis, est Beli Diodoro. Sic templum Dianæ, Palladis, Veneris *Elymaitidis*, dicitur *Naneæ*, lib. II Macchab., cap. I, ubi legitur Antiochum, quum in Perside esset dux ipse, et cum ipso immensus exercitus, cecidisse in templo *Naneæ*, consilio deceptum sacerdotum *Naneæ*. *Nanæa* vero, cujus nomen contracte oritur a græco νεάν, νεᾶνος, adolescens, juvenis, νεᾶνις, juvencula, νάνος, nanus, erat eadem ac *Lunus* deus, eadem ac νέα seu nova luna, quæ tunc juvenis et nana est, et, sicut Diana, juvenculæ cornua præfert : ultima enim dies (et prima, seu νεομηνία?) lunaris mensis dicebatur ἕνη καὶ νέα, quasi vetus et nova luna. Unde videre est hæc omnia nomina esse græca, uti permultis exemplis jam demonstravi. Machabæorum nomen ipsum græcum

est : compositum est enim a μάχη, pugna, μαχάω, pugnax esse, et παῖς, puer, quod est *pueri bellicosi;* unde scribendum est *Machabæi,* non autem *Macchabæi,* nec *Macchabei.* Sic *Bagoas* vel *Bagœus,* a παῖς et γυιός, morbidus, γυιόω, enervo, vires elido, formatum est, *Bagœus*que per *œ*, non autem per *æ*, scribendum.

Insularium. Insulares vocat Justinus templi custodes, et accolas. Templa enim, ait Vossius, et fana, locaque secreta, *insulas* appellari, nemo nescit. Sic Delphi *insula* a quibusdam dicuntur. « Hæc conjectura, addit V. Cl. Lemaire, confirmatur uno cod. Bongars., cujus glossa *incolarum* omnes edd. occupavit. » — Inde forsan *Orcades,* insulæ Britanniæ, ab ὀργάς, -άδος, lucus deo sacer.

Cap. III. *Brenno. Vide* supra, lib. xxiv, c. 5, *Belgio.*

Tectosagi. Τεκτοσάγες, Plinio et Straboni, Galliæ Narbonensis populi sunt. *Tectosagi* sunt Trogo, xxxii. Eorum urbs, apud Plinium, *Tolosa* vocatur. Quidam *Teutosages* legunt, sed male, apud Ausonium, in Descriptione Narbonæ. *Tectosax,* Τεκτόσαξ, numero singulari, habet Stephanus. Idem multitudinis etiam *Tectosagæ. Volcæ Tectosages* Cæsaris Germaniæ populi sunt circum Hercyniam sylvam, cujus sylva *Bacenis,* pro *Bascænis,* a βασκαίνω, fascino, erat pars aliqua. *Volcæ* igitur nomen nacti sunt a græco φολκός, strabus, qui habent oculos distortos, et visu *fascinant,* ut *Illyrii,* teste Plinio, vii, 22, ab ἰλλός, strabus, ἰλλίζω, distortis oculis aspicio, ut nunc *Bœhemi,* vagi, a *Boiis,* qui sylvam Hercyniam quoque incolebant, oriundi, post *Boiohemum* dictam ab ipsis, et αἶμος, dumus, seu *Deserta Boiorum; Hercynia* vel *Orcynia,* pro *Phorcynia,* a φορκίς, unoculus, luscus, unde *Phorcyn,* Φόρκυν, pater Gorgonum, quæ vicissim uno oculo utebantur; *Tectosages* vero a τεγκτοί, tincti, id est lustrati, purificati, expiati, et ἀγεῖς, sontes, nempe aurum sacrilegiis quæsitum mergendo in lacum *Tolosæ,* seu rectius *Tholosæ,* a θολόω, inquino, θόλωσις, inquinatio, θολός, sordes, θολώδης, cœno turbido plenus, inquinatus, sic dictæ ob lacum. Inde et *Tolistobogi,* quorum nomen ab eadem voce θολός, et ἱστοβοεύς, temo, idem signum ac *Eleusinæ matris volventia plaustra,* Virg., *Georg.*, i; idem ac jugum plaustri Gordii in templo Jovis positi, Just., ii, 7. Non immerito igitur *Tectosages* aliis, *Tolistobogi* dicuntur a Floro. Inde et nomen *Sotiates* vel melius *Sontiates,* ut in quibusdam edit. legitur, a *sontes* derivatum. Eorum urbs erat *Elusa* pro *Eleusa,* ubi, sine dubio, sicut *Eleusi,* Eleusinia mysteria Cereri, etiam nunc *Mer-*

lusine, pro *mère Éleusine*, mater Eleusina, dictæ, et in castro *Lusignan* vel *Eleusiniano*, ab ipsa, ut ferunt, condito, cultæ, celebrabantur, scelestique expiati erant. *Vide* notas nostras in lib. VI Cæs., *de Bello Gall.*, c. 10 et 24.

Cimbrici belli tumultus. Tacitus Germaniam describens : « Eumdem, inquit, Germaniæ sinum proximi Oceano *Cimbri* tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens, veterisque famæ late vestigia manent.... Sexcentesimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat, quum primum *Cimbrorum* audita sint nomina. » Etiam Ptolemæus et P. Mela Cimbrorum ac Teutonum maritimarum nationum in descriptione Germaniæ meminerunt. *Cimbri*, quos Cl. D'Anville statuit in Chersonneso Cimbrica, hodie *le Holstein*, suum nomen sortiti sunt a græco χειμερός vel χειμέριος, hyemalis, hybernus, nubilus, nebulosus; inde *tenebræ Cimmeriæ* proverbio celebratæ pro densissima caligine, et *Cimmerii lacus* pro Stygiis vel Tartareis; inde apud Cimmerios Ovidius Somni sedem collocat, *Metam.*, II :

Est prope Cimmerios longo spelunca recessu,
Mons cavus, ignavi domus et penetralia Somni.

Sic *Hybernia* ab *hyberna* vel hyemali regione, id est imbrium et nubium tam sæpe in Ossianicis carminibus laudatorum. Sic *Scotia* a σκοτία, tenebræ, σκότιος, tenebrosus. Perperam igitur *Cimbri* et *Cimmerii* a *Gomer* ipsis ignoto nomen accepisse putantur, aut a voce germanica *kemper*, aut rectius *kämpfer*, pugnator, gallice *champion*, paulo nimium recenti, et a voce latina *campus* derivata. Sed recte Festus scripsit: « *Cimbri* lingua gallica (id est græca) latrones dicuntur. » Et Scaliger : « Cimbri λῃστρικοὶ καὶ πλάνητες fuerunt. » *Cimbri* forte latrones dicti erunt, quia piratæ erant, uti Normanni postea, et in tenebris Hyperboreis degebant; sicut et *Cimmerii*, populi Italiæ ad Baianum sinum et Avernum lacum, qui toto die in subterraneis domiciliis delitescentes, noctu ad latrocinia egrediebantur; sicut *Læstrigones*, a λῃστήριος, prædatorius, et γόνος, soboles, populi immanissimi, Formias Campaniæ urbem incolentes, quos Plinius, l. VII, tradit humana carne victitasse, uti Cimbri ipsi vel Scoti, Hieronymi tempore, apud Treviros degentes. « Quia tales fuerunt eæ nationes, ut ait J. Pontanus, de earum nomine vocamus qui tales sunt. » Sic dicuntur eadem forma *Isauri*, piratæ, lib. 20, Cod. *de Feriis; Ambrones*, dissoluti et turpis vitæ homines, apud Festum; inde glossis Isidori, *Ambro*,

devorator, decoctor; *Opici* et *Osci*, obscœni : *Oscos*, quos dicimus, ait Verrius Flaccus, *Opscos* antea dictos, teste Ennio. Vide *Auct. L. L.*, p. 1715. Quod et arguit etymon. *Isauri* enim nomen oritur ab ἴσος, par, et αὖρα, ventus levior, aut αὖροι, lepores, pares auræ, vel Auroræ quæ Tithonum rapuit, aut leporibus, qui sunt ἰσάνεμοι, pares celeritate ventis; *Ambrones* contracte ab ἀνά et βορός, vorax; *Opici* pro *Ophici*, ab ὄφις, serpens : *Opici* enim, Campaniæ populi, iidem sunt qui *Ophici*, cognomen civium Capuæ, luxuriæ infamia notatæ, et anguium ejus agri multitudine; *Osci* vero ab *Opici* contractione, aut ab ὄψος, flagitiosus, improbus.

Orole. Mirum est quam turpiter depravatum sit nomen hoc Dacici regis. Variant codd. et edd. in *Orole*, *Orode*, *Olore*. Is. Vossius conjicit legendum *Bœrebista*, ex Strab., lib. VII, cui est Βοιρεβίστας, et ex prologo Trogi vel epitome minori hujus libri, ubi male legitur *Rubobostes*. Hæc duo nomina ejusdem regis diversa sunt, hicque legendum *Orode* pro *Orole*, ab ὀρρώδης, trepidus : hoc nomen igitur regis Getarum mihi videtur idem ac nomen regis Parthorum. *Vide* infra, lib. XLII, cap. 4. Βοιρεβίστας vero compositum est a βοῦς, bos, βοι- in voce βοίκλεψ, boum fur, et ῥαιβός, incurvus, intortus, superlative ῥαίβιστος, bos cornibus incurvissimis.

IN LIBRUM XXXIV.

CAP. III. *Legatus Popilius ad Antiochum.* De hoc *vide* LIVIUM, XLV, 12, PLUTARCHUM, in *Apophth.*, c. 32, VAL. MAXIMUM, VI, 4, a quibus *C. Popillius* dicitur. Paterculo, I, 10, est *Marcus*, et Hieronymo, in II Daniel. Hic vulgo est *P. Popilius*, pro *Pompilius*, a πόμπιλος, dux viæ, comes, πομπεύω, pompam duco. *Popilius* ergo virgam in manu gerens, et circulo magico Antiochum includens, idem est qui Numa *Pompilius*, seu Mercurius, dictus quoque πομπαῖος vel πομπεύς, dux, qui pompam ducit, et ψυχοπομπός, qui animas ad inferos virga ducit.

IN LIBRUM XXXV.

CAP. I. *Orophernem.* Ita vett. Ὀροφέρνης quoque vocatur in excerptis Porphyrogennetæ e Diodoro, juxta Vossium, quamvis alii aliter vocent. Appianus, *Syriac.*, et Diodorus ipse, juxta Bon-

gars., in excerptis libri xxxi, *Holophernem.* Igitur nomen hoc ab ὄρος, mons, vel ὅρος, terminus, limes, finis, aut ὅλος, totus, et φερνή, dos, seu φρήν, mens, compositum, ut *Brennus, Artaphernes, Phrataphernes, Tissaphernes;* rectiusque forte legendum *Holophernem,* ut in Sacra Scriptura.

IN LIBRUM XXXVI.

Cap. I. *Arsacidæ regis.* Pro *Arsacis. Arsaces* vel *Arsacidæ* dicebantur omnes Parthorum reges, ab *Arsace* ipsorum rege sapientissimo. Sic et supra, ii, 6, *Amphictyon,* in mss. est *Amphictyonides; Prusiades,* est *Prusias,* apud Varronem; et *Callias,* sub quo Athenas Xerxes incendit, Diodoro dicitur *Calliades;* et quod magis mirum est, auctor noster supra, ii, 12, pro *Thespias* posuit *Thespiadas,* quod veteres libri manuscripti omnes habent. *Arsaces* forte contractione compositum est ab Ἄρης, Mars, et σάκος, scutum, Clypeus Martis, ut *Arimanes* vel *Arimanius,* Plutonis cognomen apud Persas, ab ἀρειμανής aut ἀρειμάνιος, Marte furens, ut *Arii* populi, *Aria* et *Ariana,* regiones Persiæ confines, ab ἄρειος vel ἀρήϊος, martius. « Hujus *Arsacis* memoriæ, ait infra, xli, 5, Justinus, hunc honorem Parthi tribuerunt, ut omnes exinde reges suos *Arsacis* nomine nuncupent. » Apud Parthos, inquit etiam Strabo, lib. xv, omnes reges *Arsacæ* nominantur; privatim vero alius *Orodes,* alius *Phrahates,* alius aliter.

Cap. II. *Judæis origo Damascena.* Hic operæ pretium esset quoque audire integrum C. Tacitum, *Hist.,* v, 2, de origine institutisque Judæorum, sed brevitatis causa hunc locum tantum afferemus: « Quia, inquit, sacerdotes eorum tibia tympanisque concinebant, hedera vinciebantur, vitisque aurea templo reperta: Liberum patrem coli, domitorem Orientis quidam arbitrati sunt. » Ergo Huetius, ad Hebræos omnia referens, jure existimavit Bacchum eumdem esse ac Moysem; et revera in Demonstratione evangelica fusius et optime demonstravit. Sed mihi vero similius adhuc videtur Moysem esse eumdem quem Dionysum Græcorum, Osiridemque Ægyptiorum, proindeque solem; et forte illud alibi demonstrabo iisdem argumentis quibus hic eruditus episcopus ad probandam sententiam contrariam usus est.

Damasco rege. Is qui hic nomen urbi dedisse, quique Athares uxoris cultum instituisse dicitur, ab aliis non *Damascus,* sed *Da-*

mas vocatur. Alii mentionem faciunt Damasci cujusdam, qui a Baccho excoriatus esse, sicut Marsyas ab Apolline, traditur, unde Δερμασκός, et postea corrupte Δάμασκος, *Damascus*, dictus est. *Athara* vel *Athare* certe eadem est dea quæ *Athargatis*. Pro *Arathis* ergo legendum *Atharis* ve *Athares*. Hoc nomen metathesi depravatum est. Jam Hermolaus, *in Plin.*, v, 23, dubitavit an hoc loco, permutatis litteris, legendum esset *Athara*, quæ est, ait, Syriorum dea, etiam *Athargatis* dicta Strabone, fine libri xvi, cujus meminit et Macrobius, i *Saturnal.*

Ex nomine Judæ.... Judæos appellavit. Hæc origo nominis Judæorum a Juda inconcussa est, sicut *Hebræorum* ab *Heber*, ipsorum quoque patriarcha. Judæi tradunt tribum Juda, cæteris trepidantibus, ejusque ducem Aminadab, primum ingressum esse mare Rubrum, quum fugientes ab Ægypto sequeretur Pharaon; ideoque tribum Juda deinceps primatum cum regno obtinuisse; et huc alludi *Cantic.*, vii, 2, *Os.*, xi, 12, ubi tamen Hieronymus hanc traditionem fabulam vocat.

Sterilitatem agrorum. Magnus igitur Ægypti Σίταρχος et ædilis fuit Josephus. Atque hinc colligunt Ruffinus, J. Firmicus, Baronius, Josephum, cujus nomen hebraice *augmentum* sonat, sub nomine Serapidis ac Osiridis ab Ægyptiis cultum fuisse; idque patet, tum ex nomine Ser*apis*, quod bovem *Apim* notat, tum ex hieroglyphicis, quibus Serapidem designabant, puta figura juvenis imberbis cum modio et calatho in capite. Quæ in Josephum, ejusque boves et spicas, et segetes congregatas in horrea Ægypti, et ætatem, et astrologiæ peritiam, ad amussim quadrant. Subscribunt Clemens Alexandrinus, Augustinus, a Lapide, et Bonfrerius.

Paternæ scientiæ. Scilicet artis magicæ. Quomodo Plinius, xxx, 1 : *Est et alia magicis factio, a Mose, et Jamne et Jotape Judæis pendens.* Moysen inter celeberrimos magos numerat et Apuleius in *Apol.* Socratis. Sed Strabo, lib. xvi, Moysem non tam fuisse magum dicit, quam oraculis deditum, quales Minos, Lycurgus, aliique legum latores, item Amphiaraus, et Orpheus et Musæus fuisse leguntur.

Scabiem et vitiliginem. Ita ex mss. legendum, et Orosio, i, 8 et 10. Edd. antiq. *pruriginem* habent; Ven., Ald et Junt. *porriginem.* *Vitiligo* Arnobio est lepra : *ille notas albicantium vitiliginum, manu admota, detersit.* Et Seneca, *Natur. Quæst.*, iii, 25, vitiliginem vocat *fœdam ex albo varietatem.* Græcis λεύκη.

Exod., IV, 6, et Numer., XII, 20, lepra dicitur *candens quasi nix*. Vitiliginem hanc Tacitus, *Hist.*, V, 3, *tabem* vocat, *quæ corpora fœdaret*. Inde, ait D. Lemaire, fama depravata orta, quod in sequenti tempore Judæi scabie et lepra laborabant.

Tempestatibus. Hic a sacris bibliis differt Justinus, qui Ægyptiorum cladem in Erythræo mari connotat, ubi universus Pharaonis exercitus cum ipso rege periit. « Sed, ait Orosius, I, 12, exstant etiam nunc certissima horum monumenta gestorum. Nam tractus curruum atque rotarum orbitæ, non solum in littore, sed etiam in profundo, quousque visus admittitur, pervidentur. » Transitum hunc mythicum, a quo *Heber*, hebraice transitus, et *Hebræi*, transeuntes, nomen acceperunt, sicut et festum *Paschæ* seu transitus, non ignoravere Ethnici (*vide* notam in *Phœnicem*, XXXI, I); sed ad Phœnices, non ad Hebræos, referebant. Eum reciprocationi maris adscripserunt Memphitæ, apud Eusebium, IX, Προπ. Ipse insuper Josephus dubitat an divisio hæc naturalis fuerit, an vero miraculosa. « Nam et Alexandri Magni ductu, inquit, mare Pamphylium cessit, quum Deus ejus opera, ad destruendum Persarum imperium, uti decrevisset. » Curtius, V, paucis : *Mari novum iter in Pamphyliam aperuerat.* Fabulosum illud non est quod de Alexandro Magno, Moyse, et Josue dicunt, sed allegoricum : hic est trangressus solis ultra signum fluvii aquarii, dictum quoque mare. Illa pastorum, quos *Hycsos* vocant, ex Ægypto in Phœniciam migratio, non abest a transitu Hebræorum trans mare Rubrum, duce Moyse, vel trans Jordanem, duce Josue, et Brutiorum trans Laum fluvium, Dionysi tempore, id est Baccho Taurocephalo duce, seu bove Luca, vel *John Bull*, in transitu Tamesis ad urbem *Oxford*, inde sic dictam anglice, *Bosporum* græce, seu *Bovis transitum*, eodem ac Italorum vitulo, Moyseque cornuto et vitulo aureo, id est sole sub signo tauri, post ejus transitum in aquarium, siccis pedibus. Lucanorum enim pastores Βρέντιοι dicti erant, quod est *Fugitivi*, teste Strabone; Ægyptiorum vero, *Hycsoi*, pro *Phyxioi*, ut *Hercynia* vel *Orcynia*, supra, pro *Phorcynia*, a φύξις, fuga, φύξιος, propter fugam vel exilium miserabilis, φυκτός, fugiendus, execrandus, φευκτής, fugitor, φευκταῖοι, fugiendi, execrandi homines ob improbitatem ; et revera pastores Ægyptiis abominationi erant. *Vide* GEN., XLVI, 34; HEROD., II, 164, et DIOD., lib. I. *Vide* supra, not. *Bruttios*, XXIII, I.

Septimum diem.... Sabbatum. De hac rigida quiete Sabbati Judaici, *vide* Dionem Cassium, Senecam apud Augustinum, Juvenalem, Rutilium et alios. Varia autem de origine Sabbati comminiscuntur Gentiles. Alii in honorem Saturni, cui septimus dies hebdomadis sacer est, volunt, ut Diodorus Tarsensis refert; Plutarchus, in Συμπ., in honorem Bacchi, qui dictus *Sabbos* et *Sabazius*, Σαβάζιος, a σέβω, σεβάζω, colo, veneror, adoro, unde et σαβοῖ vel σαβασμός, voces Bacchantium, σαβοῖ, Baccho initiati, σαβάζω, bacchor, Bacchantes imitor; non autem a *Sabbo*, quod βουβῶνος ἄλγος Ægyptiis, ut asserit Appion. Vox hebraica *sabbatum* ipsa forte eadem est quæ Græcis ἑβδομάς, -άδος, ab ἑπτά, septem; nam pro septimo die hebdomadis et pro tota hebdomade accipitur; quo sensu Pharisæus Lucæ, XVIII, 12 : *Jejuno bis in Sabbato.*

Ne cum peregrinis communicarent. Inde singulas gentes tanquam eluviem atque sentinam orbis præ suo populo existimabant Judæi, eodemque odio peregrinos prosecuti, ut eorum disciplinis imbui piaculare habitum sit nefas, cuncta denique humanitatis officia iis tribuerint, quos religio eadem conjunxerat, cæteris denegaverint. Unde Juvenalis dixit :

> Non monstrare vias eadem nisi sacra colenti,
> Quæsitum ad fontem solos deducere verpos.

Ab iisdem separati epulis, discreti cubilibus, tanquam purgamentum alienigenas vitabant.

Aruas. Pro *Aaron*, qui non erat filius Moysis, sed frater (*Vide* Exod., IV, 14), et pontifex maximus, non autem rex, saltem non nomine, ex sacris Bibliis, quanquam, optime ait D. Lemaire, ut fit in ejusmodi sacerdotibus, sæpius majore, quam regia, potestate : confer XVIII, 4. « Tempore Macchabæorum primo fieri cœpit, ait Joseph., *Ant. Jud.*, XIII, 19, ut quidam principes simul et pontifices essent, præsertim principatu Aristobuli, qui primus principatum summo pontificatui conjunxit, et diadema sibi imposuit. » Ita et apud Gentiles. Virgil., *Æneid.*, III, 80, in Delo insula,

> Rex Anius, rex idem *hominum Phœbique sacerdos.*

Ubi Servius : *Majorum erat hæc consuetudo, ut rex etiam esset sacerdos vel pontifex.* Hinc domus in qua pontifex habitabat, *regia* dicebatur.

Cap. III. *Hierichus. Jericho*, ut habet editio Coloniensis.

Opobalsamo. Balsamum proprie de arbore, *opobalsamum* vero (quasi ὀπὸς τοῦ βαλσάμου, sicut ὀποπάναξ est ὀπὸς τοῦ πάνακος) de succo, *xylobalsamon* denique de ligno dicitur. Justinus tamen inversa vice, contra usum auctorum, *opobalsamum* pro arbore posuit, *balsamum* pro lacryma seu succo arboris. Salmasius. Scripsit balsami historiam Strabo, lib. xvi, ubi sic habet : « Hierichus est campus a montana quadam forma circumdatus, quæ in theatri speciem ad ipsum declinat. Hoc in loco est Palmetum, palmis abundans, spatio stadiorum centum, et totum irriguum, et habitationibus plenum, ubi et regia est et balsami viridarium. Quæ arbor odorata est, et fruticosa, et cytiso, et terebintho persimilis. Ejus corticem vulnerantes, succum in vasis suscipiunt tenaci lacti persimilem. » Sed alibi etiam, quam in Judæa nasci balsamum eodem libro idem testatur, præter Plinii et Solini sententiam, quum inquit : « *Et apud Sabœos thus, et myrrha, et cinnamomum nascitur; in ora etiam balsamum, et quædam alia planta valde odorata.* » Oriri etiam balsamum in Arabia testis est Pausanias, in *Bœoticis*, magnitudine fruticis myrti foliis amaraci, sub cujus umbra innumeræ apricantur viperæ, et suavissimo ejus liquore aluntur. Etiam in Ægypto provenisse testantur veterum monumenta. Origenes, vii : *Balsami arbor in Judæa intra terminos tantum viginti jugerum erat : postquam eamdem regionem Romani potiti sunt, etiam latissimis collibus propagata est, stirpe similis viti, foliis similis rutæ, sed albidioribus, semperque manentibus.*

Piceis arboribus. Editio Rom. *puniceis.* Veteres plerique libri *specie*, transpositis litteris. Ex isto veteri *specie* Salmasius ad Solin., 579, eruit hanc indubitato meliorem scripturam : *piceæ arboribus.* Sic enim auctor ipse modo dixerat *opobalsami arbor.*

Lacus est Asphaltites. Mss. quidam habent : *Non longe est lacus Asphaltites*; editio Thysiana : *In ea regione lacus est qui*; editio D. Lemaire, quam sequimur et probamus : *In ea regione lacus est Asphaltites, qui.* Hic vir doctissimus tantum fallitur, quum asserit dici etiam hunc lacum *Genesareth*, sive *mare Tiberiados*, in Novi Testamenti libris. Lacus Asphaltites revera idem est ac mare Mortuum, ut ait Justinus, sed longe alius est ac lacus Genesareth vel mare Tiberiados. *Vide* Geogr. veterem D'Anville, ii, 153. Lacus *Genesareth* a regione *Gennesar* dicta nomen ac-

cepit; mare *Tiberiados* a *Tiberiade* urbe; lacus vero *Asphaltites*, græce Ἀσφαλτῖτις λίμνη, ab ἄσφαλτος, bitumen, ἀσφαλτίτης vel ἀσφαλτῖτις, bitumen fundens. « *Asphaltites* enim, ait Plinius, nihil præter bitumen gignit, unde et nomen. »

Cap. IV. *Asia Romanorum facta.* Subaudi *propria.*

IN LIBRUM XXXVII.

Cap. I. *Phocæensibus.* « Scripsi, ait D. Lemaire, hic ut infra, XLIII, 3, cum Gronovio avo *Phocæensibus* pro *Phocensibus*, qui sunt incolæ Phocidis, quæ est Bœotiæ vicina in Græcia, quum Phocæenses dicti sint a *Phocæa*, Asiæ Minoris urbe in Ionia. » Hæc ille. Revera Φωκαιέων scribunt Græci, pro *Phocæensium* vel *Phocæorum*, a *Phocæa*, Ioniæ urbe, οἱ Φωκέες autem vel Φωκῆες pro *Phocenses* a Φωκίς; et Gellius, x, 16, *terram Phocidem* dixit. Hinc Lucano, III, 301, *Phocais juventus* pro Massiliensibus; et Silio Italico, IV, 52, *Phocaica ora*, id est Massilienses, quorum ager in Theodosiana Tabula *Græcia* dicitur. Sed apud auctores veteres, *Phocenses* pro incolæ *Phocidis* et *Phocææ* urbis reperiuntur; et nonnulli etiam putant a Phocensibus, Phocidis incolis, profectos esse Massiliæ conditores, non a Phocensibus Ioniæ populis. Cui etiam sententiæ non obscure subscribit Plinius, III, 4, ubi Massiliam Græcorum Phocensium coloniam appellat, ad discrimen, ut videtur, Asiaticorum. Hic reponendum igitur *Phocensibus.*

Mithridates. Hic *Evergetes*, Εὐεργέτης, id est *Beneficus*, dictus: filius autem ejus, quem XI annos natum regni successorem reliquit, Eupator, Εὐπάτωρ, hoc est *bono patre natus.* Strab., l. x, et Appian. *Mithridates* vero sic dictus est ut μιτροφόρος, mitram ferens, mitra redimitus, μιτροχίτων, mitra seu fascia tunicam cingens, *Mithrobarzanes, Tiridates, Pandates*, in C. Nepote, a μίτρα, mitra, fascia regalis, cingulum, balteus, et δατέομαι, divido, partior, hoc est gallice, *qui distribue les diadèmes*, sicut deus *Mithras*, Μίθρας, vel sol, cujus nomen æque a μίτρα oritur, et ad cujus imitationem etiam nunc Persæ, Turcæ et fere omnes Orientis populi mitra, dicta *turban*, a τολύπη, lana in orbem vel in *tulipæ* corollæ formam glomerata, τολυπεύω, glomero, redimiti sunt. Falluntur igitur qui dicunt vocem Μίθρας vel Μίθρης esse Persicam, et *sol* significare. Inde et *Choromithrena*, Mediæ regio apud Ptolemæum, scilicet a χώρα, regio, et Μίθρης, *Mithras. Vide* infra,

XLII, 5, *Tiridatem*. Cæterum, stella quæ luxit anno quo genitus est Mithridates, sicut illa quam viderunt Magi in Oriente, quum natus est rex Judæorum, lucifer erat, et hoc de altero Mithridate antiquiore fabulosoque dictum; sicut et quod narratur, de eodem Mithridate, qui per septem annos per sylvas vagatur, ut Nabuchodonosor, vel sol per septem signa descendentia.

Cap. IV. *Pylæmenem*. Hoc nomen in *Philæmenem, Philamenem, Philomenem, Philiamenem* depravatum sic recte restituerunt Glareanus et Reinesius, ex Homeri *Iliad.*, II, 15, Eustathio, *in Dionys.*, Strabone, et C. Nepote, *in Datame*. Ab hoc principe Paphlagonum *Paphlagonia* aliquando *Pylæmenia* dicta, Plin., VI, 2. Nicomedem autem et Pylæmenem reges commemorat Orosius, VI, 2. A participio verbi πυλόω, portis munio, πιλέω, cogo, vel φιλέω, amo, derivandum est ejus nomen, prout legitur.

IN LIBRUM XXXVIII.

Cap. I. *Ariarathem*. A græco Ἄρης, -ηος, Mars, ἄρειος vel ἀρήϊος, martius, et ἀρετή, virtus, vel melius ab Ἄρης, et ἀρητός, optatus, precibus avertendus, funestus, perniciosus, aut ἀρητής, pro ἀρητήρ, sacerdos. In Eclogis Memnonis, filius sororis Mithridatis *Arathes* dicitur, ut et in prologo hujus libri. Ergo *Ariarathes* et *Arathes*, sicut et *Mithridates*, male per *th* scribuntur.

Cap. II. *Ariobarzanes*. Sic, et hoc nomen compositum est ab Ἄρης, -ηος, et φάρσος, vexillum, unde et φαρσοφόρος, signifer, vexillarius, et *Mithrobarzanes*.

Cap. III. *Tigranes*. *Tigranes*, rex Armeniæ, nomen accepit a *Tigri*, fluvio qui in Armenia oritur. Hic Syria ultra Euphratem et Cilicia potitus, *Rex regum* dictus est, App., *Syr.*, et Strab., l. II.

Cap. VI. *Pharnacem*. Pharnaces, avus Mithridatis, a quo excogitatum est, nomenque traxit *Mithridaticum* antidotum, suum nactus est a φαρμακεύω, veneficio aut veneno utor, *pharmaca* conficio, φαρμακεύς, veneficus, magus, sicut magi Persarum, permutata littera μ in ν, quod fit nonnunquam. *Pharnaces* igitur sonat *Magus*, propter excellentiam.

Pastores Aboriginum. Romulum et Remum inter pastores educatos. *Remus* enim, idem ac pastor Faustulus, dictus est pro Ἑρμῆς (metathesi, ut *repo* pro ἕρπω) seu Mercurius, qui sicut Pan pastoribus præerat, et inde quoque dictus Ἑρμόπαν et *Nomius* seu

Νόμιος, pastoralis; unde et *Numa* Pompilius, qui idem erat etiam ac Mercurius *Popilius* vel Πόμπιλος. *Vide* supra, xxxiv, 3. *Romulus* vero, a *Roma*, idem erat ac Bacchus, cujus Mercurius pater nutritius fuit, sicut Faustulus Romuli et Remi; et *Roma* pro *ruma*, eadem quæ lupa, Romuli et Remi nutrix : inde pro dea culta.

Haruspices Sabinorum. Qualis Numa Pompilius, Romuli successor, qui, ut Livius ait, xviii, 1, *Curibus Sabinis habitabat, consultissimus vir omnis divini atque humani juris.*

Exsules Corinthiorum. Qualis Tarquinius Priscus, quintus Romanorum rex, filius Demarati (a δημάρατος, populi votis expetitus, id est Bacchus, vel sol ascendens), qui e gente *Bacchiadarum* Corintho profugus, Tarquiniis, Etruriæ oppido, consederat, et inde Romam demigraverat, ex fabula Liviana, i, 34, seu mythica traditione Romanorum, qui pro regibus suos deos habuerunt, ut Ægyptii omnesque populi veteres.

Servos vernasque Thuscorum. Qualis Servius Tullius, quem serva natum Tanaquil, Tarquinii uxor, prodigio admonita, in regni successionem educavit, Livio teste, bona fide fabulas pro historiis narrante, i, 39.

Inter hæc. Nomina, aut *hos*, reges, cum Ven., Junt., Paris., Col., Bong.

Superbos. Qualis fuit Tarquinius *Superbus*, septimus et ultimus rex Romanorum.

Conditores. Romulum et Remum, in *Lupercali* uberibus *lupæ* altos, deincepsque a *Lupercis* sacerdotibus cultos. Hinc Romani *Lupi* convicio dicti ab hostibus; ut a Volscis Æquisque ducibus apud Livium, iii, 66, a Telesino Samnitum duce apud Velleium, ii, 27; hinc in medio ævo Romæ *Lupifer* pro vexillarius, et factio *Guelfina* pro lupina, a voce germanica *wolf*, lupus, vel a *wölfin*, lupa.

Cap. VIII. *Sagina ventris.* A qua Ptolemæus hic Φύσκων, *Physcon*, id est ventricosus, obesus, appellatus est.

IN LIBRUM XXXIX.

Cap. I. *Protarchi.* A πρώταρχος, militiæ princeps, ad verbum πρῶτος ἀρχός, primus princeps; unde et *Archos*, Pelasgis præpositus.

Grypo. Ita vett., et Appianus Γρυπός : reipsa est latine *Grypus*,

græce γρυπός, incurvum sive aduncum nasum habens, teste Hesychio, sicut γρύψ, *gryps* aut *gryphus*, avis adunco rostro, gallice *griffon*.

Cap. V. *Magnumque nomen Arabum.* Arabes Homero Ἐρεμβοί: nam certo certius est, ait Salmasius, qui Homero vocantur Ἐρεμβοί, esse ipsissimos eos quos posterior Græcorum ætas Ἄραβας vocavit. Rufus vetus poeta, apud Galenum, Ladanum ἐν γαίῃ Ἐρεμβῶν nasci tradit, qui sunt Arabes. Celebre quippe est Ladanum Arabicum. Idem Strabo in I habet, qui et Posidonium in hac fuisse sententia tradit, extremo libro XVI. Dionysio quoque ἐν Περιηγήσει pars sunt Arabiæ. Ἐρεμβοί nomen oritur a græco ἔρεβος, Erebus, orcus, inferi, ἐρεμνός vel ἐρεβεννός, tenebricosus, obscurus, eodem sensu mythico ac *Scoti*, *Cimbri*, *Cimmerii* et *Cimmeriæ tenebræ*. *Arabes* autem ab ἀραβέω, insono, strepitum vel fragorem edo, cum stridore concutio, ἄραβος, crepitus dentium, strepitus armorum, stridor. Inde Arabes, et Arabes *Bédouins*, pro latrones dicti hodie, sicut olim *Cimbri* et *Cimmerii*. *Vide* supra, not. *Cimbrici*, XXXII, 3.

IN LIBRUM XLI.

Cap. I. *Parthi.* A græco πέρθω, perdo, vasto, sicut et *Persæ*. *Parthi* enim et *Persæ* secundum varietatem dialecti iidem sunt. *Vide* notas nostras in Reges C. Nep., cap. I.

Et Areos et Spartanos. Hæc est veterum librorum mss. lectio. Legendum autem *et Arios et Arianos*, ex Strabone, Ptolemæo, et Plinio, VI, 25, qui ibi distinguit *Arios* et *Arianos* : *Parthi*, inquit, *habent ab ortu Arios, a meridie Carmaniam et Arianos.* Etenim et *Ariorum* nomine peculiaris satrapia intelligitur, quam Strabo, Ptolemæus aliique *Ariam* appellant. Nonnulli quatuor satrapias, Gedrosos, Arachotas, Arios, Paropamisadas *Ariorum* esse censent; atque hi Ἀριηνοί Dionysio. Hanc emendationem Bongarsii confirmat et Salmasius in Solinum. Cl. D'Anville quoque *Arios* populos et *Arianos*, *Ariam* et *Arianam* regiones distinguit. In *Aria* mentionem facit *Ariæ* urbis primariæ, apud *Arios* Artacoanæ sedis regiæ, et fluvii *Arii*, et *Ariæ* paludis, et *Ariasparum*. *Arii* nomen sortiti sunt, sicut *Ariani* et *Ariaspæ*, sicut et *Arimanes*, et *Ariarathes* et *Ariobarzanes*, ab ἄρειοι vel ἀρήϊοι, Martii, id est Martis cultores. *Arianias*, cujus nomen oritur ab eadem voce vel ab *Ariani*, vel ab ἀρείων, præstantior bellator,

rex Scytharum erat, teste Rhodig., XXIII, 10 (seu potius deus Mars *Arianorum*) qui singulis subjectis sibi (vel cultoribus) quotannis offerri sagittam volebat. Eruditus Lemaire censet legendum cum mss. Flor. *Sparnos*, auctore Strabone, lib. XI : *Nomades ad sinistram maris Caspii, nunc Dahæ dicti, Sparni cognominati.* Eorum nomen est vox græca σπαρνός, infrequens, rarus, paucus; sed Strabo contra Ptolemæum et Plinium unus est, omnesque auctores *Sparnos* nesciunt. Existimo igitur omnino scribendum *Arios* (non *Areos*) et *Arianos*.

Cap. IV. *Stasanori.* Legendum censet Bongarsius hic *Statanori*, ut supra XIII, 4, cui Justinus Drancas et Areios (*Arios*) tribuit, ut et Diodorus, XVIII, 3. Sed qui hic *Statanor* Diodoro, Arriano, lib. VI, est Στασάνωρ, quæ lectio etymologia corroboratur. Στασάνωρ enim a græco στασάνη, vadimonium, hypotheca, trutina, derivatur. *Stagnori* perperam legitur in ed. Thysii.

Cap. V. *Zapaortenon.* In Hyrcania. « Scripturam veterem expressi, ait Bongarsius, ut ex ea veram lectionem quilibet assequi conetur. Pro *Daram* putavi legendum *Choaram*, ex Plinii lib. VI, 15. Sed videat lector an ex cap. 16 facilius possit erui vera lectio. » *A Caspiis*, inquit Plinius, *Orientem versus regio est* Zapavortene *dicta, et in ea fertilitatis inclytæ locus* Dareium *dictus.* Mihi autem videtur *Zapaortenon* vel *Zapavortenon*, genitivo casu plurali Græcorum (aliter legendum foret *Zapaorteno*, casu ablativo), compositumque a græco ζάβη, lorica, et ἀορτέομαι, appendor, pendeo, unde et ἀορτήρ, lorum quo clypeus, ensis aut pera appenditur, ideoque sonat *Loricæ appensæ*, mons ad quem loricæ suspenduntur. Littera *b* facile mutatur in *p*, et *o* in *v*, ut in voce *vicus*, ab οἶκος, aut *v* duabus vocalibus interponitur, ut in verbo *Avernus*, ab ἄορνος. Itaque legi potest *Zapaortenon*, vel ex Plinio *Zapavortenon*.

Phrahates. Vel *Phraates*, græce Φραάτης, pro *Phradates*, a græco φραδής, consultus, prudens, unde et *Autophradates*, et *Phrataphernes* : facilis enim mutatio est litteræ *d* in *z* et in *h*. *Phraorten* vocat Plutarchus, *in Antonio*, c. 49, sed depravatum pro *Phrahaten*.

Cap. VI. *Eucratides.* A græco εὐκρατής, bene temperatus, sincerus, optime constitutus.

IN LIBRUM XLII.

Cap. II. *Thogariis*. Ita libri veteres. Quidam tamen *Teogariis*; unus *Thocaris*; *Colchatariis* (pro *Colchotogariis?*) edd. 6 antiq. *Tacnarios* (pro *Tocharios?*), Scythicum genus commemorat Plinius, VI, 17, et Τοχάρους Dionysius Periegetes, et Ptolemæus. Nomen illud derivatum est a *Thogara*, oppido Serum apud Ptolemæum, Bactrianorum juxta Cl. D'Anville; *Thogara* autem a τύχηρα, fortuita, fortunata, aut melius a θεός, deus, et κάρα, caput, vertex, hoc est Mons deorum.

Artabanus. *Vide* supra, lib. II, c. 10, et lib. III, c. 1.

Ortoadisti. *Artoadisti* in edd. 6 antiq., qui est *Artavasdes* in Strabone, lib. II, et Plutarcho, *in Antonio*, cap. 66. Forte contractum ab *Artavasides*, compositumque a græco ἀρτάς, magnus, et *Phasides*, quæ vox derivatur a Φᾶσις, *Phasis*, nomen fluvii Colchidis et urbis ad hujus ostium. Scribendum igitur rectius *Artavasdi*; nam ex *Artavasdes* corrupta sunt *Artoadistes* et *Ortoadistes*.

Armenia.... condita est.... ab Armenio, Jasonis Thessali comite. Quod et Strabo testatur. Congruit hæc fabula cum fabula Jasonis navis Argo et Argonautarum ducis. *Armenium* enim vel *Armenum*, Strabo et Eustathius, *ex Armenio, urbe Thessaliæ*, fuisse dicunt; mythologia Jasonem navim Argo fabricasse trabibus e Pelio, monte Thessaliæ, sumptis; sacra autem Biblia, Gen., c. 8, arcam Noe requievisse mense septimo super montes Armeniæ. Congruit et cum etymologia nominis. *Armenia* quippe ab ἄρμενον, velum navis, ἄρμενα, opificis instrumenta, nomen accepit. Tres nummi Apameæ, urbis Phrygiæ, exhibent arcam super aquas fluitantem; intus Deucalionem et Pyrrham; super, duas aves, corvum et columbam, quæ ramum ore gestat, et epigraphen ΝΩЄ. *Vide* D. Mionnet, *Descr. des méd.*, t. IV, p. 234, 236 et 237. Insuper, *Ancyra*, Phrygiæ et Galatiæ urbs, ab ἄγκυρα, anchora, nomen sortita est, anchora in ejus nummis exhibetur, legiturque apud Pausaniam, in *Atticis* : « Galli ultra Sangarium amnem consederunt, *Ancyra* Phrygum urbe occupata, quam Midas, Gordii filius, condiderat. *Anchora* autem quam invenerat Midas (auribus asininis, id est sol sub solstitiali asino vel equo minore), ad meam usque ætatem permansit in Jovis æde; fons etiam ille (amphoræ, prope equum minorem situs, ideoque *Hippocrene*, equi fons, Græcis, vise-

batur, quem Midæ nominant, in quem vinum infudisse dicitur, ut Silenum (*asini ducem*) captaret. » Armenos Phryges genere esse testatur Stephanus : Phryges ideo cum Armeniis multa habuere communia; quia autem arca Noë, mythico illo diluvio fluvii Aquarii, Gordiæis primum consedisse montibus quoque credebatur; inde Phryges, qui iidem etiam cum Armeniis, antiquissimi mortalium censebantur.

Jason. Longa nave Jasonem primum navigasse Philostephanus auctor est, ut ait Plinius, VII, 56. Fuit hæc πεντηκόντορος prima, in eam cum Jasone quatuor et quinquaginta Argonautæ sunt ingressi, id est sol, Lucifer, et quinquaginta duo anni hebdomades in amphoram, primum zodiaci signum, orbis signiferi quem sol, anno vertente, lustrat. Hæc nempe erat illa delecta heroum manus, θεῖος ἡρώων ἄωτος. In hanc unam flos totius Græciæ coivisse dicitur, Hercules, Castor, Pollux, Dîs geniti, aliique reges et regum filii, vates Mopsus et Idmon, Naupegus Argus, a navi *Argo* dictus, celeustes ipse Orpheus, navis magister et gubernator Tiphys. Denique navem ipsam fatidicam et humana voce locutam, in fabulis est. Habuit enim carinam e Dodonide quercu. Unde et Ciceroni divinum Argonautarum vehiculum dicitur.

Cap. III. *Herculem et Liberum.* Tota Herculis historia, seu potius fabula mythica, eadem est quæ Samsonis. Herculis Nemæus leo, ait Serar., nonne Samsonis Thimnatheus leo est? Hydræ, Centauri, Stymphalides aves, aliaque id genus, nonne Philistæorum impetus sunt? Quid duæ Herculis columnæ, nonne illæ duæ sunt quas concussit, et per quas, quemdam velut malorum Oceanum in Philistæos immisit? Fœda item Herculis apud Omphalen servitus et effœminatio, cæteraque ejus libido, nonne Samsonis, in Gazæa meretrice ac Dalila, petulantiam et servitutem clamant? Mors in OEta monte sponte ac ultro suscepta, de voluntario etiam Samsonis interitu, non omnino nihil significat? Ita et Augustinus, *Civ. Dei*, XVIII, 19; Philastr., *de Hæres.*, c. 8, et alii. Sicut Moyses Gentilium deus Liber est, ait Thysius, ex Eusebio, *in Chron.*, et Vossio, *de Idol.*, 1, 26, ita Josue (et Samson) Hercules Phœnicius seu Tyrius, quem Phœnices vel Tyrii ob stupendas victorias ita nominarunt. Nam uterque cum Gigantibus prœlia commisisse dicitur in Arabia et Syria. Tantum ne intelligatur Thebanus ille, sed alter Orientis, quem Ægyptium vocare possumus, quia in Ægypto natus; Indicum, id est Arabicum, quia hic res tantas

gessit; tum Tyrium sive Phœnicium, quia res ab eo gestas Tyrii Herculi suo transcripsere.

Recam. Ita dederunt ex Junt. Grævius et D. Lemaire; Ald. habet *Rhecan.* Antiquitus impressi *Frudium, Fraudium, Franium, Phrygium* habent, manifestis vestigiis veræ lectionis, quæ est *Rhecium,* ait Salmasius in Solin., et sententiæ hujus subscribo. Straboni enim et Eustathio Ῥεκὰς καὶ Ἀμφίστρατος, οἱ τῶν Διοσκούρων ἡνίοχοι, a quibus populi isti *Heniochi,* id est *aurigæ,* dicti. *Vide* Solin., cap. 20. *Rhecius* autem vel *Rhecas,* nomen a ῥέκος, balteus, cingulum, derivatur, itaque per *h* scribendum. Pro *Recam* igitur reponendum *Rhecam,* vel potius *Rhecium,* cum Salmasio. *Rhecas* et *Amphistratus,* Amm. Marc., xxii, 15, sunt *Amphitus* et *Telchius* : *Amphitus et Telchius Spartani,* inquit, *aurigæ Castoris et Pollucis.*

Jasoni totus ferme Oriens, ut conditori, divinos honores templaque constituit. Ἰασόνεια vocat Strabo, et Ἰασόνεια ἡρῶα, *Barbaris eximie culta,* qualia multi reguli everterunt : Parmenion autem id quod erat Abderis, diruit. De his capiendus Tacitus, vi, 34, *multa de nomine Jasonis* (scilicet appellata templa sacellaque) *celebrari.* Ita Bongars. et Bern.

Tigris fluvius. Curtius, iv, 9, a celeritate fluxus ita dictum ait, quia Persica lingua *tigrim* sagittam appellant; sed fallitur. *Tigris* enim fluvius, sicut et *tigris,* fera maculis distincta seu *tincta,* græce τίγρις, originem habet a græco τέγγω, tingo, humecto. Lege Strabonem, Plinium, vi, 27, Solinum, c. 40, libellum Plutarchi *de Fluviis,* et Diodorum, xix, 17.

Sophene. Asiæ regio, ubi Tigris emergit, postquam xxv millia passuum sub terras immersus. *Sophena* est Ptolemæo, a σοφός, sapiens, id est magus, ideoque *Magorum regio* significat.

Cap. IV. *Orodes.* Plutarcho, *in Crasso,* dicitur Ὑρώδης; *in Antonio,* c. 29, Ἡρώδης; Appiano Ἡρώδης quoque in Parthica et Syriaca Historia editum est. A græco ὀῤῥώδης vel ἀῤῥώδης, trepidus, gallice *le peureux;* unde et *Herodes,* qui Pharisæos, quia finem regni sui adesse prædixerant, neci tradidit, omnemque uxoris suæ cognationem, eodem anno quo Jesus, vel Salvator hominum, ex Virgine natus est. Hinc forte dictus est, ob hujus pueri *metum,* pueros innocentes occidisse. *Herodes,* vel rectius *Orodes,* cognomen erat *Panis,* qui pavorem *panicum* incutiebat, vel Joannis Baptistæ ab Herode occisi, cujus agnus et crux insignia sunt, et

qui, sicut Pan, deus ovium et pastorum, dictus Αἰγίπαν, Αἰγομελής, Semicaper, Capripes, Mendes, pedoque insignitus, et pelle caprina amictus, vestitus erat pilis cameli, vox clamantis in deserto, et baptizabat ad *Paneum, Paneada* vel *Paniada* (*Panium* specum, Stephano, a *Pane*), fontem in monte Libani, unde Jordanis fluvius erumpit (*Vide* JOSEPH., III, 18, et PLIN., V, 15), et ad urbem cognominem, sub ipsis radicibus montis *Panii* sitam, ubi Herodes Augusto templum erexit. Itaque *Orodes* non mutandum. Ὑρώδης depravatum est ab Ἡρώδης; Ἡρώδης autem ab ἀῤῥώδης. Omnes enim vocales inter se commutantur, præcipue α in η, et η in ι vel υ. *Vide* supra, *Orole*, l. XXXII, c. 3.

Pacorus. A græco πάχος, crassities, pinguedo; παχύς, crassus, pinguis. Ergo per *ch* scribendum.

CAP. V. *Tiridatem. Tiridates* nomen, uti *Tiribazus*, contracte compositum est a græco τιάρα, *tiara*, capitis gestamen apud reges Persarum, et δατέομαι, divido, partior, quod est *Tiararum diribitor*, sicut *Mithridates*, qui mitras distribuit; quod de sole tantum a principio dicebatur. *Vide* supra, XXXVII, I, *Mithridates*.

IN LIBRUM XLIII.

CAP. I. *Aborigines.* Id est *ab origine* populi. Gloss. vet. Aborigines, Αὐτόχθονες; Αὐτόχθων, Aborigo, indigena, patricinus. Ab origine, in eodem glossario, exponitur ἀπὸ ἀρχαιογονίας. Hæc itaque gens Italica, propter antiquitatem, et quod in regione sua genuina fuerit. Alioqui *Aborigines* in genere cujuscunque regionis indigenæ appellantur. Recte igitur Stephanus *Aborigines* antiquissimos Italiæ populos, qui agrum illum Romanum tenuerunt, ita dictos refert, quod absque origine, et veluti e terra nati, id est indigenæ essent.

Saturnalibus. Saturni feriis, quæ celebrari solebant mense decembri. Inde hic mensis *genialis* dictus *Fastorum* IV. Inde Horatius, lib. II, sat. 2: *Age libertate decembri.* Uno tantum die antiquitus celebrabantur, hoc est decimo quarto calendarum januarii, post, septem diebus, quotquot sunt in hebdomade, cujus ultimus dictus Saturni dies, sed e quibus quinque tantum festi habebantur. Græci festos hos dies Κρόνια, a Κρόνος, græce Saturnus, dicebant. Hisce diebus libertatis, jocorum atque lætitiæ plenis, piaculum erat sumere bellum, aut pœnas a nocente exigere.

Domini excipiebant servos liberalibus conviviis, ipsimet servilibus fungentes muneribus. Quin immo mancipiis quidvis libere loqui licebat. Eo tempore pileos, libertatis signum, gestabant servi, et calceis ingenuorum induebantur, teste Porphyrio.

Palatium. Ita dedit eruditus Lemaire, et Grævius, 1701, et Gronov. nepos, ex Bong. et Thys., quum edd. 7 antiquæ exhibeant *Palatinum;* unus codex *Palantinum,* unde Burm. finxit *Pallantium,* scil. *Palantium,* quod dedit Grævius, 1694, ex Festo, qui : « *Palatium,* inquit, mons Romæ appellatus est, quod ibi pascens pecus *balare* consueverit, vel *palare*, id est, errare, ibi pecudes solerent. Alii, quod ibi Hyperborei filia *Palanto* habitaverit, quæ ex Hercule Latinum peperit. Alii eumdem, quod *Pallas* ibi sepultus sit, existimant appellari. *Palatualis* flamen constitutus est, quod in tutela ejus deæ palatium est. » Et ex Varrone : « Quartæ regionis *Palatium,* ait Varro, quod *Palantes* cum Evandro venerunt; aut quod *Palatini,* qui et Aborigines, ex agro Reatino, qui appellatur *Palatium,* ibi consederunt. Sed hoc alii a *Palatia,* uxore Latini, putarunt. Eumdem hunc locum a pecore dictum putant quidam. Itaque Nævius *Balantium* appellat. » Inde Virgil., *Æn.,* VIII, 50-54 :

> Arcades his oris, genus a *Pallante* profectum,
> Qui regem Evandrum comites, qui signa sequuti,
> Delegere locum, et posuere in montibus urbem
> *Pallantis* proavi de nomine, *Pallanteum.*

Mihi quoque videtur legendum aut *Palantium,* a *palari,* vel melius *Pallantium,* a græco πάλλω, pello, abigo, quatio, sicut *Luperci,* sacerdotes Panis Lycæi, a *lupus* et *arceo;* sicut et *Pallanteum* urbs. *Lupercal* locus erat sub *Pallatino* vel *Pallantino* monte, Pani pastorum deo consecratus, in quo quotannis, mense februario, Panis sacerdotes, qui *Luperci* dicebantur, *Lupercalibus* in *Lupercali* sacra faciebant. Instituta autem putabantur hæc sacra ab Evandro, in honorem Panis Lycæi seu Lupini, quem Arcades simili honore colebant.

Lupercalibus. Placuit Varroni inde arcessere nomen, quod *Luperci* sacra facerent in *Lupercali.* Erat enim *Lupercal,* teste Servio, spelunca sub monte Palatino, in qua capro luebatur, id est sacrificabatur *Luperco*, qui idem erat non tantum ac *Lycæus* et Pan, ut ait noster, sed etiam Mercurius. Ovidius, *in Fastis,* Lu-

percalium originem eo refert, quod Romani beneficii memores præstiti a lupa, in educandis divis infantibus, Romulo et Remo, templum illi exstruxerint ad Ficum *Ruminalem* (a *ruma* seu *Roma*, id est lupa eorum nutrice sic dictum), quod est appellatum *Lupercal*. Sic enim ait :

Illa loco nomen fecit, locus ipse *Lupercal*,
Magna dati nutrix præmia lactis habet.

Templi hujus sacerdotes, auctore Varrone, dicebantur *Luperci*, qui nudi rem divinam agebant, perque vicos urbis et compita discursantes, pellibus in scuticas dissectis, obvias quasque fœminas verberabant, ita eas fœcundas fieri existimantes. Unde et *Crepos* appellat Festus, a crepitu pellicularum. *Lupercalia* a *Lupercis* dicta sunt, *Luperci* autem a *lupis arcendis*, quod celebrato sacrificio tali in Panis seu *Luperci* honorem, *lupi* arcerentur a pecoribus et stabulis. Scribunt enim Plutarchus et Livius, quum Evander solemne hoc sacrificium intulisset in Italiam ex Arcadia, cultu *Lycæi* celebrata, benigne illi Faunum montem et agros assignasse, inque illius radicibus constitutum *Lycæo* templum, ubi nudum conspiciebatur dei simulacrum, pelle amictum caprina, quo habitu currebant Romæ in Lupercalibus. Proprium erat ejus celebritatis, ut Luperci immolarent canem. Sciendum insuper celebrata fuisse Lupercalia (*Lycæa* nominant Græci) xv calend. martii, eorumque diem veteres februatam dixisse. Nec tantum Luperci ea celebrabant, verum et alii quandoque viri, virisque permixtæ mulieres. Quapropter scribit Plutarchus, M. Antonium nudum in Lupercalibus fuisse vectum per urbem.

Fatua. *Fatuam* nominatam ait C. Bassus, quod mulieribus *fata* canere consuevisset, ut Faunus viris. Lactantius, l. i. Sed longe fallitur; *Fatua* nomen est vox *fatua*, et dea *Fatua* erat eadem quæ apud Æduos Berecynthia, dicta etiamnum *la Mère folle*; sed fatua erat quod, ut ait Justinus, divino spiritu impleta, velut per furorem, futura præcineret, seu *fatuari* consuevisset. Servius, ad illud Virgil., *Æneid.*, iii, 443 :

Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit.

« Insanam, hoc est deo plenam, et vaticinatricem. A Græcorum tractum etymologia, qui μάντεις ἀπὸ τῆς μανίας appellaverunt. Nam

supra sensus humanos intelligentia, furor et insania dicitur, teste Cicerone, *de Divinat.*, 1, 31. »

Latinus. Latinus a *Latio* nomen sortitus est, ideoque idem est ac Saturnus, qui, amisso cœlo, venit in *Latium*, sic dictum quod ibi *latuisset.*

Cap. II. *Rheam.* A Ῥέη, Rhea. Eadem est igitur quæ *Rhea*, Cœli et Terræ filia, Saturni uxor, mater Jovis, Plutonis et Neptuni, aliis nominibus Cybele, Ops, Vesta, Magna Mater, Dindymene et Berecynthia appellata. Rhea autem dicta fuit a ῥέω, fluo, id est lacte, ut Amalthæa Jovis nutrix; omnibus opibus, ut Ops et Amaltheæ cornu. Vocata fuit et *Ilia*, ab *Ilium*, urbs Phrygiæ Minoris vel Troadis, id est Trojana. Inde nonnulli tradunt ab Ænea Trojano, aut suadente *Rome* Trojanarum nobilissima captivarum, *Romam* conditam esse. Inde simulacrum Cybelis, matris deum, a Pessinunte, urbe Phrygiæ, Romani in urbem adduxerunt, et hujus sacra faciebant ad Almonem (seu nutricem), fluvium Romæ vicinum, eodem ritu quo Galli sacerdotes in Phrygia. Lucanus :

Et totam parvo revocant Almone Cybelem.

Ovidius, *in Fastis* :

Est locus in Tiberim quo lubricus influit Almon,
  Et nomen magno perdit in amne minor.
Illic purpurea canus cum veste sacerdos
  Almonis dominam sacraque lavit aquis.

Inde *calendis martiis, quibus Junonis* (quæ alio nomine etiam eadem dea erat) *sacra celebrabantur a Romanis, quia tunc Ilia compressa est a Marte, nam tunc Matronalia sunt,* ait Scholiastes Juvenalis, ad sat. 9. Tandem vocata quoque fuit *Sylvia*, nimirum a *luco* vel *sylva* Marti sacra, in qua, ut ait noster, duos pueros enixa est.

Nomina pueris, alteri Remo, alteri Romulo fuere. Vide supra, XXXVIII, 6, *Pastores.*

Cap. III. *Reges hastas.... habebant, quas Græci sceptra dixere.* Has Romani *quires*, Sabini *cures* vocabant. Hinc *Quirites*, seu hastati, Romani dicti, et Romulus *Quirinus* vel hastatus. « *Quirinus*, ait Festus, ex hac causa Romulus est appellatus, quod *curis*, id est hasta, uteretur.... a *Curi* dea videntur *cures* Sabinæ hastæ appellatæ, quibus ea gens armis erat potens. » Hinc quoque *Cures* urbs Sabinorum, et dea *Quiris.* Hinc divus Paulus, cujus

hastam manu gerit effigies, ideoque idem est ac *Quirinus*, sicut divus Petrus claviger idem est qui Janus, et Jupiter Lapis, merito se Romanum seu *Quiritem* dixit. Male igitur Varro *Quirinum* a *Quiritibus* appellatum esse existimat.

Phocensium. Vide supra, l. XXXVII, c. 1.

Massiliam. Quæ et Μασσαλία Ptolemæo et Eustathio, perantiqua urbs, in littore Galliæ posita, origine græca, a profugis ex Ionia Phocæensibus Persicam servitutem fugientibus, quum ipsorum urbs ab Harpalo seu Harpago, ut vocat Herodotus, l. I, obsideretur, inter Salyos condita, contestantibus Strab., l. IV, Solin., c. 8, Ammian., XV, 23, et Gellio, X, 6.

Protis. Athenæus, ex Aristotelis libro Περὶ τῶν Μασσαλιωτῶν πολιτείας, affert hanc historiam, lib. XIII; sed variat nonnihil in nominibus. Quem enim Justinus hic Protin, ille Euxenum, Nannum Nanum, Gyptin Pettam, sive mutato nomine, Aristoxenam vocat. Filium vero Euxeni et Aristoxenæ facit Protin, unde ejus posteri *Protiadæ* dicti sint. Sed Plutarchus, *in Solone*, c. 3, Massiliæ ipsum conditorem Πρῶτον vocat. *Protos* vel *Protis*, a πρῶτος, primus; *Simos*, a σιμός, simus, gallice *camus*, thynnus piscis apud Artemid., II, 14, seu forsan melius *delphinus*, qui *Simo* dicebatur, auctore Plinio, et Phocæensium dux fuit, vel *phoca*, unde *Phocæenses*, *Phocenses*, *Phocæi*, *Phocæa* et *Phocis*, sicut et Simois fluvius, græce Σιμόεις, a σιμός quoque dictus fuit; unde Apollo *Delphinius* Massiliis cultus; sicut et Diana Ephesia, eadem atque Aristoxena, matrona, quæ *se deam dicebat*, eadem ac Cybele, mater deum. *Vide* Mionnet, *Descr. des méd.*, tom. I. Hinc quoque Massilienses dicti ἀπόγυνοι, seu molles, effœminati, ut Ionii, ut Galli, Cybeles sacerdotes, et θηλυγενεῖς, e fœmina (id est, ex Aristoxena ipsorum matre) orti, muliebres. Hinc Arelate, Massiliensium colonia, seu ejusdem deæ filia, Festo Avieno dicta *Theline* vel rectius *Thelyne*, a θῆλυς, fœmineus, θηλύνω, effœmino, θηλή, mamma, et in inscriptione *Mamillaria*; instar *Romæ* deæ et urbis, cujus nomen, græce ῥώμη, sonat *Valentia* vel matrona, latine *ruma*, quod idem est; instar et Dianæ Ephesiæ et deæ Syriæ, mammis onustæ.

Segobrigiorum. Quidam vett. *Segobriorum.* Qui sint hi populi oræ maritimæ, D'Anville ipse nescit. Valesius quidem censet eosdem esse atque *Reios*, sed a mari nimium dissiti erant. Plinius, III, 3, *Segobrigenses*, et Strabo *Sego rigam*, memorant, sed in

Celtiberia collocant. Eorum nomen mihi videtur compositum ex ἡγέομαι vel ἄγω, duco, ἀγός, dux, et *Brigii* vel *Bryges* pro *Phryges*, ductores Phrygum; quasi Phocæenses pro Phrygibus a Gallis habiti fuissent. Cæterum sic Arar, fluvius Æduorum, qui Berecynthiam, Phrygiæ deam, colebant, *Brigulus*, pro *Phrygulus*, a nomine *Phrygum*, dictus erat. Facilis lapsus est φ in β. *Vide* xxiv, 5, *Belgio*.

Cap. IV. *Comanus*. Ptolemæus Massiliam vocat Κομμονῶν πόλιν, *Commonorum urbem*, forte ab hoc rege aut ejusdem nominis alio. *Commonorum* enim populorum et *Comani* regis Galliæ *Comatæ*, nomina certe eamdem originem habent: scilicet *Comanus* a κόμη, cæsaries culta, coma, significat *comatus*, sicut intonsus Apollo, Massiliis cultus; *Commoni* vero *comati*, a participio verbi κομάω, comam alo. Inde forsan nostri reges *criniti*. *Commoni* igitur non confundendi sunt cum *Cenomanis*, quos Plinius circa Massiliam in Volcis habitasse refert, immeritoque dubitat Bongarsius an in Ptolemæo mendum sit.

Cap. V. *In senatu*. Id est inter senatores, in orchestra, ubi senatus sedebat. Sic, ait Bern., Suetonius, *Claud.*, xxv, 16, dicit Armenios *sedisse in senatu*, hoc est, ut ibidem explicatur, *in orchestra*, seu loco ad theatri radices, scenæ proximo, ex quo senatores spectabant. Ita *spectare in equite* dicit Suetonius, *Domit.*, viii, 7, hoc est in equestribus subselliis, seu equitum cuneis. Jungit Tertullianus, in libro *de Spectaculis*, *arceri senatu et equite*, hoc est, honestioribus theatri locis.

Vocontiis. Vulgo inepte *a Volscis*: cui lectioni *Volcæ*, Galliæ ad Rhodanum et mare populi, causam dederunt. Auctore Plinio iii, 4, et vii, 18, Vocontii *fœderata* Romanis *gens* erat, forsan quod oriundi essent e Massiliensibus seu *Phocæensibus*: *Vocontii* enim nomen a φώκη, phoca, sicut et Phocæenses, acceperunt. Inde ipsorum regio postea *Delphinatus* dicta; inde etiam nunc regni hæres proximus in Gallia, *Delphinus* vocatur.

IN LIBRUM XLIV.

Cap. I. *Paludibus*. Legendum forte *fluminibus*, quorum pluria Hispaniæ auriferis arenis, ut Tagus, celebrabantur. Pro *paludibus*, ex correctione Salmasii ad Solinum, receperunt Grævius et Burm. *balucibus*; cui lectioni suffragatur Bongars., non autem

ego. *Balux* enim est Straboni, lib. III, χρυσῖτις ἄμμος, nobis *paillettes d'or.* « Aurum, inquit Plinius, XXXIII, 21, invenitur *fluminum* ramentis, ut in Tago Hispaniæ; et Hispani, quod minutum est aurum, *balucem* vocant. » Nihil igitur mutandum, aut *fluminibus* legendum, non autem *balucibus.*

Cap. III. *Vento.* Flante Favonio. Solinus miro loquendi modo dixit : *Sitientes viros aurarum spiritu maritantur;* quem Martianus imitatus est : *In ejus quoque confinio equarum fœtura ventis maritantibus inolescit.* Hæ fabulæ mythicæ non ex equarum fœcunditate, ut ait noster, natæ sunt, sed a solis equis in Lusitanis, ad Olisiponem in occasum præcipitantibus, quod Olisiponis etymologia coarguit. *Olisiponis* enim, urbis nomen, vel rectius *Olisipponis,* ubi equæ e vento Favonio concipiunt, ab ὀλισθέω, labor, prolabor, cado, ὄλισθος, lapsus, casus, et ἵππος, equus, compositum est. Male igitur ab *Ulysse* condita, nomenque sortita, Straboni dicitur.

Gallæci.... græcam sibi originem asserunt. Gallæcia ergo, Hispaniæ Citerioris regio, hodie *la Galice,* cujus caput est *St.-Jacques de Compostelle,* nomen mihi videtur accepisse a græco γάλα, -ακτος, lac, vel a καλός, pulcher, in compositione καλλι-, et οἶκος, domus, id est, γαλαξίας κύκλος, *galaxias,* lacteus circulus; sic et Galatæ, Γαλάται, a γάλα, -ακτος, lac, γαλακτίζω, candorem lactis imitor, γαλακτέω, -ιάω, lacte abundo, sicut Magna Mater, mammis onusta, et ab ipsis culta. Via enim lactea etiam nunc vocatur *le chemin de St.-Jacques de Compostelle;* et in fabulis est, dum Juno pueri Herculis vel Mercurii ubera immulgeret, decidisse aliquam particulam candidi liquoris, et in eam cœli partem defluxisse, quæ *via lactea* postmodum est appellata. Ergo *Gallæci* nomen vel *Callœci* scribendum per *œ,* et male scribitur *Callaici* apud D'Anville et alios.

Cap. IV. *Titanas bellum adversus deos gessisse proditur. Titanes* nomen sortiti sunt, sicut et τιτηνίς, Diana, filia Latonæ et Cei Titanis, a τίτθη vel τήθη, mamma, nutrix, avia, id est terra, quam *Titæam* Diodorus vocat, Τηθύς, terra, Tethys dea, unde et Τιτυός, Tityus gigas, in *Odyss.,* filius Terræ dictus, et τιτανὶς (γῆ), terra. Sic Gigantes, qui iidem sunt ac Titanes, nomen suum ducunt a γῆ, terra, et γάω, nascor, γάς, natus, Terræ filii, terrigenæ, quod revera tradunt fabulæ.

Cunetes. Rectius *Cynetes.* Ita optime correxit Is. Vossius, pro

Curetes, qui sunt in Creta, nulli autem in Hispania. *Cynetes* incolebant saltus Tartessiorum, ut ait Justinus, quod et fabula mythica et etymologia me docent. *Cynetes* enim, sicut *Cyneticum* littus, ad Pyrenæos montes, ubi vicus *Canet* dictus, nomen acceperunt a κύων, κυνός, canis; et ad Tartessum mareque Gaditanum, in insula Erythea, Geryon, gigas tricorpor et triceps, cui erat canis Orthros biceps, regnasse dicitur, bovesque ejus Hercules in Græciam abegisse per Galliam, proindeque per *Cynetes* et littus *Cyneticum; Geryon* vero, græce Γηρυονεύς vel Γηρυονής, *Tricarenus* dictus, et cujus nomen a γηρύω, loquor, sono, γῆρυς, vox, derivatum est, nihil aliud est quam *Latrator* Anubis seu Mercurius Cynocephalus, et τρικέφαλος seu τρικάρηνος quoque vocatus. Imo Cynetæ seu Cynesii Herodoto et Stephano populi sunt omnium fere Europæ ultimi, versus occasum, ergo ad metas Herculis; Cerberusque, Tartareus seu Tartessius custos, Palæphato est *canis Geryonis*. *Cynetes* igitur non erant, uti quidam editor, analogia nominum deceptus, existimavit, incolæ promontorii *Cunei*, seu potius sacri promontorii: *Cuneus* enim Lusitaniæ, nunc *Algarve* dictus, regio est, non promontorium, et a saltibus Tartessiorum satis dissitus.

Gargoris. Joannes, episcopus Gerundensis, *Paral. Hispaniæ*, lib. 1, *Gorgonium* vocat, sed legendum omnino *Gorgoris*. Hoc nomen enim a græco γοργύρα, canalis specie *Gorgonæ* vel serpentis aut draconis, per quem aqua effluit, nobis *gargouille*, oritur, et a γοργεύω, horrifico, velocius gradior, sicut γοργών, hydra, nomen animalis noxii, sed fabulosi, in Africa; γοργώ, Gorgo, Gorgon vel Gorgona, Medusæ cognomen, Palladisque ob ægidem; Γοργόνες, Gorgones, Γόργεια, personæ quæ Gorgonis caput exhibent. Hic igitur Cynetum rex antiquissimus mihi idem est atque Geryon, Tartessi rex tricorpor, idem atque Pluto, rex Tartari, idem atque Cerberus triceps : tres enim quoque erant *Gorgones*. Hæc igitur omnia non tantum fabulosa videntur, sed meræ fabulæ sunt mythicæ seu allegoriæ, quæ, postquam diu invaluerunt, profactis ab historicis habitæ sunt et traditæ.

ELIGIUS JOHANNEAU.

PROLOGI
HISTORIARUM PHILIPPICARUM
POMPEII TROGI.

PROLOGUS LIBRI I.

Primo volumine continentur hæc : Imperium Assyriorum a Nino rege, usque ad Sardanapalum. Post quem translatum est per Arbacem ad Medos, usque ad ultimum regem Astyagen. Is a nepote suo Cyro pulsus regno : et Persæ regno potiti. Ut Crœso, Lydiæ regi, bellum intulit Cyrus, victumque cepit. Hic in excessu dicti Æolicarum et Ionicarum urbium situs; originesque Lydorum, et in Italia Thuscorum. Post Cyrum, filius Cambyses Ægyptum domuit. Repetitæ Ægypti origines urbium. Exstincto Cambyse, Darius, occisis Magis, regnum Persicum accepit; captaque Babylone, bella Scythica molitus est.

PROLOGUS LIBRI II.

Secundo volumine continentur hæc : Scythiæ et Ponti situs; originesque Scythiæ, usque ad bellum, quo est inde pulsus Darius : qui post hanc fugam Græciæ bellum intulit, per Datin et Tisaphernem, quod soli Athenienses sustinuere. Hic origines Athenarum repetitæ, et reges usque ad Pisistrati tyrannidem, qua exstincta qua ratione

vicere Persas. Ut, mortuo Dario, filius ejus Xerxes bellum Græciæ intulit : ac repetitæ origines Thessaliæ; expulsoque Græcia Xerxe, bellum ab Atheniensibus translatum in Asiam, usque ad Xerxis interitum.

PROLOGUS LIBRI III.

Tertio volumine continentur hæc : Ut mortuo Xerxe, filius Artaxerxes, ultus interfectorem patris Artabanum, bellum cum defectore Ægypti habuit : primoque dux ejus Achæmenes victus est; iterum per Agabazum Ægyptus recepta. Ut, Græcis cum rege pacificatis, bella inter ipsos orta sint. Inde repetitæ Peloponnensium origines : ut ab Herculis posteris, Dorico populo, sit occupata. Deinde bella Argolica et Messeniaca : coalitique Sicyoniæ et Corinthii tyranni. Bellum Criseum; et quod Athenienses primo cum Bœotis, dein cum Peloponnesiis gesserunt.

PROLOGUS LIBRI IV.

Quarto volumine continentur res Siculæ, ab ultima origine, usque ad deletam Syracusis Atheniensium classem.

PROLOGUS LIBRI V.

Quinto volumine continentur hæc : Bellum inter Athenienses et Lacedæmonios, quod Deceleicum vocatur, usque ad captas Athenas. Ut expulsi sunt Athenis triginta tyranni. Bellum quod Lacedæmonii in Asia cum Artaxerxe gesserunt, propter Cyrum initum. Hinc repetitum in excessu Cyri cum fratre bellum; et Græcorum, qui sub eo militaverunt.

PROLOGUS LIBRI VI.

Sexto volumine continentur hæc : Bellum Lacedæmoniorum gestum in Asia cum Persicis præfectis, ducibus belli Dercyllide et Agesilao, usque ad prœlium navale factum Cnido : quo, victis illis, Athenienses repetiere imperium. Dein bellum Corinthiacum, et bellum Bœotium, quo Leuctris et Mantineæ victi Spartani amisere imperium. In Thessalia deinde Jasonis, et post illum Alexandri Pheræi coalitum atque exstinctum imperium. Tum Sociale bellum gestum adversus Athenienses ab Achæis, et Rhodiis, et Byzantiis. Transitus hinc ad res macedonicas.

PROLOGUS LIBRI VII.

Septimo volumine continentur origines Macedonicæ, regesque a conditore gentis Carano, usque ad Magnum Philippum : ipsius Philippi res gestæ usque ad captam urbem Methonam. Additæ in excessu Illyriorum et Pæonum origines.

PROLOGUS LIBRI VIII.

Octavo volumine continentur res gestæ Philippi Magni, post captam urbem Methonam, a principio belli Phocensis, quod *Sacrum* vocant, usque ad finem ejus : interjectumque huic bellum, quod Philippus cum Chalcidicis urbibus gessit, quarum clarissimam delevit Olynthon. Ut Illyrici reges ab eo victi sunt; et Thracia atque Thessalia ab eo subactæ : et rex Epiro datus Alexander, ejecto Arryba : et frustra Perinthos oppugnata.

PROLOGUS LIBRI IX.

Nono volumine continentur hæc : Ut Philippus a Perintho submotus. Byzantii origines, a cujus obsidione submotus Philippus, Scythiæ bellum intulit. Repetitæ inde Scythicæ res, ab his temporibus, in quibus illa prius finierant, usque ad Philippi bellum, quod cum Athea, Scythiæ rege, gessit. Unde reversus Græciæ bellum intulit : victorque Chæroneæ, quum bella Persica moliretur, præmissa classe cum ducibus, a Pausania occupatis angustiis, nuptiarum filiæ die, occisus est, priusquam bella Persica inchoaret. Repetitæ res inde Persicæ a Dario Notho, cui successit filius Artaxerxes cognomine Mnemon; qui post fratrem Cyrum victum, pulsaque Cnido per Conona classe Lacedæmoniorum, bellum cum Evagora, rege Cyprio, gessit : originesque Cypri repetitæ.

PROLOGUS LIBRI X.

Decimo volumine continentur Persicæ res : ut Artaxerxes Mnemon pacificatus cum Evagora, rege Cyprio, bellum Ægyptium in urbe Ace compararit : ipse in Cadusiis victor : defectores in Asia purpuratos suos persequutus, primum Datamem, præfectum Paphlagonum : origo repetita : dein præfectum Hellesponti Ariobarzanem : deinde in Syria præfectum Armeniæ Orontem, omnibusque victis decesserit, filio successore Ocho. Is deinde, occisis optimatibus, Sidona accepit; Ægypto bellum ter intulit. Ut post mortem Ochi regnarit Arses.

Dein Darius, qui cum Alexandro, Macedonum rege, bello conflixit.

PROLOGUS LIBRI XI.

Undecimo volumine continentur res gestæ Alexandri Magni, usque ad interitum regis Persarum Darii. Dictæque in excessu origines et reges Cariæ.

PROLOGUS LIBRI XII.

Duodecimo volumine continentur Alexandri Magni bella Bactriana et Indica usque ad interitum ejus. Dictæque in excessu res a præfecto ejus Antipatro in Græcia gestæ, et ab Archidamo, rege Lacedæmoniorum, Molossoque Alexandro in Italia, quorum ibi est uterque cum exercitu deletus. Additæ his origines Italicæ Apulorum, Samnitum, Sabinorum; et ut Zopyrion in Ponto cum exercitu periit.

PROLOGUS LIBRI XIII.

Tertio decimo volumine continentur hæc : Ut mortuo Alexandro optimates castrorum ejus provinciarum imperia sint partiti : ut veterani, qui ab eodem lecti erant in colonias, moliti, relictis illis, in Græciam redire, a Pythone sint deleti. Bellum Lamiacum, quod Antipater in Græcia gessit. Bellum, quo Perdiccas regem Ariarathem occidit, et occisus est. Bellum, quo Eumenes Neoptolemum et Craterum occidit. Additæ in excessu origines regesque Cyrenarum.

PROLOGUS LIBRI XIV.

Quarto decimo volumine continentur hæc : Bellum

inter Antigonum et Eumenem gestum : quem ut Cappadocia expulit Antigonus, sic Phrygia minore Aridæum : ut Clitus victus in Hellesponto navali bello. Repetitum rursus bellum ab Eumene per Argyraspidas; quo victus ab Antigono interiit. Ut in Macedonia Cassander, victo Polyperchonte, receptaque a defectore Munychia, matrem Alexandri Olympiadem, Pydnæ obsessam, interfecit.

PROLOGUS LIBRI XV.

Quinto decimo volumine continentur hæc : Ut Demetrius, Antigoni filius, Gazæ victus est a Ptolemæo. Ut Cassander in Macedonia filium Alexandri regis interfecit : ac alterum Polyperchontes. Ut Ptolemæum vicit classe Demetrius : idemque ab obsidione Rhodi submotus est. Repetita in excessu origo Rhodiorum : unde digressus Demetrius liberavit a Cassandro Græciam. Dein pater ejus Antigonus bellum cum Lysimacho et Seleuco habuit. Repetitæ Seleuci res, et regis Indiæ Sandrocotti. Ut victus bello Antigonus interiit; reliquiæque imperii sunt a filio ejus collectæ : et Leonidæ inde Spartani res gestæ Corcyræ, et in Illyrico, et in Italia : cui ablata Corcyra, rex Cassander interiit.

PROLOGUS LIBRI XVI.

Sexto decimo volumine continentur hæc : Ut mortuo Cassandro, ortisque inter filios ejus certaminibus, Demetrius adjutor alteri adhibitus, occiso eo, Macedoniæ regnum tenuit : quo mox ejectus a Pyrrho, Epiri rege,

translatis in Asiam bellis, captus a Seleuco decessit. Ptolemæus, nuncupato successore filio Philadelpho, decessit. Ut Lysimachus in Ponto captus ac missus a Dromichæte, rursus in Asia civitates, quæ sub Demetrio fuerant, et in Ponto Heracleam occuparit. Repetitæ inde Bithyniæ et Heracleaticæ origines; tyrannique Heracleæ Clearchus, et Satyrus, et Dionysius, quorum filiis infectis, Lysimachus occupavit urbem.

PROLOGUS LIBRI XVII.

Septimo decimo volumine continentur hæc : Ut Lysimachus, occiso filio Agathocle per novercam Arsinoen, bellum cum rege Seleuco habuit, quo victus interiit : ultimumque certamen commilitonum Alexandri fuit. Ut Seleucus, amissis in Cappadocia cum Diodoro copiis, interfectus est a Ptolemæo, fratre Arsinoes uxoris Lysimachi, in cujus vicem Ptolemæus cognomine Ceraunus, creatus ab exercitu rex, Macedoniam occupavit; bella cum Antiocho et Pyrrho composuit, datis Pyrrho auxiliis, quibus iret contra Romanos, defensum Tarentum. Inde repetitæ origines regum Epiroticorum, usque ad Pyrrhum : ipsiusque Pyrrhi res gestæ, priusquam in Italiam trajecit.

PROLOGUS LIBRI XVIII.

Octavo decimo volumine continentur res a Pyrrho Epirota in Italia gestæ contra Romanos : Postque id bellum, transitus ejus in Siciliam adversus Carthaginienses. Inde origines Phœnicum, et Sidonis, et Veliæ; Carthaginiensiumque res gestæ in excessu dictæ.

PROLOGUS LIBRI XIX.

Undevicesimo volumine continentur res Carthaginiensium in Africa per rubellum annorum gestæ : et in Sicilia, quum Selinuntem, et Agrigentum, et Camarinam, et Gelam ceperunt : quo bello Dionysius Syracusanus Siciliæ regnum occupavit. Bellum, quod cum eo Pœni per Himilconem gesserunt, qua obsidione Syracusarum exercitum et classem amisit.

PROLOGUS LIBRI XX.

Vicesimo volumine continentur res gestæ Dionysii Siculi patris. Ut, pulsis Pœnis, Italica bella sit molitus. Inde repetitæ origines Venetorum, et Græcorum, et Gallorum, qui Italiam incolunt. Deductisque Dionysii rebus ad interitum ejus, dictæ quas Hanno magnus in Africa gessit.

PROLOGUS LIBRI XXI.

Uno et vicesimo volumine continentur hæc : Ut in Sicilia Dionysius filius, patre amisso, tractavit imperium. Ut, per Dionem ejectus, bellum cum Siculis gessit; donec, amissis liberis et fratribus, Corinthum secessit : ut, a Timoleonte Carthaginiensium bello sit liberata Sicilia : mortuoque Sosistrato iterum facta seditione, arcessiti ad bellum Carthaginienses obsederunt Syracusas : quo bello Agathocles nactus imperium est.

PROLOGUS LIBRI XXII.

Secundo et vicesimo volumine continentur hæc : Res

gestæ Agathoclis : ut a Pœnis nactus imperium, bellum cum ipsis gessit, primum in Sicilia; dehinc victus, trajecit in Africam, ubi, possessa provincia, Ophellam, regem Cyrenarum, interfecit. Ut rursus in Siciliam reversus, occupata totius insulæ dominatione, quum revertisset in Africam, amissis copiis, solus inde profugit in Siciliam : belloque ibi repetitus, et cum Pœnis pacem composuit, et dissidentes a se Siculos subjecit.

PROLOGUS LIBRI XXIII.

Tertio et vicesimo volumine continentur hæc : Ut Agathocles, domita Sicilia, bellum in Italia Bruttiis intulerit. Repetitæ inde Bruttiorum origines. Omnibus subactis, rex, seditione filii exheredati ac nepotis oppressus, interiit. Inter peregrinos deinde milites ejus et Siculos bellum motum : quæ causa Pyrrhum, regem Epiri, in Siciliam adduxit : bella, quæ Pyrrhus cum Pœnis et Mamertinis ibi gessit : et a Sicilia reversus in Italiam, victusque prœlio a Romanis, revertit in Epirum.

PROLOGUS LIBRI XXIV.

Quarto et vicesimo volumine continetur bellum, quod inter Antigonum Gonatam, et Antiochum Seleuci filium, in Asia gestum est. Bellum, quod Ptolemæus Ceraunus in Macedonia cum Monio Illyrio et Ptolemæo, Lysimachi filio, habuit : utque Arsinoen, sororem suam, imperio Macedonicarum urbium exuit. Ipse, cum Belgio, Gallorum duce, congressus, interiit. Repetitæ inde Gallorum origines, qui Illyricum occuparant; atque ut

ingressi Græciam, Brenno duce, Delphis victi deletique sunt.

PROLOGUS LIBRI XXV.

Quinto et vicesimo volumine continentur hæc : Ut Antigonus Gallos delevit : deinde cum Apollodoro, Cassandreæ tyranno, bellum habuit. Ut Galli transierint in Asiam, bellumque cum rege Antiocho et Bithynio gesserunt : quas regiones Felini occuparunt. Ut Pyrrhus ex Italia reversus, regno Macedoniæ Antigonum exuerit, Lacedæmonem obsederit; Argis interierit : filiusque ejus Alexander Illyricum cum Mytilo bellum habuerit.

PROLOGUS LIBRI XXVI.

Sexto et vicesimo volumine continentur hæc : Quibus in urbibus Græciæ dominationem Antigonus Gonatas constituerit. Ut defectores Gallos Megaris delevit; regemque Lacedæmoniorum Area Corinthi interfecit. Dehinc cum fratris sui Crateri filio Alexandro bellum habuerit. Ut princeps Achaiæ Aratus Sicyonem, et Corinthum, et Megara occuparit. Ut in Syria rex Antiochus, cognomine Soter, altero filio occiso, altero rege nuncupato Antiocho, decesserit. Ut in Asia filius Ptolemæi regis, socio Timarcho, desciverit a patre. Ut frater Antigoni Demetrius, occupato Cyrenis regno, interiit. Ut, mortuo rege Antiocho, filius ejus Seleucus Callinicus regnum acceperit.

PROLOGUS LIBRI XXVII.

Septimo et vicesimo volumine continentur hæc : Se-

leuci bellum in Syria adversus Ptolemæum. Item in Asia adversus fratrem suum Hieracem : quo bello Ancyræ victus est a Gallis. Utque Galli, Pergamo victi ab Attalo, Zyelam Bithynium occiderint. Ut Ptolemæus eum denuo captum interfecerit : et Antigonum Andro prœlio navali Oprona vicerit : et a Callinico fusus, in Mesopotamia Antiochus insidiantem sibi effugit Ariamnem. Dein postea custodes Tryphonis, quo a Gallis occiso, Seleucus quoque frater ejus decesserit, majoremque filiorum ejus Apaturius occiderit.

PROLOGUS LIBRI XXVIII.

Octavo et vicesimo volumine continentur hæc : Ut mortuo rege Epiri Alexandro, Laodamiam Epirotæ occiderint. Dictique in excessu Bastarnici motus. Ut ex Macedonia Demetrius sit a Dardanis fusus; quo mortuo tutelam filii ejus Philippi suscepit Antigonus, qui Thessaliam, Mœsiam, Dardaniam subjecit : et adjutis Achæis contra regem Spartanum Cleomenem, cepit Lacedæmona : amissoque regno Cleomenes Spartanus confugit Alexandriam, atque ibi interiit. Dictum in excessu bellum Illyricum, quod Romani gessere cum Teuta.

PROLOGUS LIBRI XXIX.

Undetricesimo volumine continentur hæc : Res gestæ Philippi regis adversus Dardanos et Ætolos. Repetitæque inde Creticæ origines : Post cujus insulæ societatem, Philippus cum Illyriis, et Dardanis, et rursus Ætolis bello congressus est, adjuvantibus Ætolos Romanis. Quo finito, intulit Ætolis bellum.

PROLOGUS LIBRI XXX.

Tricesimo volumine continentur hæc : Ut, mortuo Ptolemæo Tryphone, filius ejus Philopator Antiochum regem vicit, rapi ei pœamare Agathocleæ corruptus decessit, relicto filio pupillo : in quem cum Philippo rege Macedonum consensit Antiochus. Philippi deinde gesta in Asia, quum movisset Ætola bella. A quibus reversus bellum habuit cum ducibus Romanis Sulpicio et Flaminino, a quibus victus, pax. Transitus deinde ad res Antiochi, qui, post regnum acceptum, persequutus defectores in Media Molonem, in Asia Achæum, quem obsedit Sardibus : pacata superiore Asia Bactris tenus, in Romana bella descendit.

PROLOGUS LIBRI XXXI.

Uno et tricesimo volumine continetur bellum, quod cum Lacedæmonio Nabide Titus Flamininus et Philopœmen, dux Achæorum, gessit. Item bellum, quod cum Antiocho in Achaia per Acilium consulem, et in Asia per Scipionem gestum est. Denique Hannibalis ad regem a Carthagine fuga. Bellum cum Ætolis gestum per eumdem Acilium, qui Antiochum Græcia expulerat.

PROLOGUS LIBRI XXXII.

Secundo et tricesimo volumine continentur hæc : Defectio ab Achæis Lacedæmoniorum et Messeniorum, qua Philopœmen interiit. Romanorum in Asia, duce Manlio, adversum Gallos bellum. Regis Philippi, propter ablatas

sibi civitates, alienatus in Romanos animus; et ob hoc alter filiorum Demetrius occisus : concitatique ab eo Bastarnæ, transire conati in Italiam. Inde in excessu dictæ res Illyricæ : ut Galli, qui occuparant Illyricum, rursus redierunt in Galliam; originesque Pannoniorum, et incrementa Dacorum, per Ruboboston regem. In Asia bellum a rege Eumene gestum adversus Gallum Ortiagontem, Pharnacem Ponticum et Prusiam, adjuvante Prusiam Hannibale Pœno. Res gestæ Hannibalis post victum Antiochum. Et mox, mortuo Seleuco, filio magni Antiochi, successit regno frater Antiochus.

PROLOGUS LIBRI XXXIII.

Tertio et tricesimo volumine continentur hæc : Ut cum Perse, Philippi filio, rege Macedonum, Romani bellum gesserint : quo capto deleta est Epiros. Ætolicæ civitates ab unitate corporis deductæ, inter Achæos et Lacedæmonios certamine orto : bellum rursus in Macedonia gestum a Romanis cum Pseudo-Philippo.

PROLOGUS LIBRI XXXIV.

Quarto et tricesimo volumine continentur hæc : Bellum Achaicum, quod Romani per Metellum et Mummium gessere : quo diruta est Corinthus. Bellum regis Eumenis cum Gallo-Græcis, et in Pisidia cum Selgensibus. Res, quas gessit Syriæ rex Antiochus, et rex Ægypti Ptolemæus. Repetitæ inde origines regum Cappadocum. Ut, mortuo Ptolemæo, relicti ab eo filii duo Philometor et Evergetes, primum cum Antiocho habuere bellum,

quod per Romanos finitum est, deinde inter se, quo major est expulsus : restitutoque, Romani inter fratres regna diviserunt. Ut, mortuo rege Syriæ Antiocho, Demetrius, cognomine Soter, qui Romæ fuerat obses, clam fugit; occupataque Syria, bellum cum Timarcho, Medorum rege, habuit, et Ariarathe rege Cappadocum. Ut habita inter Ariarathem et Orophernem regni certamina. Ut, mortuo rege Asiæ Eumene, suffectus Attalus bellum cum Selgensibus habuit, et cum rege Prusia.

PROLOGUS LIBRI XXXV.

Quinto et tricesimo volumine continentur hæc : Bellum piraticum inter Cretas et Rhodios : seditio Cnidiorum adversum Ceramenses. Et adversus Demetrium Sotera subornatus est Alexander, tamquam genitus Epiphane Antiocho : quo bello victus Demetrius, invisum stultitia Alexandrum bello vicit, adjuvante Ptolemæo Philometore, qui eo bello interiit. Ut deinde orta Demetrio bella sint cum Diodoto Tryphone : expulsusque a Tryphone regno Syriæ Demetrius. Repetit inde superioris Asiæ motus, factos per Aretam et Arsacem Parthum.

PROLOGUS LIBRI XXXVI.

Sexto et tricesimo volumine continentur hæc : Ut Trypho, pulso Syria Demetrio, captoque a Parthis, bellum gessit cum fratre ejus Antiocho cognomine Sedete : ut Antiochus, interfecto Hyrcano, Judæos subegit. Repetita inde in excessu origo Judæorum. Ut rex Asiæ Attalus

Cenostracas subegit : successoremque imperii Attalum Philometora reliquit. Mortuo denique Philometore, Aristonicus regno Asiæ occupato, bellum cum Romanis gessit, quo captus est.

PROLOGUS LIBRI XXXVII.

Septimo et tricesimo volumine continentur hæc : Repetitis regum Ponticorum originibus, ut ad ultimum Mithridatem Eupatora series imperii deducta sit : atque ut ingressus ille regnum subegit Pontum et Paphlagoniam, priusquam in bella romana descendit. Dictæque in excessu regum Bosporanorum et Colchorum origines, et res gestæ.

PROLOGUS LIBRI XXXVIII.

Octavo et tricesimo volumine continentur hæc : Ut Mithridates Eupator, occiso Ariarathe, Cappadociam occupavit; victoque Nicomede et Malthino, Bithyniam. Ut, mortuo Ptolemæo Philometore, frater ejus Physcon, accepto regno Ægypti seditione populi, deinde bellum cum uxore sua Cleopatra, et cum rege Syriæ Demetrio habuit. Inde repetitum, ut Demetrius captus sit a Parthis, et frater ejus, victo in Syria Tryphone, bellum Parthis intulerit, qui cum exercitu suo deletus est.

PROLOGUS LIBRI XXXIX.

Nono et tricesimo volumine continentur hæc : Ut, exstincto a Parthis Antiocho Sidete, frater ejus Demetrius dimissus regnum Syriæ recepit; subornatoque in bellum adversus eum Alexandro Zebinna, interiit : filius-

que Antiochus Grypos, victo Zebinna, regnum occupavit. Dehinc cum fratre suo Antiocho Cyziceno bellum in Syria Ciliciaque gessit. Ut, Alexandriæ mortuo rege Ptolemæo Physcone, filius ejus Ptolemæus Lathurus accepto regno expulsus est a matre in Cyprum; et in Syria bello petitus ab eadem, suffecto in locum ejus Alexandro, donec, occisa per Alexandrum matre, recepit Ægypti regnum. Ut post Lathurum filius Alexander regnarit, expulsoque eo, suffectus sit Ptolemæus Nothus. Ut Syriam Judæi et Arabes terrestribus latrociniis infestarunt : mari Cilices piraticum bellum moverunt, quod in Cilicia Romani per Antonium gesserunt. Ut in Syria post mortem regis occuparint imperium.

PROLOGUS LIBRI XL.

Quadragesimo volumine continentur hæc : Ut, mortuo Grypo rege, Cyzicenus cum filiis ejus bello congressus, interiit. Hi deinde a filio Cyziceni Eusebe interfecti : exstinctaque regum Antiochorum domo, Tigranes Armenius Syriam occupavit. Cui mox victo Romani abstulere eam. Ut Alexandriæ post interitum Ptolemæi Lathuri substituti sunt ejus filii : alteri data Cypros, cui P. Claudii rogatione Romani abstulerunt eam; alter seditione exagitatus Alexandria Romam profugit : belloque per Gabinium gesto recepit imperium : quo mortuo successit filius, qui cum sorore Cleopatra certamine sumto, et Pompeium Magnum interfecit, et bellum cum Cæsare Alexandriæ gessit. Ut successit ejus soror regno Cleopatra, quæ illigato in amorem suum M. Antonio, belli Actiaci fine exstinxit regnum Ptolemaicorum.

PROLOGUS LIBRI XLI.

Uno et quadragesimo volumine continentur res Parthicæ et Bactrianæ. In Parthis, ut est constitutum imperium, per Arsacem regem. Successores deinde ejus Artabanus, et Tigranes cognomine Deus : a quo subacta est Media et Mesopotamia : dictusque in excessu Arabiæ situs. In Bactrianis autem rebus, ut a Diodoto regnum constitutum est : deinde, quo rege pugnante, Scythicæ gentes, Sarancæ et Asiani Bactra occupavere et Sogdianos. Indicæ quoque res additæ, gestæ per Apollodorum et Menandrum reges eorum.

PROLOGUS LIBRI XLII.

Secundo et quadragesimo volumine continentur Parthicæ res. Ut præfectus Parthis Apræteus Mesenis bellum intulit : utque in Babylonios et Seleucienses sæviit : utque Phraati successit rex Mithridates cognomine Magnus, qui Armeniis bellum intulit. Inde repetitæ origines Armeniorum, et situs. Ut varia complurium regum in Parthis successione, imperium accepit Orodes, qui Crassum delevit et Syriam per filium Pacorum occupavit. Illi succedit Phraates, qui et cum Antonio bellum habuit, et cum Tiridate. Additæ res Scythicæ. Reges Tocharorum Asiani, interitusque Sarducarum.

PROLOGUS LIBRI XLIII.

Tertio et quadragesimo volumine continentur origines [priscorum] Latinorum, situs urbis Romæ : et res usque

ad Priscum Tarquinium. Origines [deinde] Liguriæ et Massiliensium res gestæ.

PROLOGUS LIBRI XLIV.

Quarto et quadragesimo volumine continentur res Hispanicæ et Punicæ.

NOTÆ IN PROLOGOS

HISTORIARUM PHILIPPICARUM TROGI POMPEII.

IN PROLOGUM LIBRI I.

In excessu. Sæpius hæc vox in Prologis obvia fit, et notat excursum, digressionem, *excedendo* scilicet, seu recedendo a re proposita.

IN PROLOGUM LIBRI III.

Bellum Criseum. Scribe *Crissæum,* a *Crissa,* Phocidis oppido, vel a *Crissæo* sinu, cum Rutgersio, *Var. lect.,* v, 7 : *Crissæus* enim sinus Straboni idem est qui Corinthiacus. Bellum autem occasione Corinthiæ tyrannidis, *Corinthiacum* appellatum, modo citato loco Diodorus tradit, quod circum ea potissimum loca gestum sit. Potuit ergo, ait Bern., simili de causa *Crissæum* appellari.

IN PROLOGUM LIBRI V.

Bellum.... Deceleicum. A *Decelia,* oppido et castello Atticæ.

IN PROLOGUM LIBRI IX.

Cum Athea, Scythiæ rege. Hoc nomen dedit Cl. Lemaire cum Gronovio. Legendum enim *Athea* docuit Bongarsius ad Justinum, IX, 2, pro corrupto *Mathea,* littera *m* temere e precedenti voce repetita. Ponticarum gentium antiquissimum regem *Atheam* commemorat Florus, III, 5, qui in mss. dicitur *Etas.* Confer Florum, loco laudato.

IN PROLOGUM LIBRI X.

Ut post mortem Ochi regnarit Arses. Straboni, extremo libro XV, est Νάρσης; Justino *Codomannus,* vel magis *Codomanus,* quod nomen ejusdem sensus mihi videtur. *Codomanus* enim conflatum

est a græco κώδη, fructus papaveris, κωδία, papaveris caput, et μαίνομαι, insanio, μανία, furor; *Narses* vero dictum est, pro *Narces*, a ναρκη, torpedo, torpor veternus; unde et νάρκισσος, narcissus, flos qui, sicut papaver, vim *narcoticam* habet, seu torporem afficit. Ergo pro *Arses* reponendum *Narses*, aut potius *Narces*. Sic Darius nominabatur antequam regnum adeptus esset, quod Justinus eodem loco testatur. In more enim positum erat olim, ut ad imperium accedentes reges, sicut etiam nunc, nomina mutarent, quod conditionis mutationem, novamque æram notabat. Diodoro Siculo, libro XXVII, *Arses* Ochi filius est, sed apud ipsum hoc nomen quoque depravatum conjicio.

IN PROLOGUM LIBRI XIII.

Bellum Lamiacum. Dictum bellum illud *Lamiacum*, a *Lamia*, Thessaliæ urbe, in quam Antipater ab Atheniensibus cæsus confugerat, referente Diodoro, XVII, 3, et XVIII, 9.

IN PROLOGUM LIBRI XVIII.

Origines Phœnicum, et Sidonis, et Veliæ. Huic Lucaniæ urbi quum hic nullus sit locus, alii pro *Veliæ* ediderunt *Tyri*, sed ex Justino lege *Uticæ*. Hanc correctionem Bongarsii Longeruæus et Gronovius receperunt. Punicarum in Africa urbium si demas Carthaginem, nulli cessit Utica. Stephanus eam scribit Tyriorum coloniam fuisse. *Vide* notam nostram in Justin., XVIII, 4, voce *Uticam.*

IN PROLOGUM LIBRI XIX.

Per rubellum annorum. « In his verbis aperte corruptis, ait D. Lemaire, latet hæc lectio, quam codex P. Pithæi habet adscriptam, quamque ipsam Colbertini codices habent et plures aliæ editiones, *per Asdrubalem, Amilcarem et Annonem;* vel quod alii ediderunt *per numerum multorum annorum.* » Ego vero existimo has esse tantum glossas interpretationesque; et genuinam lectionem, *per bellum* IV (vel XV) *annorum*, vel *per grave bellum multorum annorum,* sive *per multorum* (pluriumve) *bellum annorum,* latere in his verbis : *per* RUBELLUM *annorum*, aut in iis : PER SUBELLUM ANNORUM, quæ Modii libri habent; quod et innuunt voces *quo bello*, quæ sequuntur.

IN PROLOGUM LIBRI XXIV.

Cum Monio Illyrio. Cod. Paris. *Mytilo,* quod recepit Gronovius ex prologo sequenti, et mihi quoque arrideret, nisi in Justino bis pro *Monio* legeretur *Belgio*, qui dux Pausaniæ *Bolgius* est.

IN PROLOGUM LIBRI XXV.

Cum rege Antiocho et Bithynio. Subaudito *rege,* et *Bithynio* adjective sumpto, non autem pro nomine proprio. Freinshemius correxit *Bithynis*, quod mihi quoque placet.

Quas regiones Felini occuparunt. Pro *Felini* alii codices *Selini* habent, Longeruæusque conjicit *Galli;* ego autem *Bithyniæ* reponendum. Confer Justinum, Strab., et Livium, loco laudato.

IN PROLOGUM LIBRI XXVI.

Regemque Lacedæmoniorum Area. Modii editio habet *Lacedæmoniorum Arean;* sed, ut ait D. Lemaire, quum græcum sit Ἄρευς, non est cur, cum Modio et Gronovio, ex aliis codicibus recipias *Arean.*

IN PROLOGUM LIBRI XXVII.

Ab Attalo, Zyelam Bithynium. Illam Freinsh. emendationem confirmarunt deinde duo codices. Antea corrupte legebatur *ab Ataloziæ Lambitunum;* Modius ediderat *ab Attalo Lambitunum,* Bernecceriusque legendum proponebat *ab Attalo, Zybœam Bithynum.*

Oprona. Thysius *Prona* edidit, Modius *Oprona.* An *Tryphon* legendum, subaudito *Ptolemæus?* Sic paulo post legitur, corrupte pro *Tryphonis*, *Stryponio;* sic, prologo libri xxx, *Utrusphonæ* pro *Tryphone.*

IN PROLOGUM LIBRI XXX.

Rapi ei pœamare Agatocleæ corruptus decessit. Is. Vossius hæc eruit : *turpique postea amore Agatocleæ.* Longeruæus ita hunc locum falsa distinctione manifeste depravatum restituere conatur : *rapiturque ipsi præmium Agathocleæ amore corrupto. Decessit....* Sed lege, cum duobus codd. Lugd., quos Gronovius se-

quitur, *Raphiæ ipse amore Agathocleæ corruptus decessit*, ut jam conjecerat Valesius ad Polyb., excerpt. 12.

IN PROLOGUM LIBRI XXXII.

Rubobosten regem. Lege *Bœrebistan regem*, et *vide* notam nostram in Just., XXXII, 3, voce *Orole.*

IN PROLOGUM LIBRI XXXIV.

In Pisidia cum Selgensibus. Selga urbs Pisidiæ erat, ex Strabone, lib. XII, et Stephano.

IN PROLOGUM LIBRI XXXV.

Ceramenses. A *Ceramo*, Cariæ oppido, hi populi dicti erant, *Ceramicus*que sinus, non longe ab Halicarnasso nobilissima urbe, ex P. Mela, lib. I, et Plin., V, 29. *Ceramenses* populi de conventu Carum quem Chrysaoreum vocant, participant, licet Carici generis non sint, auctore Strabone, XIV.

IN PROLOGUM LIBRI XXXVI.

Antiocho cognomine Sedete. Id est Antiocho VII, cognomine *Sedete*, vel potius *Sidete*, ut prologo libri XXXIX legitur. Cum Cl. Lemaire ita dedimus hunc locum a Bongarsio correctum, pro vulg. corrupto : *Antiocho cognomine, sed.*

Attalus Cenostracas subegit. Nomen ex falsa distinctione depravatum, unde elicit Longeruæus *Cænos, Thracas*, meliusque Is. Vossius *Thynos Thracas*, cui subscribo. Confer Strab., l. XIII

IN PROLOGUM LIBRI XXXIX.

Alexandro Zebinna. Thysius *Zabinneo* edidit, sed *Zebinam* vocat Josephus, XIII, 17, et Zonaras.

IN PROLOGUM LIBRI XLI.

Sarancæ et Asiani. Lege *Sarangæ et Ariani.* Plinius, lib. VI, cap. 16, mentionem facit de populo, cui nomen *Sarangæ;* in Herod. autem, l. III, Σαραγγαῖοι; l. VII, Σαράγγαι; et in *Geogr. veteri*, II, 288 et 289, D'Anville *Zarangæos* in *Aria* collocat.

Longeruæus igitur male correxit *Saracancæ*, a *Saraca*, Ptolemæo auctore, Sarmatiæ Asiaticæ urbe : pro *Asiani* legendum fortasse *Ariani* conjicit; ego autem certissime recipio, cum Modio, hanc lectionem, quæ mihi primo intuitu in mentem venerat.

IN PROLOGUM LIBRI XLII.

Ut præfectus Parthis Apræteus Mesenis bellum intulit. Valesius, in Diod. excerpt., p. 58, et Longeruæus, ex nomine corrupto *Apræteus* eliciunt, *a Phraate Himerus*, sic : *ut præfectus Parthis a Phraate Himerus Meseniis bellum intulit : Mesene* autem regio est apud Stephanum, ex Asiano Quadrato, intra duos Tigridis alveos, cujus meminit et Plinius, libro VI, c. 27, et Cl. D'Anville *Mesenen Tigris* a *Mesene Euphratis* distinguit, II, 201, 261 et 265.

Phraati. Pro *Phraati* legendum fortasse *Phrahati* (rectius *Phradati*) conjecit Bongarsius, et ejus conjecturæ assentior.

Reges Tocharorum Asiani. Ita recte correxit Longeruæus pro *Thoclarorum.* A *Tocharis* enim, Bactrianæ populis, dicta fuit regio quæ nunc vocatur *Tocharistan. Vide* D'ANVILLE, *Geog. vet.*, t. II, p. 300.

Asiani. Omnino legendum *Ariani*, ut supra, prol. lib. XLI.

Sarducarum. Longeruæus vult *Saracancarum*, ut supra, XLI, *Saracancæ*, sed parum feliciter. Bongarsius conjicit *Carducchorum* rectius : *Carduchi* enim vel *Gordyæi*, ex Cl. D'Anville, Assyriæ populi erant, a quibus *Kurdi* et *Kurdistana* regio hodie nomina sua mutuantur; et, auctore Stephano, *Gordyæa*, regio persica. Legendum igitur *Carducorum* pro *Sarducarum.*

ELIGIUS JOHANNEAU.

INDEX

PRÆCIPUARUM ETYMOLOGIARUM, ORIGINUM, RESTITUTIONUM ET INTERPRETATIONUM FABULARUM QUÆ OBVIÆ FIUNT IN NOTIS AD JUSTINUM.

ADNOTATIONES

IN JUSTINI

HISTORIAS PHILIPPICAS.

IN LIBRUM XXIII.

Rerum in hoc libro expositarum fons *Timæus Siculus*, ut in superiore.

Cap. I. *Civitates græci nominis*. Intelligit Terinam, Hipponium, Thurios et alias. Vide Diodor., xvi, 15.

Quibus et Spartani. Vide *Supra*, iii, 2 et 3.

Regibus. I. e. Archidamo Lacedæmoniorum, Alexandro Epirotarum et Cleonymo Spartano.

Ad postremum imploratus, etc. In altera scilicet expeditione italica : nam bis eo trajecisse Agathoclem persuadent *Excerpta* Diodori ex libro xxi, fr. 3, coll. fr. 8. Eodem ducunt quæ seq. capitis principio narrantur.

Cap. II. *Vis morbi*. Mænon enim venenum ei bibendum tradiderat, ut nepoti Agathoclis, cui favebat, viam ad regnum pararet.

Filium. Agathoclem; *nepotem* : Archagathum, Archagathi in Africa occisi filium.

Cap. III. *Heleno filio Siciliæ..... Alexandro autem Italiæ regnum destinat*. Epitomator Trogi duos filios Pyrrhi hic inter se permutasse videtur : nam Plutarcho in *Vita Pyrrhi*, c. 9, et Diodoro, testibus Alexander ex Lanassa, Agathoclis filia, Helenus vero e Bircenna, Illyriorum regis filia, prognatus erat.

In hoc æstu periculorum, etc. Veriora hic tradere videtur Plutarchus, c. 24 : qui volenti Pyrrho nuntium illum ex Italia venisse auctor est, ut cujus res jam labi cœpissent.

Nec in Italia meliore. Nam magno prœlio ibi victus est a Manio Curio Dentato consule ad Beneventum.

Cap. IV. *Adversus Carthaginienses.* Immo adversus Mamertinos. Vide Polybium, I, 8 et 9.

Hierocle. MSS. Justini omnes *Hieroclyto*, et paullo post *Gelo*, quum scribi deberet *Gelone.* Genealogiam Hieronis concinnavit ex historicis Casaubonus ad Dionysium Halicarnass., in initio libri septimi.

Noctua, in hasta. « Potest hoc accidisse, quum Agathocles, bello punico, noctuas compluribus per castra locis clam emisit, quæ per agmen volitantes, dum clypeis galeisque insident, animos militum confirmabant, pro felici id augurio accipientibus singulis, propterea quod Minervæ sacra hæc avis habebatur. Diodor., XX, II. » Berneccerus.

IN LIBRUM XXIV.

Ægyptiacarum quoque rerum tot exstiterunt olim scriptores hodie deperditi, ut definiri jam non possit, ex quo potissimum sua hauserit Pompeius Trogus. Narratio ejus hic illic cum *Polybio* congruit, qui tamen vix omnia a Pompeio commemorata in suos libros receperat. De *Gallis* eorumque expeditionibus per Græciam et Asiam Minorem videndi præcipue Livius et Pausanias. Scriptorum veterum locos de iis plenissime collegit Gottl. Wernsdorfius in dissertatione *de Republica Galatarum*, Norimbergæ, 1743, et *St.-Martin*, in egregio libro, *Hist. des Gaules*, 2 vol. in-4°. In Prologo Pompeii nominatur rex Illyriorum *Monius*, cujus memoria apud ceteros scriptores intercidit.

Cap. I. *Interim in Græcia,* etc. Harum rerum initia jam XVII, cap. 2, indicata fuerant.

Area. Græci enim Ἀρεύς, sed MSS. *Arean*, quasi esset *Areas.*

Ptolemæus. Jam tertio vides Justinum inter se permutasse duos Ptolemæos, Ptolemæum Philadelphum, Ægypti regem, et Ptolemæum Ceraunum. Nam hæc de rege Ægypti intelligenda esse aliunde satis apparet.

Pulso Antigono. In pugna navali.

Cap. II. *Arsinoe.* Quæ Lysimachi regis vidua erat.

Lysimacho filio. Codices nonnulli *Ptolomæo* pro *Lysimacho* retinent; male. Duos enim Lysimachi filios noverunt scriptores,

Philippum et Lysimachum, utrumque ex Arsinoe; videtur Lysimachus ex priore uxore Amastri Ptolemæum generasse : nisi quidem error subest.

Cap. IV. *Ex his portio.* Quæ hic conjunguntur, temporibus maxime distant, si consensum ceterorum scriptorum intuemur, præsertim Livii, v, 34, 35; Diodori, xiv, 113 sqq., et accuratam narrationem Pausaniæ, x, 19. Erravit igitur hic vel Trogus vel Justinus.

Solus rex Macedoniæ Ptolemæus. Testatur idem de eo Pausanias, 1, c. 16.

Cap. V. *Caput ejus amputatum.* Gallorum hunc morem fuisse veteres narrant. Vide Liv., x, 26. Ceterum post insecutam victoriam alterum agmen Gallorum in Pannoniam secessisse videtur. Vide Wernsdorfium, *de Republ. Galatarum,* l. 11, c. 10, p. 100 sqq.

Sosthenes. Hic post tanta fortitudinis experimenta Macedoniæ per duos annos tamquam rex præfuit.

Gallos victoria exsultantes. Sub Brenno, post novam impressionem.

Cap. VI. *Adunatis* CL *millibus.* Justinus igitur narrat Brennum cum 150,000 peditibus et 15,000 equitibus impetum fecisse in Macedoniam; sed Pausanias, cujus diligentiam in tradendis his rebus supra laudavimus, testatur fuisse 152,000 pedites et 20,400 equites, cum 40,800 servis vel ambactis, quorum bini ex usu Gallorum singulis equitibus adessent. Hunc dissensum Wernsdorfius, p. 11, ita explicat, ut statuat seditione in Dardania inter duces Gallorum orta ad viginti millia a Brenno secessisse et iter in Thraciam avertisse.

Cap. VII. *Quatuor millia.* Plures fuisse videntur, uti colligas ex Pausania, x, 23.

Cap. VIII. *Ipsi vates, sparsis crinibus.* « MSS. Fuldenses *ipsæ vates,* quod satis convenit cum eo quod sequitur *sparsis crinibus.* Et erant omnino pleræque feminæ Apollinis sacerdotes ejusque instinctu responsa dantes. Virgil., *Æneid.*, vi, 65 :

. . . . Tuque, o sanctissima vates,
Præscia venturi.

Delphis imprimis, ubi *Phœbades* vocabantur hæ vates, sive *Pythiæ.* Vide Strabonem, l. ix. » Modius.

Duas armatas virgines. Apud Græcos τὰς Λευκὰς Κόρας dictas Vide Cicer., *de Divinatione*, 1, 37, ibique commentatores.

Alter ex ducibus. Hic erat Acichorius vel Cichorius, quod idem nomen esse ostendit Valesius, in notis ad Maussacum in *Harpocrationem*, p. 216.

Decem millibus. Viginti millia habet Diodorus, xxii, frag. 13.

Nemo ex tanto exercitu... superesset. Magnus hic est historicorum omnium secum dissensus : nam eadem cum Justino narrant Diodorus et Pausanias, ut vix dubitandi esse locus videatur; sed infra, libro xxxii, c. 3, Justinus scribit *reliquiarum* de Brenni exercitu partem fugisse in Asiam, partem in Thraciam : neque Justinus solus, sed multi cum eo alii. Ne contradicere sibi ipsis tot celebres historici videri debeant, alia via non restat quam ut eos voluisse dicamus, *non universum* Gallorum, qui e patria profecti fuerant, exercitum, sed partem tantum ejus in Græciam sese immisisse; ceteros autem interim Macedoniam et Thraciam esse pervagatos. Pluribus de ea re exponunt Wernsdorf., in dissertatione sæpe citata, p. 18 sqq., Spanhemius ad Callimach., *Hymn. in Delum*, v. 145, et interpp. Pausaniæ, ad x, c. 23.

IN LIBRUM XXV.

Multa hoc quoque in libro Justinus omisit, ut bellum Antigoni Macedonis cum Apollodoro, crudelissimo Cassandreæ urbis tyranno, Gallorum bellum contra Antiochum Soterem, Seleuci filium. Permulta cum iis congruunt, quæ ex *Memnonis* historiis περὶ Ἡρακλείας servavit Photius in Bibliotheca : quo fortasse auctore usus est Pompeius Trogus.

Cap. II. *Quamquam Gallorum.* Accuratiora de his ex aliis collecta habes apud Wernsdorfium in diss., p. 23 sqq.; 29, sqq.; et 131 sqq.

Tantus terror gallici nominis. « Gallorum quidem etiam corpora intolerantissima laboris atque æstus fuere, primaque eorum prœlia plus quam virorum, pos ema minus quam feminarum esse Livius et Florus scribunt. Apud Romanos nulli bello gallico immunitas (ab oneribus publicis) erat, ut ait Cic. *pro M. Fonteio*, et auctore Appiano in libro ii, in sacerdotum et seniorum lege, quæ de immunitate lata est, exceptum fuit, nisi gallicum bellum instaret : eo enim instante etiam sacerdotes

et seniores omnes in armis esse oportebat : nam gallica gente nulla usquam Romanis erat formidabilior. » Græviis.

A Bithyniæ rege. Nicomede; non Eumene, ut alii.

Parta victoria. Scilicet de illa Bithynorum factione, quæ Zipœtæ addicta erat.

Cap. III. *A Pœnis navali prælio victus.* Hoc referre debebat Justinus supra xxiii, 3; sed oblivione præteriit. Vide Appianum in *Samniticis*, § 12.

Cap. IV. *Messeniorum.* Sed alii historici Messenios et Argivos inter *Spartanorum* auxilia enumerant, ut Pausan., 1, 13.

Urbem Corcyram... ceperit. In alio hoc factum esse debet bello atque eo, quod novimus ex Pausan., 1, 11 et 12, ut ex chronologia apparet; sed scriptorum interitus ejus memoriam oblitteravit.

IN LIBRUM XXVI.

Multo plura hic Pompeius in integro opere : confer Prologum cum narratione Justini. De iis, quæ servata sunt, præcipui auctores Plutarchus et Pausanias; sed hi fontes suos in his rebus non indicarunt.

Cap. I. *Occupatur.* Auxiliante scilicet Antigono.

Cap. II. *Bello, et Ptolemæi regis, et Spartanorum.* Intelligendus non est, cum novissimo editore, Ptolemæus Pyrrhi filius, jam ante patrem mortuus, sed rex Ægypti, Philadelphi cognomine. Res autem sic gesta est. Antigonus, dum post mortem Pyrrhi (ut verbis Prologi utar) *in urbibus Græciæ dominationem constituebat*, sive potius instaurabat et amplificare nitebatur, Athenas etiam terra marique aggressus est : hoc nuntio allato et Ptolemæus cum classe et Lacedæmonii cum omnibus copiis in auxilium Atheniensibus venerunt : inde id bellum Antigono conflatum est.

Gallo-Græciæ exercitus. Depravavit hic Justinus Pompeii Trogi narrationem. Ex iis enim, quæ xxv, 2, in fine vidimus, epitomator sibi persuaserat, Gallos in Europa tum non amplius superfuisse, verum qui post ea tempora ibi pugnaverint, advenisse ex Gallo-Græcia. At Pompeius, quantum quidem intelligi potest ex Prologo, eos non *Gallo-Græcos*, sed recte *Gallos* vocaverat, et Gallos *defectores* : in fidem igitur et societatem ab Antigono recepti fuisse videntur. Habebat autem jam Pyrrhus Gallorum

duo millia ac fortasse plures in exercitu contra Spartanos et Argivos ducto : quos tum deletos fuisse nusquam legitur : verum occiso Pyrrho rege eos ad Antigonum transiisse verisimile est : neque hic in tanta belli necessitate eos repudiavisse videtur, ut qui jam semel usus fuerat emto Gallorum auxilio; vide *supra*, xxv, 3. Ceterum hæc res ad Megara urbem gesta est, non in Macedonia, ut somniarunt novissimi quidam editores.

Internecivum. Galli enim undique ab hostibus cincti erant, neque habebant quo confugerent.

Hujus filius Demetrius. Niebuhrius in *Opusculis*, t. 1, p. 229, hac historia accurate expensa, non *filium* Antigoni censet fuisse Demetrium, sed unum e fratribus Antigoni, qui eodem erant nomine.

Cap. III. *Ad Acarnanas.* Acarnania quidem jam Pyrrho obedierat (vide Plutarchum, in *vita* ejus, c. 6), sed postmodum ab Alexandro *in portionem belli accepta est*, ut infra loquitur Justinus, l. xxviii, initio.

Ptolemæo fratre. I. e. Philadelpho, cui frater erat ex matre Berenice, filius quidem Philippi prioris ejus mariti. A Ptolemæo autem rege præpositus fuerat Cyrenensibus, quibus, ut a fratre deficerent et bello Ægyptum peterent, persuasit. Deinde vero Marmaridarum, quæ Libyum Nomadum gens erat, defectione, motus etiam Antiochi Dei, quem in societatem belli sollicitaverat, a Ptolemæo variis modis pressi, infirmitate, a bello destitisse videtur. Sed hæc tantum in conjectura posita sunt, verum probabili, si conferas Pausaniam, 1, c. 7.

Demetrium. Is Demetrii Poliorcetis genitus erat ex Ptolemaide, Ptolemæi Lagidæ et Eurydicæ Antipatri filio, cognomine Pulchri appellatus.

Qui et ipse ex filia Ptolemæi. Scilicet ut Berenice ex filio Ptolemæi, licet privigno, Maga. Ad Arsinoen autem hæc referri nequeunt, nisi hic etiam duas ejusdem nominis feminas permutavit aut Justinus aut Trogus.

Ptolemæi (scil. Philadelphi) *filium.* Ptolemæum Evergeten, cujus deinde uxor facta est.

IN LIBRUM XXVII.

Memorabilis est Prologus hujus libri, in quo res narrantur ab

aliis scriptoribus non servatæ : c. c. de Gallorum pugna satis celebri contra Zielam Bithynum, quam alii *Pergami* factam fuisse non perhibent. Cf. PHYLARCHUM, quocum etiam in sequentibus libris Pompeii narratio nonnunquam tantopere congruit, ut ex eo haustam esse vix dubitare possis, apud Athenæum, II, p. 58, C. Deinde victoria navalis Ptolemæi (Evergetæ) contra Antigonum ad Andrum, quæ sine dubio reportata est in Antigoni, Dosonis cognomine, expeditione navali, in Seleuci Callinici gratiam facta.

CAP. I. *Laodice.* In Justini codd. fere ubique *Laudice* scribitur. Erat prior Antiochi conjux, filia Achæi.

Sororem Ptolemæi. Scilicet Evergetæ, filiam Ptolemæi Philadelphi, cujus nuptiis pax constituta est inter Ptolemæum Philadelphum et Antiochum Deum.

Totum regnum Seleuci. Id quidem partim expugnatum erat a Ptolemæo, partim sponte ad eum defecerat, ita ut Seleucus præter Lydiam et Phrygiam de regno suo nihil retineret.

CAP. II. *Comparasset.* Per Rhodios et regem Macedoniæ.

Civitates. Erant hæ Rhodiorum, Chiorum, Lesbiorum et Byzantium.

Prœlium. Factum est ad *Ancyra.* Vide *Prologum.*

CAP. III. *Rex Bithyniæ Eumenes.* Duo hic peccata Justini sunt, quæ explicamus verbis *Grævii :* « Graviter hic hallucinatus est Justinus, nec potest emendatione juvari, ut et Vorstius vidit et pluribus adstruit eruditissimus Perizonius in *Animadversionibus historicis,* c. II [p. 76 sqq., ed. Harless.]. Ubi ostendit nullum Eumenem fuisse inter reges Bithyniæ; Nicomedem vero, nunquam cum Gallis pugnasse, sed contra ipso adjuvante Gallos in Asiam primum pervenisse, et arctissimam cum eo societatem amicitiamque iniisse ac perpetuo deinceps servasse : neque illum æqualem fuisse Seleuco Callinico et Antiocho Hieraci, de quibus hic agat Justinus, sed illorum avo, Antiocho Soteri. Verum Bithyniæ regem illo tempore fuisse Zielam, Nicomedis filium, ut non solum ex temporum ratione, sed et ex Prologis librorum Trogi appareat. Nam in hujus libri Prologo legi ex emendatione Valesii : *Utque Galli Pergamo victi ab Attalo Zielam Bithynum occiderint.* Gallos itaque non cæsos esse ab rege Bithyniæ, sed ab Attalo, Pergami dynasta, de quo Livius quoque rem narrat, lib. XXXVIII, 10. Plurifariam igitur peccare Justinum, dum pro Attalo *Eumenem* decessorem illius nominat; deinde quum *Bithy-*

niæ regem et *Bithynum* dicit, quem Pergami dynastam deberet dicere. » Idem plane quod Justinus vitium commisit Frontinus in libro *Strategematum*, I, c. 11, § 15, de *Eumene* referens, quæ de eodem Attalo Gallorum victore narranda erant, præeunte Polyæno, IV, c. 19. Alterum autem vitium, quod Bithyniam commiscuit cum Pergamo, inde sine dubio ortum est, quod hæc scribenti Justino obversabatur Nicomedis, Bithyniæ regis, filius, ab eo in regni hereditatem relictus, Zielas, qui Ζηΐλας appellatur a Memnone, Ζήλας a Phylarcho et Strabone. Is igitur post Attali victoriam a Gallis, quorum auxilio usus fuerat ante, est occisus. De bello denique inter Antiochum et Attalum gesto videndus est Eusebius, nuper a Zohrabio ex versione armeniaca editus, I, c. 40, 10, ubi habet *Porphyrii* narrationem.

Bellum reparant. In Mesopotamia, ut apparet ex Prologo. Res ab aliis omissa tangitur in *Strategematicis* Polyæni, IV, 6 : Ἀντίοχος Σελεύκου τοῦ ἀδελφοῦ ἀποστὰς ἔφυγεν εἰς μέσην τῶν ποταμῶν· ὅτε καὶ αὐτὸν τὰ τῶν Ἀρμενίων ὄρη διεξελθόντα φίλος ὢν Ἀρσάβης (dicere debebat *Ariamenes*) ὑπεδέξατο, στρατηγοὶ Σελεύκου Ἀχαιὸς καὶ Ἀνδρομάχος μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐδίωκον, etc.

Ptolemæum. Immo potius ducem copiarum Ptolemæi, in Thracia militantium.

A latronibus. Hi Galli erant, ut ex Phylarcho narrat Plinius.

Amisso regno. A Parthis scilicet in captivitatem redactus, quam per novem ferme annos est perpessus.

IN LIBRUM XXVIII.

In hoc quoque libro *Phylarchum* ducem secutus est Pompeius Trogus.

CAP. I. *Ætolis.* Redi ad XXVI, 3.

Antiochi regis Syriæ sororem. I. e. Antiochi Dei sororem Stratonicen. Sed in hac re errat Justinus, quod Demetrium appellat *regem Macedoniæ*, ut qui illo tempore id regnum nondum capessiverit.

Qui soli quondam adversus Trojanos. Eamdem rem *Ephorus* narrat apud Strabonem, x, p. 318. Solitum autem erat his temporibus, ut odii et inimicitiarum prætextum peterent ex antiquissimarum rerum memoria fabulosa.

Cap. II. *Tot bellis.* I. e. hoc loco prœliis, ut supra, ix, 4 : *Bello consumptorum corpora sepulturæ reddidit.*

Ætolos autem principes Græciæ semper fuisse. In qua re hoc certe verum, quod in bellis cum Philippo, Alexandro et decessoribus ejus, libertati semper felicissime studuerant : neque unquam ante ulli tyranno serviverant. Ephorus modo citatus de Ætolis : ἔθνος ἐστὶ μηδεπώποτε γεγενημένον ὑφ' ἑτέροις, ἀλλὰ πάντα τὸν μνημονευόμενον χρόνον μεμενηκὸς ἀπόρθητον.

Cap. III. *Siciliæ regis.* Is erat Hiero. Vide xxiii, c. 3.

Laodamia. MSS. Justini *Laudamia*, ut supra vidimus *Laudice*, *Laumedon.* Ceterum conferendus hic est Polyænus, viii, c. 52, corrigendus quidem ex Justino, sed hujus narrationem optime supplens : Δηϊδάμια Πύῤῥου θυγάτηρ Ἀμβρακίαν καταλαβομένη τιμωρῆσαι Πτολεμαίῳ δόλῳ φονευθέντι προελομένη πρεσβευσαμένων Ἠπειρωτῶν τὸν πόλεμον κατέθετο ἐπὶ τῷ τὸν κλῆρον καὶ τὰς τιμὰς ἔχειν τῶν προγόνων· καὶ λαβοῦσα πίστεις ἐξηπατήθη· συνταξάμενοι γὰρ τῶν Ἠπειρωτῶν τινες Νέστορα τῶν Ἀλεξάνδρου σωματοφυλάκων ἀναιρήσοντα αὐτὴν εἰσέπεμψαν, etc. : unde apparet, quam multa ex harum rerum memoria perierint.

Dianæ. Quam vocabant Ἡγεμόνην Ἀρτέμιδα.

Antigonus. Cognomine *Doson*, filius Demetrii Pulchri, de quo vide ad xxvi, c. 3.

Matre pupilli. Phthia. Vide ad cap. i, p. 131.

Cap. IV. *Bellum Spartanis infert.* Arcessitus enim fuerat ab Arato, quum a Cleomene acriter premerentur Achæi.

Victi Lacedæmonii. Sub duce Cleomene. Narrat enim celebrem ac gravem pugnam ad *Sellasiam*, factam ante C. N. a. 222.

Reservarent. Scilicet ita, ut Antigono sese dederent.

Ptolemæum. Evergeten cognomine.

A filio ejus. I. e. a Ptolemæo Philopatore. Accuratius hæc narrant Plutarchus, in *Vita Arati*, et Pausanias, ii, 9, § 3.

Decedit. In prœlio adversus Illyrios.

Annos xiv *nato.* Immo sedecim annos natus tum erat Philippus, ut Polybius aliquoties memorat in libro iv.

IN LIBRUM XXIX.

Multa in hoc libro ex Polybio hausta esse videntur, quamquam idem pro primario duce Pompeii haberi non potest : nam

quædam in iis, quæ servata sunt, diverse exponit, alia non conveniunt Livianæ narrationi, qui quantum ubique tribuerit Polybio notum est. In *Prologo* bellum commemoratur Philippi contra *Dardanos*, antequam aggressus est Ætolos : cujus memoria apud ceteros occidit. In fine ejusdem *Prologi* quod habetur : *Quo finito intulit* ÆTOLIS *bellum*, verum esse non posse apparet; sed *Dardanis* dicere voluisse scriptorem *Prologorum* evidenter efficias ex Justini c. 10.

CAP. I. *Iisdem ferme temporibus prope universi orbis imperia.. mutata sunt.* Est hæc clara illa olympias 139, de qua tam sæpe loquitur Polybius, ut II, c. 71 et alibi.

Philippus... regnum suscepit. A. 221 a. C. N.

Interfecto Seleuco. Sc. Ceranno, Seleuci Callinici filio, a. 224 a. C. N.

Antiochus. Magnus, qui bella cum Romanis gessit.

Ariarathi. Qui erat quintus in serie.

Ptolemæus Philopator. Regnum capessivit a. 221 a. C. N.

Ætate immatura. I. e. ad imperatoris dignitatem nondum matura; natus enim erat viginti quinque annos.

CAP. II. *Demetrius, rex Illyriorum.* Erat is Demetrius Pharius, pupilli regii, Pinnæ, tutor : sed Tritentam, matrem ejus, in matrimonium duxit, et spretis Romanis, quibus antea fuerat deditissimus, regem se gessit. Lege, de his, APPIAN., in *Illyricis.*

A Paulo. I. e. Lucio Æmilio Paullo, a. 219 a. C. N.

Apud Trasimenum lacum. A. 217 a. C. N.

Affirmabat; siquidem. Similia iis, quæ jam sequuntur, tanquam Agelai Naupactii admonitionem ad Græcos et Philippum exposuit Polybius, l. v, c. 103 sqq. Notum est talia ab historicis ex ingenio addi, jam inde ab Herodoto. Vide *infra*, XXXVIII, cap. 3.

CAP. III. *Quia et remotior.* Hæc non intelligas nisi reputaveris de Illyrico hic sermonem esse, tanquam parte Macedoniæ.

CAP. IV. *Iterato prœlio.* Dicit cannense prœlium. De sqq. cf. LIV. XXIII, c. 33, 34, qui ex parte diversa narrat.

In Græciam trajecisset. A. 211 a. C. N.

Interea. I. e. hoc loco post triennium : quo tempore celebres pugnæ commissæ sunt ad Lamiam et ad Elim.

Lævinus prætor. Errat hoc loco Justinus. Nam quem hic dicit

Lævinus jam ante biennium Romam fuerat reversus, consulque in annum 542 Urbis creatus; sed cum Attalo rege Pergami societatem junxit, in Æginaque insula hibernavit *Sulpicius*.

Græciam populatur. Nempe Sulpicius cum Attalo : quæ narrantur ab Livio, XXVIII, 5. 7.

Nec non et Illyriorum rex. Non accurate hæc tradita : erant *Ardiæorum*, partis Illyriorum, reges, Scerdilædus et Pleuratus. Vide LIVIUM, *loco cit.*

Prima... expeditio. Non erat hæc prima expeditio : sed jam ante summoverat Attalum et Sulpicium, multaque Græcorum ceperat oppida. Vide LIVIUM, *loco cit.*

Pacem facit. A. 205 a. C. N. Vide LIVIUM, XXIX, c. 12. Fœderi ei ab rege adscripti etiam erant *Achæi.* De insidiis Philopœmeni structis, vide PLUTARCH., in *Vita Philop.*, c. 12. Verum quod ultimo loco narrat Justinus, Philopœmenis auctoritate deseruisse Achæos regem, non consentiunt ceteri, neque ipse Plutarchus, qui sua ex Polybii narratione fide dignissima hausit, c. 17 : *Aristænum* enim, illo tempore (a. 198 a. C. N.) Achæorum prætorem, id perfecisse, ex consensu tradunt.

IN LIBRUM XXX.

Res hæ a multis traditæ erant, præsertim a Polybio in l. VII et sqq., quorum excerpta tantum habemus. Inde probabile est partem suorum hausisse Pompeium. Omisit Justinus bella Philippi contra Attalum, commemorata a Pompeio (Vide POLYB., l. XVI et al.), æque ac gesta Antiochi Magni in Asia Minore, de quibus vide *Prolog.*

CAP. I. *Ptolemæi.* Philopatoris.

Fratris. I. e. Magæ, de quo vide VALESIUM apud Schweighæus. ad Polyb., lib. VII, p. 218.

Antiochus. Is est tertius eo nomine, Magnus appellatus.

Ipsamque Ægyptum. Immo potius eas Syriæ partes, quæ Ægypti regibus parebant, i. e. regiones ab Ægypto ad Phœniciæ flumen Eleutherum et munitum oppidum Orthosiam sitæ : itaque tota pæne *Cœlesyria.*

Secundum prœlium facit. Est hoc prœlium ad *Raphiam* oppidum, proximum Ægypti finibus.

Urbium, quas amiserat. I. e. urbium Cœlesyriæ. Totum hoc bellum inde vocatur bellum *cœlesyriacum.*

Eurydice. Error Justini : nam hæc mulier a ceteris omnibus vocatur *Arsinoe*, de qua vide SCHWEIGHÆUSERUM ad Polyb. XV, c. 25, § 2. Idem vitium in seq. capite.

CAP. II. *Tribunatus.* Sunt hoc loco magistratus urbani; *præfecturæ*, magistratus provinciarum; *ducatus*, magistratus belli.

Pupilli. I. e. Ptolemæi Epiphanis.

Divisisse. Accuratius hæc narrata apud Polybium, III, c. 2, ubi adde Schweighæuseri notas, p. 449 sqq.

CAP. III. Aliter hæ res referuntur ab Livio, XXXI, c. 5 sqq., et 14.

Consule. Sc. Publio Sulpicio Galba. Lege, de iis quæ sequuntur, LIVIUM, XXXII, c. 32 sqq.

CAP. IV. *Eodem anno.* At diversissimi hic anni ab reliquis indicantur, qui rei hujus memoriam conservarunt. Olympiadis 139 a. 1, sive 531 Urbis cond. produnt Eusebius et Hieronymus; Plinius in *Hist. nat.*, II, 87, olympiadis 135 annum quartum, quem falsum esse ostendit ad eum locum Hardouinus. Polybius cum aliquot aliis rem refert ad a. U. C. 527, sive 225 a. C. N. Insula quæ emersisse tum dicitur, est *Hiera;* postea etiam *perpetuo flagrans igne*, ut ait Pomponius Mela, II, c. 7, lin. 164, hodie vocata a Græcis μεγάλη Καμμένη. Pluribus hoc narrat Strabo, l. 1, p. 39. Adde Plinium, *loco cit.;* Ammian. Marcell., XVII, c. 16; Pausaniam, VIII, c. 33.

Vates cecinere. Forte fortuna factum est, ut oraculum illo tempore in eam rem conditum servatum sit a Plutarcho, *de Pythiæ oraculis*, p. 399 :

Ἀλλ' ὅποτε Τρώων γενεὰ [1] καθύπερθε γένηται
Φοινίκων [2] ἐν ἀγῶνι, τότ' ἔσσεται ἔργα ἄπιστα·
Πόντος μὲν λάμψει πῦρ ἄσπετον, ἐκ δὲ κεραυνῶν
Πρηστῆρες μὲν ἄνω διὰ κύματος αἴξουσιν
Ἄμμιγα σὺν πέτρᾳ· ἡ δὲ στηρίξεται αὐτοῦ
Οὐ φατὸς ἀνθρώποις νῆσος, καὶ χείρονες ἄνδρες
Χερσὶ βιησάμενοι τὸν κρείσσονα νικήσουσι.

[1] Intelliguntur *Romani.*
[2] I. e. *Punico bello.*

Nabin. Qui erat tyrannus Spartanorum. Res gesta est ad oppidum Cynoscephalas in Thessalia, a. C. N. 197.

Hispaniam. Quia inde Pœnos ejecerant.

Philippo, puero immaturæ ætatis. Non senex quidem erat, sed vir tamen quadraginta annos natus. Talis vero sæpe est magniloquentia rhetorica.

Vicit. Scilicet ad Cynoscephalas, ut modo diximus.

IN LIBRUM XXXI.

Etiam hæc a Polybio sumta esse videntur. Accuratior rerum notitia peti potest ex Livio, libris XXXIII et sqq., et ex Appiano in Syriacis. Bellum Romanorum cum Ætolis, quod narraverat in hoc libro Pompeius, ab Justino omissum.

CAP. I. *Domesticis.* I. e. Agathocli et ceteris hominibus ex aula patris. Vide plenam narrationem apud POLYBIUM, l. XV, c. 25 et sqq.

Multas Græciæ civitates. Immo nullam præter *Argos*, quam Philippus ei ante annos aliquot concesserat.

CAP. II. *Cnæum Servilium.* Livio, XXXIII, c. 47, est *Caius* Servilius.

Italicorum captivorum. « Atqui Livius, XXX, 27, scribit inter conditiones pacis etiam hanc fuisse, ut Carthaginienses Romanis *captivos omnes traderent.* Quomodo ergo hi numerum servorum Annibalis augere potuerunt? » FREINSHEMIUS.

Consulem. I. e. Suffetem.

CAP. III. *Multas civitates repentino bello invasit.* Excitatus scilicet ab Ætolis, qui summo tum erant in Romanos odio incensi.

Flaminino... compararetur. Sc. Philopœmen. « Quod Flamininus ægerrime tulit; Plutarchus, in *Vita Philopœmen.*, c. 25, et *Flaminini*, c. 23, inter causas finiti cum Nabide belli recenset Flaminini invidiam et æmulationem honorum Philopœmenis. » BONGARS. Adde LIVIUM, XXXV, 30.

Regi sedenti. I. e. otioso. Sic Varro, *de Re rustica*, I, c. 2 : « Romanos sedendo vicit. » Livius, IX, c. 3 : « Sedens bellum conficiet. » Idem, XXXI, c. 38 : « Sedentem Romanum debellaturum credi poterat. »

CAP. IV. *Unus ex comitibus.* Ariston, mercator syrius, quem *specie legationis* missum narrant Appianus et Livius.

Inimicis. Hannonem intelligit, qui inimicus factioni Barcarum erat, ut notum.

Ad Antiochum legatos. Inter quos erat Publ. Scipio, qui Annibalem devicerat. Multi hanc rem in scriptis suis celebrarunt, etiam Lucianus in *Dialogis mortuorum.* Consilium legatorum explicat ut strategema Frontinus, I, c. 8, sect. 7.

Cap. VI. *Per hyemem in luxuriam.* In urbe Eubœæ, Chalcide, quæ Antiocho facta est quod Annibali olim Capua. Est annus 191 a. C. N. Vide Livium, xxxvi, c. 11, qui rem minus exaggeravit quam Justinus.

Prima belli congressione. Facta ad Thermopylas, cum Manio Acilio Glabrione.

Æmilium. I. e. Luc. Æmilium Regillum prætorem. Sed in quibusdam MSS. legitur *ei Livium,* quod Perizonius pro vero habebat ex Livio xxxvi, 42 seq., et xlv, 22. Ac vere Livius ante Regillum in Asia classi præfuerat et prope Phocææ litora præfectum Antiochi Polyxenidam Eumenis Pergami regis auxilio vicit. Nihilominus optimorum manuscriptorum lectio *Æmilium* cum historia conciliari potest.

Prœlium. Intelligitur sine dubio prœlium ad *Myonnesum* commissum : sed huic Annibal non interfuit. Verum paullo ante in alia pugna Antiochus ei sinistrum cornu commiserat adversus Rhodios, qui cum Romanis sese conjungere volebant. Ejus pugnæ exitus erat infaustus et Annibal ad Pamphyliam ab Rhodiis interclusus. Vide Livium, xxxvii, c. 23 seq., et Appianum, *Syriac.*, c. 22 et 28.

Cap. VII. *Consul Lucius Scipio.* Ejus collega *Caius Lælius,* de quo tam sæpe Cicero loquitur. Hoc bello confecto Scipio cognominatus est *Asiaticus.*

Ipsius filium. I. e. Pauli Æmilii, qui Perseum vicit, natura filium, verum P. Scipionis ex adoptione, ut ait Appianus : falso, ut ex ceteris apparet : non enim ipse Africanus, sed ejus filius (Asiaticus), Pauli Æmilii filium, eum qui Carthaginem eversit, adoptaverat. Hæc Bongarsius.

Asia. Ea scilicet quæ cis Taurum montem esset, id est *Minor.*

Cap. VIII. *Mutua gratulatio Iliensium ac Romanorum fuit.* Alias Romani mythica et fabulosa historia usi sunt, ut causas inde et prætextus bellorum et oppressiones peterent : sed Iliensibus sese satis gratos præbuerunt, præsertim sub imperatoribus.

Suetonius, *Claudii vita*, c. 25 : « Iliensibus quasi romanæ gentis auctoribus tributa in perpetuum remisit. » Tacitus, *Annal.*, XII, 58 : « Nero, ut studiis honestis et eloquentiæ gloria nitesceret, causa Iliensium suscepta, Romanum Troja demissum et Juliæ stirpis auctorem Æneam aliaque haud procul fabulis vetera, facunde exsecutus, perpetrat ut Ilienses omni publico munere solverentur. » (Cf. Suet., *Ner.*, c. 7.) Callistratus Ictus in l. 17, § 1, *de Excus. fut.* : « Iliensibus et propter inclytam nobilitatem civitatis et propter conjunctionem originis romanæ, jam antiquitus et senatusconsultis et principum constitutionibus plenissima immunitas tributa est, ut etiam tutelæ excusationem habeant. » Etiam nummi in eorum honorem cusi sunt plurimi, de quibus pleni libri numismatici.

Prœlium. Commissum circa Magnesiam ad Sipylum montem, absente quidem Africano, qui Eleæ ægrotabat. Luculentam ejus pugnæ descriptionem habes apud Livium, XXXVII, c. 37 et seq.

Dexteriore cornu. Immo lævo. Vide Liv., c. 42.

Captas civitates. Explicatius de hac pace Livius : « Cis Taurum montem quæ intra regni Antiochi finibus fuerant, Eumeni attribuebantur, præter Lyciam Cariamque usque ad Mæandrum amnem : ea civitatis Rhodiorum essent. Ceteræ civitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuerant, eædem Eumeni vectigal penderent; quæ vectigales Antiochi fuerant, eæ liberæ et immunes essent. »

IN LIBRUM XXXII.

Ignoti sunt in hoc libro fontes Pompeii, præsertim in rebus gallicis : Polybio tamen eum esse in pluribus usum, vix poterit dubitari. Permulta hic omisit Justinus, quæ vide indicata in *Prologo*.

Cap. I. *Ætoli... victi.* Per consulem romanum, Marc. Fulvium Nobiliorem, a. C. N. 189. De ætolico bello, lege Livium, XXXVIII, initio.

Cap. II. *Rex Antiochus.* Aperte Justinus Antiochum Magnum intellexit : ita Strabo quoque et Diodorus; sed alii Antiochum Epiphanem. De qua narrationum diversitate ab interpretibus ad h. l. multa scripta sunt, quæ apud ipsos videas; addas tamen Schweighæuseri notas in Polybium, vol. VIII, p. 14 sqq.

Gravi tributo pacis. Nimirum 12497 talentis atticis, quæ efficiunt fere 60,000 millia librarum franco-gallicarum.

Jovis, I. e. Beli, summi Syrorum dei. Sic etiam diserte Strabo in hac historia.

CAP. III. De his rebus vide LIVIUM, XL.

Namque Galli. Recte hic Jensius : « Nempe illi qui non fuerant in expeditione delphica. Nam sexaginta illa quinque millia, quæ elegerat Brennus ex omni exercitu, una cum Brenno perierant. » Plura de hac re diximus in nota ad finem libri XXIV.

Scordiscos. Vide WERNSDORF., *de Republ. Galatarum,* p. 75 sq., 87 sqq., 107 sqq. Principes veterum loci sunt de hac historia et *auro tolosano,* Livius, XXIX, 8 coll. XXIX, 18, Cicero, *de Nat. deor.,* III, 30; Gellius, *Noct. Att.,* III, 9. Res gesta est Q. Servilio Cæpione et Atilio Serrano consulibus, a. U. C. 648. De summa auri, quæ mox indicatur, quæstiones instituit Budæus in lib. IV, *de Asse,* p. 152.

Excidii. Scil. anno post in cimbrico bello. In sequentibus tempora miscuit Justinus : *tumultus cimbrici belli* non est *insecutus,* ut ait, sed tribus quatuorve annis præcesserat. Incidunt hæc in annum victoriæ Marianæ.

Istrorum gentem. Cf. STRABONEM, V, p. 149, qui de *Pola,* Istriæ urbe, hæc refert : Κτίσμα ἐστὶν ἀρχαῖον Κόλχων ἐπὶ τὴν Μήδειαν ἐκπεμφθέντων, ἁμαρτόντων δὲ τῆς πράξεως καὶ καταγνόντων ἑαυτῶν φυγῆς. De reditu Argonautarum vide HEYNIUM ad Apollodor., p. 83 sq.

Quo a mari concesserant. I. e. in angustius spatium sese contulerant. Vossius correxerat : *quo a Narico* (vel *a Naraco*) *concesserant;* sed conjectura non congruit cum accurata narratione scholiastæ Apollonii Rhod., IV, 306, 311, 315 : Jasonem per ostium Istri Naricum, sed *Colchos* per *Pulchrum Ostium* (Καλὸν Στόμα) navigasse.

CAP. IV. *Cretam.* Scilicet ad Gortynios. De hac re vide CORNEL. NEPOTEM, in *Vita Annibalis; de Strategemate* adversus Eumenem, FRONTINUM, IV, 7, § 10; *de Morte Annibalis,* præter Plutarch., *Flamin.,* c. 35; et APPIANUM, in *Syriacis;* LIVIUM, XXXIX, 51. Eamdem in *Satira* περὶ ἐξαγωγῆς memoraverat Varro, cujus hæc verba ab Nonio grammatico servata sunt : « Quærit ibidem ab Annibale (sine dubio in Orco), cur biberit medicamentum? *quia Romanis,* inquit, *me Prusiades tradere volebat.* »

Insignis hic annus. Est a. U. C. 569 vel a. C. N. 183 : de quo Livius quoque loc. cit. : « Ab scriptoribus rerum græcis latinisque... quibusdam... memoriæ mandatum est tres clarissimos imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Annibalem, Publ. Scipionem. » De anno tamen Annibalis veteres dissentiebant, quorum narrationes collegerunt interpretes ad Cornel. Nepotem, *Vita Annibalis*, c. 13.

IN LIBRUM XXXIII.

In hac finis regni macedonici certaminumque græcorum narratione Pompeio Polybius gravissimus esse auctor debebat, sed de his temporibus tam pauca ejus servata leguntur, ut vix possis judicium ferre. Romanorum bellum cum Pseudo-Philippo omisit Justinus.

Cap. I. *Legiones plures numero.* « Non plures numero legiones, sed quatuor tantum conscripserant Romani, numerum vero militum in *singulis* legionibus auxerant. Nam quum 5200 pedites ex veteri instituto legere solerent, in has legiones, de quibus narrat Justinus, sena millia peditum conscripsere, ut ex Livio, xlii, c. 31, tradidit Perizonius in *Animadvers. historicis* (p. 79, ed. Harless.), qui oscitantiæ hinc accusat Justinum. Mallem hoc in loco negligentiam in librarios derivare, qui corrupere lectionem quam non intellexerunt. Puto enim Justinum scripsisse : *legionis plures numeros* (i. e. cohortes, ut Tacitus quoque loquitur, *Hist.*, 1, 6) *conscripserunt.* Hæc *Græevius.*

Eumeni, regi Bithyniæ. Iterum errat Justinus plane eumdem errorem quem commiserat xxvii, 3, ubi vide notas nostras. Perizonius, loc. cit., hoc jam notavit : Eumenem enim Bithyniæ regem hic appellari qui Pergami rex dicendus erat, Attali filius, socius atque amicus Romanorum præcipuus. Vide Livium, xxxvii, c. 39, 41, 43.

Consulem. Intelligit Publ. Licinium Crassum : eumdem tamen paullo post *Sulpicium* nominat, cum Publ. Sulpicio Galba permutans, qui bellum macedonicum *prius* inchoavit, at Licinius Crassus hoc alterum. Accidisse hoc dicit Perizonius, loc. cit., « Justini animo varietate et multitudine rerum a Trogo per omnes populos se diffundente relatarum distracto. » Idem jam observaverat Loritus Glareanus.

Æmilium Paulum... creant. Sed hoc post triennium demum factum est, quum jam Aulus Hostilius Mancinus, consul anni 582, et Quintus Martius Philippus, consul a. 583, cum Perse rege dimicassent. Disertius sequentia narrat Plutarchus, in *Vita Æmilii*, c. 10, assentiente Zonara in *Annalibus* : quare Livium, XLIV, c. 17, paullo levius in hac re versatum esse crediderim.

Prœlium. Ad *Pydnam* factum, a. U. C. 584, a. C. N. 168.

CAP. II. *Macedonia... triginta reges habuit.* Finiri hic possent *historiæ Philippicæ*, i. e. macedonicæ, nisi superessent adhuc regna Seleucidarum, Ptolemæorum, alia, quibus magnus Philippi filius originem dedit. In hujus igitur, ut ita dicam, regnorum μητροπόλεως interitu paululum subsistendum esse arbitror. Nimirum Eusebius in *Chronicis* reges *quadraginta* Macedoniæ imperium obtinuisse refert; Livius vero, XLV, c. 9, *viginti* tantum, eodem quidem spatio, *ab Carano ad Persen ;* Justinus denique *triginta.* Quam mirus dissensus in regno veteris orbis, si ab romano discesseris, omnium potentissimo et clarissimo! Verum ut in aliis rebus Justini errores notare debebamus, sic in hoc regum macedonicorum numero verum ab eo traditum esse jam videbimus. Numerare enim noluit nisi *justos* reges vereque ea dignitate functos : quos *triginta* fuisse continuo tibi patebit. 1. Caranus, 2. Cœnus, 3. Thyrimas, 4. Perdiccas, 5. Argæus, 6. Philippus, 7. Aeropus, 8. Alcetas, 9. Amyntas, 10. Alexander, 11. Perdiccas alter, 12. Archelaus, 13. Orestes, 14. Pausanias (nam tutorem Orestis, Aeropum, a quo ille occisus est, Pompeius sine dubio omiserat; ab Eusebio refertur), 15. Amyntas alter, 16. Alexander alter (hunc interemit Ptolemæus Aloritas, quem Dexippus, ut supra memoravimus, ἀλλότριον vocat, neque a Pompeio inter Macedoniæ reges relatus fuit), 17. Perdiccas tertius, 18. Philippus alter, Amyntæ filius, 19. Alexander Magnus, 20. Aridæus, Philippi filius, 21. Cassander, 22 et 23. Duo ejus filii, 24. Demetrius Poliorcetes, 25. Ptolemæus Ceraunus, 26, 27. uterque Antigonus, 28. Demetrius alter, 29. Philippus, qui cum Romanis pugnavit, 30. Perseus. Singula in hac regum successione si cognoscere cupis, legendus est excursus quartus in Clintonis *Fastis hellenicis*, editione Kruegeri, p. 235-257.

Annis noningentis et viginti tribus. Qui numerus quo modo effici possit, hæreo : annorum enim ab aliis relatorum numerus maximus ne *sexcentos* quidem et *quinquaginta* annos excedit.

Neque variis lectionibus codicum quicquam hic locus adjuvatur : in textu habes antiquissimorum et optimorum manuscriptorum lectionem; alii codices item antiqui præbent adeo plures annos : *nongentis triginta quatuor;* alii non mali codices : *noningentis et viginti quatuor;* recentes codd. : *noningentis et quatuordecim;* Mediceus alter : *noningentis et quatuor;* solus cod. Pragensis : *octingentis et viginti quatuor.*

Centum nonaginta duobus annis. I. e. ab initio regni Philippi, qui primus macedonum regum aliena aggressus est, a. 360 a. C. N. usque ad captum Perseum, 168 C. N. Magnus manuscriptorum numerus exhibet *centum quinquaginta duobus :* quam lectionem si probas, ab Alexandri morte computatio inchoanda erit. MS. Pragensis CL exhibet, plane ut Livius, loc. cit. : « ab summo culmine fortunæ ad ultimum finem *regnum Macedonum* centum et quinquaginta annos stetit. »

Leges... a Paulo accepit. De quibus hæc refert Livius, XLV, c. 32 : « Leges Macedoniæ dedit cum tanta cura, ut non hostibus victis, sed sociis bene meritis dare videretur; et quas ne usus quidem longo tempore, qui unus est legum corrector, experiendo argueret. » Notum est etiam ex Valerio Maximo, Macedones nobiles, qui Romæ erant, quum Paulus Æmilius moreretur, id sibi expetiisse, ut corpus ejus, ut summorum beneficiorum auctoris, ad sepulcrum humeris suis deferrent.

Ibique diu.. detentus. Hoc non Ætolis, sed *Achæis*, accidit; priora autem vere narravit.

IN LIBRUM XXXIV.

In his rebus Polybius optimus inter veteres auctor habebatur : quo usus etiam Trogus esse videtur : e Polybio vero de his gestis nihil nisi excerpta hodie exstant. Justinus in Trogo excerpendo omisit res Eumenis et Antiochi gesta ante bellum ægyptiacum, denique res Epiphanis Ptolemæi et Attali bellum cum Selgensibus.

CAP. I. Narrat bellum *achaicum*, de quo multus est Pausanias in *Achaicis.* — Constitit Achæorum respublica, quam Polybius, II, c. 38, tanquam exemplar bene constitutæ reipublicæ commendat, societate aliquot urbium, cui pleræque mox Peloponnesi civitates sese adjunxerunt. Tam arcta vero harum civitatum erat conjunctio, ut veluti una civitas diverso mœnium ambitu con-

stans videretur esse. Communem eæ habebant magistratum, ceterum singulæ quoque suis territoriis jura præscribebant. Neque ulla hic inter civitates opulentiæ vel dignitatis ratio habita; minima earum æque jus suffragiorum habebat, atque maxima, nisi plus momenti atque auctoritatis consilia opulentiorum civitatum ipso eventu afferrent. Quandiu justitia et concordia ibi regimen suum tenuit, nullæ quidem usquam conglobatæ gentes illos solio suo dejicere valebant; at ubi virtutes illæ in exsilium missæ, et avaritia et honorum immoderata cupido animos illorum labefactavit, discordiæque sparsum est venenum, tandem nobilissima respublica interiit. Hæc sunt quæ in libris suis exsecutus est, Achæus et ipse, Polybius. Cf. etiam PLUTARCHUM in *Vita Arati.*

CAP. II. *Mummio.* Qui ex ea re post *Achaicus* nominabatur. Annus est 146 a. C. N. In seqq. narrat prœlium Diæi ducis in Isthmo, sed præterit antecedens in Phocide commissum.

Dum hæc aguntur. Quæ jam sequuntur, ita narrata sunt, ut bene intelligi nequeant; præterea quædam non recte tradita. Antiochus, quem hic dicit, est Epiphanes ille, Magni Antiochi filius, Romæ, quo tanquam obses devenerat, educatus; is Ptolemæum Philometorem, sororis ejus Cleopatræ, quam Ptolemæus Epiphanes in matrimonio habuerat, filium, bello est aggressus : cujus belli historiam ex tenuibus scriptorum indiciis egregie concinnavit Valesius ad *Excerpta Peiresciana,* p. 309 sq. In eo quum ab Alexandrinis in locum ejecti Philometoris frater junior, Evergetes alter vel Physcon, rex appellaretur, Antiochus, regnum Philometori, quocum pacem composuerat, se esse restituturum simulans, Alexandriam obsedit : *bellum* igitur, ut ait Justinus, *infert segni admodum,* etc., i. e. Ptolemæo Physconi, qui aperte hic intelligitur. Vide POSIDONIUM apud Athenæum, XII, p. 549, E. Sed Physcon, qui bello tum petebatur, non est *regno pulsus,* ut narrat paullo post Justinus, sed repulit potius impetum Antiochi : quo facto Philometoris ad eum confugientis precibus motus cum fratre Alexandriæ tandem recepto fœdus iniit, ut simul ambo regnarent (V. LIVIUM, XLV, c. 11). Inde Antiochus rex bellum contra ambos magnis viribus instauravit, conterritus denique ab legato romano. Apparet igitur, prius bellum, quod cum Philometore gestum est, hic confundi cum infelici oppugnatione Alexandriæ, postquam fratres in concordiam redierunt

Ptolemæo. Dicere voluit Ptolemæo *Philometori :* sed per errorem in hunc transtulit, quod *Physconi,* minori fratri, unice conveniebat.

Majoris sororis suæ filio. I. e. Cleopatræ, Antiochi Magni filiæ.

Ptolemæum. Scil. Physconem.

Cap. III. *Filio.* Antiocho Eupatore, qui illo tempore novem annos natus erat.

Patruus ejus Demetrius. Immo patruelis erat, Seleuci Philopatoris, fratris majoris Antiochi Epiphanis, qui et ipse regnaverat, filius. Inde procreatum est alterum vitium, quod Antiochum *fratrem* dicit pro patruo. Vide Appianum, *Epit.* Livii xlvi, et *Excerpta* Diodori apud Valesium, p. 322.

Regnumque ei, occiso pupillo, a tutoribus traditur. Tutor fuit Lysias. Is regnum non tradidit Demetrio, sed a militibus interfectus est uterque, Lysias et Antiochus, ut narrant auctor *Maccab.*, i, 7, et Josephus *in Antiq. Jud.*, xiii, c. 16, et Liv. (loco cit.), ex quo hæc in Epitome leguntur : « Hunc Antiochum puerum cum Lysia tutore ejus Demetrius, Seleuci filius, qui Romam obses missus fuerat, clam (scil. elapsus), quia non dimittebatur ab Romanis, interemit et ipse in regnum receptus est. » Itaque hic in Justino legendum statuo : « regnumque ei, occiso pupillo et tutoribus, traditur. » Grævius.

Cap. IV. *Prusias.* Idem qui Annibalem exceperat, supra xxxii c. 4.

Noverca. Quæ Diegyllis, Thraciæ regis, filia erat.

Et Romæ habebat. Hoc ceteri omnes de *Nicomede* narrant, cui insidias Romæ struxerat.

A filio interficitur. Anno a. C. N. 150. Aliorum de hac re narrationes collegis *Joannes Foi Vaillant*, *Arsacidarum imperium*, vol. i, p. 335 sqq.

IN LIBRUM XXXV.

Tam pauca ex hoc libro servavit Justinus, ut de fontibus Pompeii nihil possit intelligi. Omisit enim bellum piraticum inter Cretenses et Rhodios, seditionem *Cnidiorum,* quæ etiam aliunde ignota est; quare Wesselingius ex Diodoro, *Excerpt.*, p. 594, emendavit *Cnossiorum adversus Cretenses ;* deinde bella aliquot De-

metrii et magnos tumultus in superiore Asia, quos Parthi concitaverant.

Cap. I. Quædam de chronologia horum temporum bene monuit Baylius in *Dictionnaire critique et historique* sub voce *Cappadocia,* nota 3.

Ptolemæo. Est hic Ptolemæus Philometor, qui filiam quoque Alexandro Balæ in matrimonium dedit.

Subornant Balam quemdam. Hic MSS. habent : « subornant propalam quemdam »; unde quidam tenui mutatione fecerunt : « sub. propolam q., » i. e. hominem, qui merces in portu primus anticipat, προπώλης, quo verbo Lucilius satirographus usus est in versibus ab Nonio sub v. *primiter* servatis :

> Sicuti quum primus ficos propola recentes
> Protulit, et pretio ingenti dat primitu' paucos,

quod hodieque fit. Sed Gronovius, historia duce, feliciter restituit : « subornant Balam quemdam. » Ad regnum enim illo tempore malis artibus pervenit homo incertæ stirpis, Ἀλέξανδρος ὁ Βάλας ab Josepho dictus, *Antiq. jud.*, XIII, c. 8; Liv. *Epit.*, LII, et aliis, quorum locos indicarunt novi editores *Thesauri Stephaniani* (Paris.), sub v. Βάλας. Ne pereat vocula *pro,* quæ in omnibus codicibus invenitur, possis majore cum veritatis specie scribere : « subornant *pro eo* Balam q. »

Antiocho. Est Antiochus Epiphanes.

Cap. II. *Duos filios.* Scilicet Demetrium Nicanorem et Antiochum Sidetam.

Primo prœlio. Hoc prœlium commissum est prope Antiochiam, Syriæ caput.

IN LIBRUM XXXVI.

Fontes ignoti. De Judæorum gentis originibus multa ab Justino aliter narrantur, quam facta esse novimus ex genuinis et indigetibus eorum scriptoribus. Vide docti viri Schlægeri dissertationem *de Fontibus præcipuis errorum de Judæis in scriptoribus profanis.*

Cap. I. *Demetrias.* Est Demetrius Nicanor. Accuratiora vide apud Josephum, *Antiq. jud.*, XIII, c. 4.

Benigne... habetur. Per decem quidem annos, ab 141 usque ad 130 a C. N.; cf. supra, xxix, c. 1.

Trypho. Qui prius *Diodotus* dictus fuerat.

Antiocho, Demetrii privigno. Cleopatra enim, Ptolemæi Philometoris filia, prius Alexandro Balæ nupta, post ab ipso patre ad Demetrium Nicanorem missa est : quare Alexandri filius dici poterat privignus Demetrii. — *Diu.* I. e. per quatuor ferme annos.

Antiocho. Est Antiochus Sidetes.

Sub Demetrio patre. Immo jam ante, sub Antiocho Epiphane.

Cap. II. *Judæis origo Damascena.* Vide supra, p. 138. Quum in *originibus* judææ gentis veteres scriptores non ultra conjecturam et opiniones saperent, ut vel ex Tacito apparet, non mirum est ad venerandam antiquitate et religionum vetustissimarum copia claram urbem Damascum has quoque origines ab aliquibus esse relatas.

Ex regina Semiramide. Sic etiam alii veterum. Ad Damascum enim hic transferuntur, quæ vulgo narrabantur de urbe Ascalon. Vide Bæhrium ad *Fragmenta* Ctesiæ Cnidii, p. 393 sqq. Nam quo tandem alio modo quam per Semiramidem matrem Assyriæ reges e Syria maritima et Damascena peti potuissent?

Sepulcrum Arathis, uxoris ejus. Scribendum erat Athares, ut mature viderunt interpretes Justini : erat enim hæc dea Syrorum. Vide Creuzeri *Symbolicam*, cujus versionem gallicam exspectamus a viro clarissimo *Guigniaut*, vol. ii, p. 63 sq. Eam teste Strabone, Ctesias vocaverat Δερκετώ (Vide Bæhr., p. 393), matremque fecerat Semiramidis : unde factum est ut inde derivaretur regum assyriorum genus. Pater ejus Ctesiæ adhuc ignotus erat, sed a posterioribus, ut in Justino videmus, fictus.

Abraham. Idem testatur Nicolaus Damascenus in *Historiæ universalis excerptis*, p. 114, ed. Orelli : Ἀβράμης ἐβασίλευε Δαμασκοῦ, ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης, etc. — Quæ post hæc falsa narrantur, ut in re notissima, hic admonere et corrigere inutile est.

Moses. Sic vulgo. Meliores MSS. omnes *Moyses*, ut Græci.

Montem Sinæ. Sive potius *Synam*; Pragensis : *Synai*, ut Judæi ipsi.

Cap. III. *Quod in his tantum regionibus gignitur.* Accuratiora habes apud Strabonem, xvi, p. 525, et plurimos alios scripto-

res, quorum locos magna copia vide collectos in parisina *Thesauri Stephaniani* editione sub vv. Βάλσαμος et Βάλσαμον. Inde etiam vitium cognosces quod paullo post committit Justinus, dum arborem *opobalsamum* et succum *balsamum* appellat, quum vice versa dicere debuisset succum *opobalsamum* et arborem *balsamum*. Vide Salmasium, in *Exercitationibus Plinianis*, p. 582.

Hierichus. MSS. pæne omnes *Arcus*; Pragensis : *Jericho*, quod hic intelligitur. Strabo : Ἱερικὸς, unde, quod posuimus, restituit Bongarsius.

Primum Xerxes... Judæos domuit. « Atqui Xerxes nunquam bellum movit Judæis, utpote qui a Cyro, primo Persarum rege, persico imperio in omne tempus fuerant subjecti; et plus centum quinquaginta annis ante Xerxem Chaldæorum rex Nabuchodonosor ter domuerat Judæos in servitutemque redegerat. » Berneccerus. Error vel Justini, vel Pompeii, vel eorum quos hic secutus est, inde provenisse videtur, quod existimaverunt Xerxem, quum expeditionem in Ægyptum faceret per Achæmenem ducem, in itinere per illas regiones sibi subjecisse etiam Judæos.

Subjecti Syriæ regno. Verius Julius Africanus, in *Chronicis* :... ὑποδύντες Ἰουδαῖοι τῇ Μακεδόνων ἀρχῇ ποτὲ μὲν Πτολεμαίοις, ποτὲ δὲ Ἀντιόχοις (Syriæ regibus) ἐτέλουν ὑπόφοροι.

A Demetrio quum descivissent. Dicit Demetrium priorem, Soterem, non Nicanorem: immo jam prius illo hoc factum. Recte Berneccerus : « Josephus in *Antiq. Jud.*, xii, c. 17, refert, Judam pontificem maximum, postquam accepisset partas a Romanis de regibus victorias, legatos Romam ad amicitiam jungendam cum Romanorum populo misisse; senatumque dedisse quod petebant. Postea etiam ad renovandam cum Romanis societatem a populo judaico et rursum ab Hyrcano pontifice, post Antiochi regis obitum, legatos Romam esse missos scribit, ipsaque senatus consulta de postulatis eorum facta recitat idem scriptor, xiii, c. 17, et xiv, c. 16. »

Cap. IV. *Attalus*. Cognomine Philometor. De re vide Strabonem, xiii, et Liv. *Epit.* li.

Ab Eumene patruo. Immo ab Attalo patruo, cui ipse successit, ut recte narraverat Pompeius. Vide *Prologum*. Errorem explicuit Perizonius in *Animadvers. historicis*, p. 79, ed. Harless., et ante eum Loritus Glareanus, qui ad h. l. tabula pergamenorum regum genus et successionem illustravit.

Matri. Quæ erat Stratonice, Ariarathis, Cappadocum regis, filia.

Citharistæ cujusdam filia. MS. unus *Aristhe*, quod foret Ἀρίστης. Sed vide Sevinum, in *Hist. de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, vol. xii, p. 313. — Sequentia explicuit Freinshemius in *Supplementis* Livii, lix, c. 48-51. — *Perperna* in MSS. Justini et aliorum scribitur *Perpenna*. Is Aristonicum vicit captivumque Romam misit, ubi in carcere senatus jussu necatus est, anno Urbis 465. Vide Plinii *Hist. nat.*, xiii, c. 3.

M. Aquilius. Ceteri scriptores omnes *Manium Aquilium* vocant, quod apud Justinum restituendum fuit : *M.* enim Marcum, *M'.* Manium in MSS. significat; quod apparet quam facile corrumpatur.

IN LIBRUM XXXVII.

Ponticorum regum historia ex tam paucis scriptoribus hodie nota est, ut Pompeii fontes sciri non possint. In originibus quas posuit populorum, ab Justino magnam partem omissis, cognoscimus hic illic narrationem *Memnonis*, quo auctore Trogum jam supra sæpius usum vidimus.

Cap. I. *Mithridati Pontico Phrygia major.* MSS. omnes *Syria major*, quod historia repudiat. Jam editor Aldinus probantibus successoribus cunctis hunc errorem correxit ex sequentis libri c. 5, ubi Mithridates Eupator dicit : « Sibi pupillo *majorem Phrygiam* ademerint, quam patri suo præmium dati adversus Aristonicum auxilii concesserant. » Adde Appiani *Mithridatica*, c. 12 et 57.

Ariarathis. Scil. Sexti, cognomine Philopatoris.

Namque Laodice ex numero. Dubitationes de hac re protulit Baylius, *Dictionnaire critique et hist.*, sub v. *Cappadocia*.

Unum parvulum. Scilicet Ariarathem septimum.

Per xlvi *annos.* Immo viginti sex, ab a. 89 a. C. N. ad a. 63, ut ceteri scriptores.

Cap. II. *Per utrumque tempus.* « Noctu scilicet et interdiu. Quod autem cometes ille cœli seu superioris hemisphærii quartam partem, hoc est gradus 45, occupasse, et quatuor horarum spatium ortu occasuque consumsisse dicitur, id de cauda ipsius in tantam porrecta longitudinem et solis radiis illustrata, non

de capite ipsoque corpore est intelligendum. — Vide KEPPLERI *Paralipom.* ad Vitell., p. 266. » BERNECCERUS. Qui paullo post addit ex Plinio, *Hist. nat.*, II, c. 25 : « Brevissimum, quo cometæ cernantur, spatium septem dierum annotatum est; longissimum, octoginta. »

CAP. III. Hæ res gestæ sunt a. C. N. 112.

Cyrum. Vide supra I, c. 8; et de *Zopyrione*, II, c. 3, et XII, c. 2, collato ST.-CROIX, *Examen critiq. des hist. d'Al.*, p. 629 sqq.

Philippum. Ut infra XXXVIII, c. 7. Paullo minus dixit IX, c. 2.

Ingenti felicitate perdomuit. Accuratiora de locis quæ in illis regionibus perdomuerit, habes apud Strabonem, VII, p. 214; XI, p. 344; XII, p. 382 sqq.; et apud Memnonem in his verbis : Κατεστρέψατο πολέμῳ τοὺς περὶ τὸν Φᾶσιν βασιλεῖς ἕως τῶν ὑπὲρ τὸν Καύκασον, quos paullo post τοὺς Σκυθῶν βασιλεῖς appellat. Ceterum alii narrant eum ponticas gentes prius quam scythicas bello lacessivisse.

Cappadociam. Unde Ariobarzanem regem ejecerat.

CAP. IV. *Quotidiana exercitatione.* Vegetius de re militari, II, c. 1 : « Exercitus ex re ipsa atque opere exercitii nomen accepit, ut ei nunquam liceret oblivisci quod vocatur. »

Pylæmenem. Vide p. 144. Addenda quædam sunt de historia. Videtur post obitum Pylæmenis, qui Romanis in debellando Aristonico auxilium tulerat, Evergetes in regnum Paphlagoniæ per testamentum Pylæmenis successisse : sed Eupatore pupillo, vel, quod verisimilius est, Asiam peragrante et ab omnibus ibi periisse credito, Paphlagones defecisse : aliter enim eorum terra infesto exercitu invadi non poterat. Accuratiora reliqui scriptores non suppeditant. Male de hac re statuit *Joannes Foy Vaillant*, in libro *de regibus Bithyniæ*, p. 341.

IN LIBRUM XXXVIII.

Conferri ubique debent Arriani *Mithridatica.* A Pompeio Trogo plurima hic ex *Memnone* hausta esse credibile facit consensus eorum, quæ ex Memnone excerpta nobis servavit Photius in Bibliotheca. Chronologia rerum Mithridatis perquam dubia est. Quædam rectius, quam ante constituta sunt ab Joanne Ernesto, Woltersdorf. in commentatione ab Academia Gottingensi a. 1813 præmio ornata : *Comm. vitam Mithridatis Magni per annos si-*

stens : unde jam supra quædam hausimus, licet in omnibus consentire cum auctore non possimus.

Cap. I. *Sororis alterius Laodices.* De hac legenda sunt quæ acute disputavit Baylius in *Dictionnaire* sub voce *Laodice.*

Currus falcatos. Hi quales fuerint ita descripsit Cicero : « Ex summo temone hastæ præfixæ ferro eminebant; utrinque a jugo ferreos direxerant gladios, et inter radios rotarum plura spicula eminebant in adversum; aliæ deinde falces summis rotarum orbibus hærebant, et aliæ in terram demissæ, quicquid obvium concitatis equis amputaturæ. »

Cap. III. *Tigranes.* Strabo, xi, prope finem : Tigranes κατ' ἀρχὰς μὲν ὡμήρευσε παρὰ Πάρθοις ἔπειτα δι' ἐκείνων ἔτυχε καθόδου, λαβόντων μισθὸν ἑβδομήκοντα αὐλῶνας τῆς Ἀρμενίας, etc. Qui locus Justini narrationem magnopere confirmat. Bongarsius : « Appianus Ariobarzanem a Mithroa et Bagoa Cappadocia pulsum scribit, et in ejus locum Ariarathem constitutum; Nicomedem vero Bithynia a Socrate fratre ejectum. » Si igitur Mithroam et Bagoam, quorum mentio alibi non invenitur, pro ducibus Tigranis habebis, consentiet Justini narratio etiam cum Appiano, *Mithrid.*, c. 10. Sed moneri debet Ariobarzanem jam semel ab Romanis in regnum restitutum nunc *altera* vice expelli; post iterum reduci per legatos Romanorum; tertium denique ab Sylla : quod neglectum ab historiarum scriptoribus ex solo Appiano poterat recte constitui. Cf. Woltersdorfii *Comment.*, p. 37 sqq.

Mortuo Nicomede, etiam filius ejus. Vide Appian., l. c., et Memnonem, p. 230, ed. Bekkeri. Est annus 89 a. C. N.

Aquilius. Manius Aquilius. Vide Appian., c. 11. De *Maltino*, conf. infra ipsum Trogum, c. 4.

Legatos ad Cimbros. Dubitabat de his Freinshemius, et e capite 7, ubi *Bosporus* memoratur, restituebat *Cimmerios.* Sed Trogus pertinere ad eos videtur, qui, ut multi alii, Cimmerios partem Cimbrorum vel eumdem omnino populum esse crediderit : ita etiam Posidonius, unde jam supra vidimus Trogum multa hausisse. Vide Wesseling. ad Diodor. v, c. 32.

Bastarnas. Quos alii codd., etiam aliorum scriptorum, *Basternas* vocant.

Cap. IV. *Quinque millibus Macedonum.* Vide xvii, c. 2. Quod deinde dicit, *fusos tribus prœliis Romanos*, ex parte tantum ve-

rum est : tria quidem prœlia commisit, sed non in omnibus pariter vicit.

Pretio remotum. Vide XLIII, c. V, et PLINIUM.

Pro jure imperii. Sic exempli causa prætor latinus iis dixit apud Livium VIII, c. 4 : « Cur non alter ab Latinis consul datur? ubi pars virium, ibi et imperii pars est. »

CAP. V. *Quam et proavo suo Mithridati Seleucus Callinicus in dotem dedisset.* Fallitur hic Pompeius Trogus, ut demonstravit Niebuhrius in *Opusculis*, t. I, p. 261 sqq. *Antiochus deus* ei dicendus erat.

Regem Bithyniæ Chreston. Χρηστόν, Nicomedis fratrem, de quo videndus est SCHWEIGHÆUSERUS ad Appiani *Mithrid.*, c. 10.

CAP. VI. *Quippe non delicta regum.* Similia Mithridatem dicentem fecit Sallustius in epistola ejus ad Arsacem regem : « Namque Romanis cum nationibus, populis, regibus cunctis una et ea vetus causa bellandi est, cupido profunda imperii et divitiarum, etc. »

Sic et avum suum Pharnacem. Hujus rei vestigia apud ceteros scriptores frustra quæruntur. En quid de ea dicat *Jo. Foy Vaillant* in libro *de Regib. Ponti,* p. 50 : « Unde enim Pharnacis illa cum Eumene affinitas? quæ, etiamsi Eumenes grandioribus filiis caruerit, tamen Attalum, ejus fratrem, qui ei successit, excluderet? Videtur igitur Eumenes parvulos tantum ex Stratonica, Ariarathis Cappadocum regis filia, reliquisse, qui per ætatem regnum administrare non poterant. Quam ob causam Eumenis sororem duxit Pharnaces et consensu omnium affinium succedaneus regi Eumeni nuncupatus est. Quod Attalus improbans regno succedere voluit : — quæ res senatus arbitrio videtur delata. — Attalo vero regnum senatus attribuit. » Abbas Sevinus, in suis *Recherches sur les rois de Pergame,* hanc rem plane intactam reliquit.

Hujus nepote. I. e. Jugurtha. — *Modo.* I. e. ante sedecim annos.

Avi. Legitur nonnullis in codicibus *patris* (Masinissæ); licet scriptores latini *patrem* nonnunquam latiore sensu dixerint, nos ex codice Gothano et ed. Aldina, *avi* prætulimus verbum.

CAP. VII. *Nicatore Seleuco.* Scilicet ob proaviam, Seleuci Callinici, sive potius Antiochi Dei filiam. Vide notam ad cap. V.

Hoste vago. Nam Scythæ erant ἁμαξόβιοι.

Bosphorum. « Hic agitur de faucibus Cimmerii freti (quas dicunt Cimmerium Bosporum), non de angustiis freti Byzantini. »

FABER.

CAP. VIII. Finiunt hic subito res Mithridatis : ac sane non solum Epitomator, sed ipse Trogus eas hic dimisisse videtur : nam quæ jam sequuntur, ab historiæ romanæ scriptoribus pluribus jam ante ipsum narrata erant.

Mortuo rege Ptolemæo. I. e. Philometore, in pugna adversus Balam, anno a. C. N. 147, quem constituit *Letronnius* in libro celeberrimo.

Ptolemæo, per legatos. I. e. Ptolemæo Physconi, ut videtur, vel fratri Evergetæ.

In exsilium. In insulam Cyprum, a. 132.

Filium. Memphitem.

CAP. IX. *Arsacides.* Vide p. 138.

Supra. XXXVI, cap. 1.

Filiam. Rhodogunam, quam Appianus narrat ipsi a fratre Phrahate datam esse.

Post hujus (i. e. Mithridatis primi) *mortem.* I. e. a. C. N. 136.

Antiochum fratrem. Qui erat minor natu, Sidetes dictus, novem annis post prius Demetrii imperium regnans.

CAP. X. *Secuta sunt* CCC *millia lixarum.* Quidam MSS. solum : *millia lix.*; Orosius et Paulus Diaconus, qui hunc locum compilarunt, *ducenta millia lix.*; sed Excerpta vaticana Diodori, nuper ab Angelo Maio edita, lectionem firmant, XXXIV, § 9 : Τριάκοντα μυριάδας σὺν τοῖς ἐκτὸς τῆς τάξεως ἀναβεβηκόσιν.

Advenienti Antiocho. Sunt in hac expeditione, annis a. C. N. 132 et 131 facta, quædam quæ dubitationem admittant, indicata a Frœlichio in *Annalibus Syriæ*, p. 80 sqq., et Vaillantio, *Annalib. Arsacidarum*, p. 53 sqq.

Pœnitere deinde. Adde quæ infra narrantur, XLII, c. 1.

IN LIBRUM XXXIX.

Incertum ex Phylarcho hæc sumta sint an ex Porphyrio, cujus excerpta habes apud Eusebium ex armeniaca versione translatum. Justinus finit Ægypti historiam cum Ptolemæo Lathuro rege et alia multa omisit.

CAP. I. *Cleopatra socru.* Redi ad XXXVIII, c. 9.

Duce Tryphone. Mirum : nam Tryphon jam octo annis ante hoc tempus ab Antiocho Sidete occisus erat; Justinus quidem, supra, XXXVI, c. 1, nihil dixerat nisi *bello vincitur :* at interfectum esse constat ex Appiano *Syr.*, c. 68, et Josepho, *Antiq. jud.*, c. 7. Nisi igitur alius plane hic Tryphon est, a ceteris scriptoribus non memoratus, errorem statuamus necesse est : ac sane in priore seditione primi defecerant Antiochenses, deinde aliæ civitates (Cf. Joseph., loc. cit., c. 5); et Apameni Tryphonis populares erant.

Antiochi. Sidetis.

Alexandri. Qui cognomine erat *Zabinas*, quod in Syrorum lingua significat *emtus.* Cf. *Prolog.* Annus est 128 a. C. N.

Interficitur. A. 126.

Cap. II. *Facetis jocis sacrilegium circumscribens.* « Joci illi faceti, quos nemo explicavit, ita intelligendi sunt. Ex veterum monumentis, præsertim autem ex numismatibus, constat, Jovem sæpe ita sculptum aut fusum fuisse, ut Victoriæ simulacrum vola manus sustineret, porrecto brachio. Ille autem Alexander, rem facete ad jocum traducens, Ecquid videtis, inquiebat, Jovem ipsum opt. max. Victoriam mihi ultro offerre, ac me prope invitare, ut eam e manu ipsius tollam, quæ scilicet nimio ipsi oneri est eumque in sudorem dare posset : ita grave ac ponderosum est solidum illud ex auro Victoriæ simulacrum. Hic jocus, hæc irrisio sacrilegi principis fuit. » Faber. Noti sunt simillimi sive potius iidem joci Dionysii Syracusani, quos Valerius Maximus initio librorum suorum ex Cicerone expressit.

Jovis aureum simulacrum. Hoc sacrilegium Clemens Alexandrinus in *Protrept.*, p. 15, et Arnobius *Adv. Gentes*, VI, p. 257, *Antiocho Cyziceno* tribuunt, « quem, ut ait Arnobius, ferunt decem cubitorum Jovem ex delubro aureum sustulisse et ex ære bracteolis substituisse fucatum. »

Frater ipsius Cyzicenus. Antiochus Cyzicenus, Antiochi Sidetis, fratris Demetrii, mariti Cleopatræ, filius, ob metum Demetrii in urbe Cyzico educatus.

Cap. III. *Moritur.* A. 117 a. C. N.

Minorem filium. Ptolemæum Alexandrum; *majorem :* Ptolemæum Lathurum. Vide de his omnibus cl. Letronnium, in *Recherches pour servir à l'histoire de l'Égypte*, p. 106 sqq.

CAP. IV. De temporibus horum imperiorum vide PORPHYRIUM ap. Euseb., I, c. 22, p. 117 sqq., ed. Mai. et Zohrab.

Recessisset. Scilicet in Syriam cum exercitu triginta millium. Vide JOSEPHUM, *Antiq. Jud.*, XIII, c. 12, cujus sqq. capita etiam conferenda sunt cum Justino.

CAP. V. *Ptolemæo.* Dicit Lathurum vel Soterem, qui regnavit ab a. 89 ad 81 a. C. N.

Frater. Scil. Ptolemæus Apion, frater ex Ptolemæo Physcone. Vide LIPSIUM ad Taciti *Annal.*, XIV, c. 18.

Provincia facta. Male Justinus ad hoc tempus refert, quod triginta annis post factum est. Nam primum, Livio auctore (in *Epitome*, LXX), senatus Apionis regni civitates liberas esse jussit; inde Cyrenæi tyrannis vexati a Lucullo leges acceperunt; denique anno U. C. 686, in provinciæ formam redacti sunt. Vide ingeniose de his rebus exponentem VALESIUM ad Ammian. Marcell., XXII, c. 16. Eodem plane modo egit Justinus in narratione de archontibus atticis, de qua vide quæ diximus.

Creta. A Q. Cæcilio Metello debellata a. 686 U. C.

Cilicia. Quæ septem annis ante a Publ. Servilio Isaurico devicta fuerat.

Erotimus. Non novimus ex ceteris talem regem : quare Vossius eum pro *Areta* habuit, qui jam ante Grypi mortem Arabum imperium tenebat et ultra Pompeii victoriam continuavit. Alius ejus temporis rex, *Obedas* vel *Obodas*, ejus pater fuisse videtur. Vide JOSEPH., *Antiq. Jud.*, XIII, 13, et STEPHANUM BYZ., voce Αὔαρα.

IN LIBRUM XL.

Quam tenuem hujus libri particulam Justinus servaverit, judicabis ex *Prologo.* Quod Pompeius Trogus in hoc libro percurrit, dimidium sæculi ab a. 81 a. C. N. ad a. 31, ob historicorum interitum summis difficultatibus impeditum est, quas tollere studuerunt *Forsterus* comment. *de Successoribus Ptolemæi* VII, in *Commentt. Societatis Gotting.*, vol. III, et *Champollion Figeac*, in *Annales des Lagides*, vol. II.

CAP. I. *Ptolemæum.* I. e. Lathurum.

Parthica societate. Parthos enim paullo ante acri bello deviceerat.

Tranquillissimo regno. Non ab omni parte hoc verum : nam

bella per id tempus gessit cum Selene, Antiochi Pii uxore, alia in Phœnicia. Vide JOSEPHUM, *Antiq. Jud.*, XIII, c. 16.

CAP. II. *Victo*. Ad Tigranocerta, a. U. C. 685.

Antiochus. Cognomine Asiaticus.

Cyziceni filius. Immo nepos, filius Antiochi Pii. Vide APPIAN., in *Syriacis*, c. 49.

Postea. I. e. post quatuor annos, debellato Mithridate.

Angulo Ciliciæ. Commagene. Vide FROELICH., *Proleg. ad Annales Syriæ*, p. 70 sqq.

In provinciæ formam redegit. A. 64 a. C. (690 Urbis).

IN LIBRUM XLI.

Continentur in hoc libro res parthicæ et bactrianæ, de quibus tantum abest ut fontes Trogi certo indicare valeamus, ut vel Justini excerptum nobis in multis rebus pro fonte sit. Meliores quæ de difficili hac historia institutæ sunt quæstiones habentur in Th. S. *Bayeri, Historia regni Græcorum Bactriani*, et *Joannis Foy Vaillant, Annalibus Arsacidarum*. — Qui in fine *Prologi* indicantur reges, Apollodotus et Menander, non erant Indiæ reges, quales vulgo habebantur, sed Bactrianæ, uti nuper victricibus rationibus demonstravit Lassenus, *de Pentapotamia indica*, p. 48 sqq.

CAP. I. De tempore, quo scythicam terram reliquerint hi exsules, Arrianus in τοῖς Παρθικοῖς tradiderat, Πάρθους ἐπὶ Σεσώστριδος τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως καὶ Ἰανδύσου ἀπὸ τῆς σφῶν χώρας εἰς τὴν νῦν μετοικῆσαι. Hunc Justinus, I, cap. I, *Tanaum* vocat. Ad idem tempus alia quoque narratio hanc rem refert a Suida servata voce Σέσωστρις..... καὶ κατῴκισεν ἐν τῇ Ἀσσυρίων χώρᾳ Σκυθῶν ἄνδρας, μυριάδας φ', οἵτινες ἐκλήθησαν Πάρθοι, ὅ ἐστι Περσικῇ γλώσσῃ Σκύθαι· καὶ μέχρι σήμερον ἔχουσι τὴν στολὴν καὶ τὴν λαλίαν καὶ τοὺς νόμους τῶν Σκυθῶν.

Trinis bellis, per maximos duces. Primum per Crassum; deinde per Antonium; denique per Ventidium : sed hic quidem victor eorum exstitit.

Mille urbium. Cf. APOLLODORUM in Παρθικοῖς apud Strabonem, XV, p. 472.

Et Areos, et Spartanos, et Margianos. Unde, amabo, hic græcus populus *Spartani?* Codex mediceus habet *Sparnos*, i. e.

Parnos, vicinus Dahis populus, a Græcis quoque nonnunquam Σπάρνοι dictus. Recte.

Fines... in tantum protulere. Vide Strabon., xi, p. 354, et Ammian. Marcell., xxiii, c. 6, § 43 sqq.

Cap. II. *Signum his in prœlio... tympano datur.* Vide Plutarch., *Vita Crassi*, c. 23.

Loricæ plumatæ. I. e. ex laminis ferreis in modum plumæ factis consertæ.

Cap. III. *Sepultura.* Hoc de Hyrcanis vulgo, non de Parthis narratur.

Cap. IV. *Seleuco.* Scilicet Callinico vel Pogone : is autem Antiochi Soteris modo memorati nepos erat, non pronepos, ut scribitur. Errorem chronologicum hic commissum explicavit Henr. Valesius ad Ammian. Marcell., xxiii, c. 6, et Bayer, *Hist. regni Bactr.*, p. 51 sqq.

Antiochi. Scil. Hieracis. Vide xxvii, c. 2.

Oppressit. Hæc victoria et quæ jam sequuntur, secundum Suidam et chronographos, tribuenda sunt alteri Arsaci, fratri hujus, *Tiridati* cognomine. Sic recte factum ab Vaillantio, *Annal.*, p. 10 sqq.

Quem diem. Diem jam inveniri non licet, sed Bayerus, *Hist. Bactr.*, p. 59 sqq., quæstione instituta annum constituit 240 a. C. N.

Cap. V. *Hujus* (i. e. Tiridatis) *filius.* Artabanus, rex tertius, sed a Trogo quoque pro secundo habitus, ut ex *Prologo* efficitur.

Antiochum. Scilicet Magnum, Callinici filium, a. C. N. 208.

Tertius..... rex. Verius ab aliis *quartus* dicitur.

Mithridati. Quem recte Orosius v, c. 4, *sextum ab Arsace* regem appellat.

Cap. VI. *Eucratides.* Qui regnavit ab anno 181-146, dum Mithridates in Parthis ab eodem ferme anno usque ad 136 a. C. N. Cf. Lassenum, Diss. cit., p. 54 sqq.

Sogdianorum et Drangianorum Indorumque. Non fideliter hæc ex melioribus MSS. expressa, qui præbent : « Sogdianorum et Arachotorum et Drangaritorum Indorumque : » in qua lectione, ut ab omni parte genuina sit, nihil restat quam ut emendes cum Luca Holstenio, in *Comment. ad Steph. Byz.*, p. 103 : « Drangarum et Ariorum. » Ceterum horum bellorum pars jam sub

Menandro gesta erat, qui Eucratidem præcessit. Vide Bayerum, p. 75, 89.

Demetrii. Qui filius Euthydemi erat et ante Menandrum Bactrianæ rex. Vide Bayerum, loc. cit., p. 92; et Lassen., diss., p. 50-52 sqq.

Indiam in potestatem redegit. Anno 146 a. C. N., ex quæstionibus Bayeri, p. 92-99 sqq.

A filio. Qui et ipse Eucratides vocabatur. Vide Bayer. Post annum vero 142 a. C. N. bactrianum imperium sensim in Parthorum potestatem concessit. Vide Lassen., p. 54.

Hyrcaniam... Elymæorum. Vide Vaillant., *Annal.*, p. 41.

IN LIBRUM XLII.

Cap. I. *Phrahates.* Septimus Arsaces, qui intelligebatur xxxviii, c. 9 et 10.

Antiocho. Sidete.

Himerum. Posidonius apud Athenæum, xi, p. 466, B : Ἵμερος ὁ τυραννήσας οὐ μόνον τῶν Βαβυλωνίων, ἀλλὰ καὶ Σελευκέων. Plura apud Vaillant. *Annal.*, p. 62.

Cap. III. *Ægialeum.* Vel, ut alii MSS., *Ægialium* : Diodorus quoque hunc Æetæ et Hecates filium dicit Αἰγιαλέα, vulgo autem Absyrtus vocatur. Vide interpp. ad Cicer., *de Nat. deorum*, iii, c. 19.

Cap. IV. *Igitur Mithridates*, *rex P.* Subito hic Justinus ab nono hoc Arsace, Mithridate Magno, cap. 2, transit ad Arsacem decimum tertium, et ipsum Mithridatem nomine, qui a. 60 a. C. N. imperium capessiverat. Vitium hoc Justini, non Pompeii esse ostendit Vaillantius, in *Annal.*, p. 68, hæc addens : « Forsitan deceptus est Justinus, quod uterque Mithridates bellum cum Artavasde, Armeniorum rege, gesserit. At duo certe hujus nominis Armeniæ principes exstitere, unus Tigranis junioris avus, alter hujus Tigranis filius. »

Crassum. A. 53 a. C.

Filium. I. e. M. Crassum.

Inita cum Labieno societate. Is enim a Bruto ad auxilia arcessenda missus fuerat; sed quum in reditu debellatos occisores Cæsaris ad Philippos percepisset, in Parthos reversus est. Ibi comperta Antonii desidia, auctor regi fuit, ut bellum inciperet.

Phrahates. Scilicet quartus sive Arsaces xv, a Plutarcho Φραόρτης dictus, ab Syncello Φραάρτης.

Cap. V. *Post hæc.* Anno 19 a. C.

IN LIBRUM XLIII.

Origines latinæ et romanæ ex iisdem auctoribus sumtæ sunt, unde sua hausit scriptor *de origine gentis romanæ* : sed difficile est eos accurate definire. — De Massilia quæ narrantur, ex Aristotele magnam partem petita sunt. De hac urbe præclarum libellum scripsit *Henricus Ternaux : Historia reipublicæ Massiliensium a primordiis ad Neronis tempora*, Gottingæ, 1826. — Liguriæ origines omisit Justinus.

Cap. I. *Tertio loco... Faunum.* Secundus esse ferebatur Picus.

Ex filia Fauni et Hercule. Pluribus hæc ex veteribus auctoribus narravit Dionysius Halicarn., *Ant. R.*, I, p. 34 sqq.

Cap. III. *Tarquinii regis.* I. e. Tarquinii Prisci, a. 600 a. C. N., quo anno fundamenta Massiliæ jacta sunt. Vide Ternaux, p. 10 sqq.

Segobrigiorum. Adde, iis quæ p. 155 dicta sunt, St.-Martin, *Histoire des Gaules*, vol. II, p. 365; Bouchium, *Chorographie de Provence*, p. 185 sqq.; Paponem, *Histoire de Provence*, t. I, p. 499.

Gyptis. Apud Aristotelem Πέττα dicta.

Multas colonias. Quas multo plenius et rectius quam Raoul-Rochettius recensuit *Ternaux* de Massil. p. 89 sqq.

Cap. IV. De commerciis Massiliensium cum Gallis, vide Ternaux, p. 79 sqq., et quæ hic illic sparsa sunt in egregio libro Regnierii, l'*Économie des Celtes*, 1818.

Floraliorum. Sic Trogus latine expressit festum græcum Ἀνθεστηρίων. Male autem multi ex hoc loco Floram deam tribuerunt Massiliensibus. Vide Ternaux, p. 61 sqq.

Cap. V. *Cum Hispanis amicitiam junxerunt.* Et colonias eo non paucas deduxerunt. Vide Ternaux, p. 95 sqq.

Sub Caio Cæsare. Illo ut videtur tempore, quo hic Galliarum proconsul erat.

IN LIBRUM XLIV.

In his originibus Hispaniæ alium ex vetustis auctoribus non invenio, quo usus esse possit Pompeius, præter *Asclepiadem*

Myrleanum, cujus reliquiæ quædam apud Strabonem cum Pompeii narratione bene congruunt.

CAP. I. De Hispaniæ situ, regionibus et locis quæcunque veteres scriptores prodiderunt, in unum collecta habes apud Ukertum, *Geographie der Griechen und Rœmer*, vol. II, part. I, p. 255 sqq.

Æstuariisque Oceani. Vide UKERT., p. 301.

Salubritas cœli. Accuratius alii scriptores ap. Ukertum, p. 323.

CAP. II. *Viriatum.* Exstat Beckeri dissertatio docta *de Viriato et Lusitanis.*

CAP. III. *Gallæci.* Vide p. 157. Sed *Callaicos* potius, græce Καλλαικοὺς, scribendum esse probat testimonium Asclepiadis ap. Strabonem, III, p. 108. Alios vide ap. UKERT., p. 311.

Carthago nova. Hæc quoque a Teucro condita esse ferebatur. Vide SILIUM ITALICUM, III, 368, et interpp.

Vicino flumini. Minio, qui hodie *Minho* vocatur.

CAP. IV. Multi etiam alii Titanum pugnam ad Tartessum factam esse sibi persuaserunt, quorum locos vide apud UKERT., p. 199, not. 23 a.

Geryonem. Fabulas de eo indicavit omnes Fischerus ad *Palæphati Incred.*, fab. 25.

Ex Asia. Ubi tum ab Amazonibus cingulum reginæ petebat; DIOD. SIC., c. 16 seq.

CAP. V. *Post regna... Hispaniæ.* I. e. posteaquam administratio regni et summa rerum fuit penes Hispanos.

Gaditani. De his vide STRABON., III, p. 117 sq.

Amilcarem. Cognomine Barcam, a. 237 a. C. N.

Asdrubal. Qui post sex annos administratæ provinciæ occisus est, a. 221 a. C. N.

In formam provinciæ redegit. Anno 25 a. C. N.

TROGI POMPEII OPERUM
FRAGMENTA
PLENIUS QUAM ANTE COLLECTA.

HISTORIARUM PHILIPPICARUM LIBRI.

Priscianus, VI, cap. 11, p. 259, ed. Krehl.

Trogus Pompeius in libro VI : «Inde Scepsim petit, quo se Medias interfecta socru contulerat. Is ab Herculide petito colloquio.....»

Egregie hæc illustrantur loco Xenophontis, *Hellen.*, III, c. 1, § 18-21. Vide supra ad Justin., VI, c. 1.

Priscianus, v, c. 3, p. 174.

Trogus historicus in XXI femininum a Flamine protulit hæc flaminea : «Papicio Flaminea Flaminio obiit.»

Sic edd. Venetæ et MSS. multi. Distat MS. Erlang : *Hæc Flaminea Popitio Flamine obiit.* MS. Dresd. : *Pampicio Flamine a Flamini obiit.* Nonnulli *Flaminice*, ut Gellius, *Flaminica.* Sed veram lectionem invenisse videtur Bongarsius, ex Gellio, *N. Att.*, x, c. 15, restituens : *Papirius propter mortem Flamineæ Flaminio obiit.*

Apuleius, *de Orthographia*, § 16, p. 7, ed. Osann.

Pyrrhus... rex Epiri,... interemptus fuit a Cerere sub mulieris Argivæ specie, Herophilo Polignoque*, poeta

* Lege *Polybioque.*

Leucea ac Pausania*, in suo templo, sive in æde Dianæ a quadam muliere, Trogo, Sallustio et Luceio...

Pertinent hæc ad Justinum, xxv, c. 5.

Servius ad Virgil., *Æneid.*, iii, 108.

De parentibus ejus (Teucri) dupliciter traditur : alii enim Curetis et Idææ Nymphæ, alii, inter quos et Trogus, Scamandri filium tradunt. Qui Scamander, quum Creta frugum inopia laboraret, cum parte tertia populi ad exteras sedes quærendas profectus est, ab Apolline monitus : ibi eum habiturum sedes, ubi noctu a terrigenis oppugnatus esset; quum ad Phrygiam venisset et castra posuisset, noctu mures arcuum nervos et loramenta armorum adroserunt. Scamander hos interpretatus hostes esse terrigenas, in Idæ montis radicibus ædificia collocavit. Qui quum adversus Bebrycas finitimos bellum gereret, victor in Xantho flumine lapsus non comparuit : qui post a Cretensibus in honorem regis sui Scamander appellatus est, filioque ejus Teucro regnum traditum, qui cives e suo nomine Teucros appellavit; qui post a rege Troo (*vel* Troe) Trojani dicti sunt, et templum Apollini constituit, quem Sminthium appellavit. Cretenses enim murem Sminthicem dicunt.

Sumta hæc sunt ex libro xxix Trogi. Vide *Prologum* xxix.

Servius ad Virgil., *Æneid.*, iv, 37.

Plinius autem secundo *Historiæ naturalis* et Pompeius Trogus Afros dicunt pompam triumphi primos invenisse, quam sibi Romani postea vindicaverunt.

Philargyrius in Virgil., *Georg.*, iv, 387.

* In Atticis, c. 5.

Carpathos enim insula est Ægypti, vel, ut Pompeius dicit, insula Rhodiorum.

Fortasse ex libro sexto.

Ceteri loci plurimi, qui apud scriptores sub Pompeii nomine feruntur, ex Justino depromti sunt.

LIBRI DE ANIMALIBUS.

Hos libros maximam partem ex *Aristotelis* operibus ductos fuisse dubitari non potest : nam omnia pæne fragmenta quæ hodie supersunt ex Aristotele expressa reperiuntur. Plinius Trogum sibi fontem fuisse indicat in libris *Historiæ naturalis* VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVII, XVIII, XXXI : ubi libri de animalibus, fortasse in omnibus locis, intelligendi sunt.

Charisius grammaticus, lib. I.

Sed et Valgius et Verrius et Trogus de animalibus, hi tres, «lacte» dicunt : at consuetudo tamen aliud sequitur.

Lacte igitur in nominativo pro *lac* dixerat Trogus. MSS. male : *hæ reslacte.* Cf. STRUVE, *Ueber die lat. Declin. und Conjug.*, 1823, § 6, p. 20.

Plinius in *Hist. nat.*, X, c. 33, sect. 51.

Tunc inter se dimicant mares (perdices) desiderio feminarum; victam aiunt venerem pati. Id quidem et coturnices Trogus et gallinaceos aliquando : perdices vero a domitis* feros et novos aut victos iniri promiscue.

Plinius, in *Hist. nat.*, XI, c. 39, sect. 94.

Pili a cute exeunt crassa hirti, feminis tenuiores; equis in juba largi, in armis leoni; dasypodi et in buccis intus et in pedibus : quæ utraque Trogus et in lepore tradidit, hoc exemplo libidinosiores hominum quoque hirtos colligens.

* Id est cicuribus.

Plinius, in *Hist. nat.*, XI, cap. 52, sect. 114.

Addidit morum quoque aspectus simili modo apud nos Trogus, et ipse auctor severissimus; quos verbis ejus subjiciam : «Frons ubi est magna, segnem animum subesse significat; quibus parva, mobilem; quibus rotunda, iracundum, velut hoc vestigio tumoris apparente. Supercilia quibus porriguntur in rectum, molles significant; quibus juxta nasum flexa sunt, austeros; quibus juxta tempora inflexa, derisores; quibus in totum demissa, malevolos et invidos. Oculi quibuscumque sunt longi, maleficos indicant. Qui carnosos a naribus angulos habent, malitiæ notam præbent. Candida pars extenta notam impudentiæ habet; qui identidem operire solent, inconstantiæ. Oricularum * magnitudo loquacitatis et stultitiæ nota est. » Hactenus Trogus.

Plinius, in *Hist. nat.*, VII, cap. 3, sect. 3.

Reperitur et in Peloponneso binos quater enixa, majoremque partem ex omni ejus vixisse partu. Et in Ægypto sextenos uno utero simul gigni auctor est Trogus.

Plinius, in *Hist. nat.*, XVII, cap. 10, sect. 9.

Nam folia palmarum apud Babylonios seri atque ita arborem provenire, Trogum credidisse demiror.

Plinius, in *Hist. nat.*, XXXI, in fine.

Trogus auctor est circa Lyciam penicillos mollissimos nasci in alto, unde ablatæ sint spongiæ.

Ultima tria fragmenta ex historiarum an ex naturalibus libris Pompeii Trogi sumta sint incertum est. De Virgilio quo-

* Pro auricularum.

que eum scripsisse appareret ex loco continuo afferendo, nisi vel nomen corruptum esse, vel quædam omissa statuere deberemus.

Servius ad Virgil., *Æneid.*, VI, 783.

Animos æquabit Olympo. Magnitudine æquabitur cœlo. De hoc autem loco et Trogus et Probus quærunt.

Sic etiam MS. omnium optimum Fuldense; sed unus cod. Guelferbytanus præbet : *de hac autem re.*

FRIDERICUS DUBNER.

FINIS.

